

Onder **V**oorwaarden Houden van **D**ieren

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHEDE

EEN ZIENSWIJZE VAN DE RAAD VOOR DIERENAANGELEGHEDE | RDA_2013_04

AANBIEDINGSBRIEF

Den Haag, 5 december 2013

Excellentie,

Het is mij een genoegen u de RDA-zienswijze *Onder Voorwaarden Houden van Dieren* aan te bieden. Althans, een interim-versie daarvan. De Raad heeft uw verzoek voor het opstellen van een zienswijze waarin wordt aangegeven onder welke randvoorwaarden (bepaalde) diersoorten als gezelschapsdier gehouden kunnen worden graag geaccepteerd. U hebt uw vraag verder gespecificeerd door aan te geven dat uitgewerkte randvoorwaarden voldoende waarborgen moeten bieden waarmee de uit literatuur en/of dagelijkse praktijk bekende welzijnsaantastingen, zoönose gevaar en direct gevaar voor mens of dier kunnen worden voorkomen. Daarnaast dienen zij praktisch uitvoerbaar te zijn met voldoende maatschappelijk draagvlak. Bovendien gaf u aan dat naast de diverse stakeholder- en dierhouderorganisaties ook gespecialiseerde houders die met de in de bijlage genoemde diersoorten van doen hebben voor de totstandkoming van de zienswijze geraadpleegd zouden moeten worden.

Deze specificaties hebben ertoe geleid dat de Raad een iets andere werkwijze dan gebruikelijk heeft gekozen. De eerste actie van de Raad was om een *stakeholder*-bijeenkomst te organiseren waarin de Raad met dierhouderijorganisaties en dierenwelzijns-NGO's (ruim 40 deelnemers) op zoek ging naar gedeelde vertrekpunten om te komen tot houderijvoorwaarden. Na inventarisatie van de – overigens breed gedeelde – gemeenschappelijke vertrekpunten heeft de Raad de voorhanden zijnde gegevens voor de 39 diersoorten nader bestudeerd en is de Raad tot de conclusie gekomen dat een fasering in twee delen noodzakelijk is om uw adviesvraag volledig te kunnen beantwoorden. Dit om de volgende redenen:

Om tot werkbare houderijvoorschriften te kunnen komen, welke ook breed worden gedragen, moet er naar mening van de Raad *eerst* besloten worden welke informatie de houderijvoorschriften moeten omvatten (sjabloon), wie deze houderijvoorschriften toetst en vaststelt en wie ze handhaaft. De Raad is van mening dat dit bij voorkeur op basis van een klein aantal voorbeeld-houderijvoorschriften moet gebeuren, om het gewenste draagvlak ook daadwerkelijk gewaarborgd te weten. *Daarna* kunnen maatschappelijke partijen (i.c. houderijorganisaties en dierenbeschermingsorganisaties) gevraagd worden om de voor de houderijvoorschriften benodigde kennis aan te leveren, welke op dit moment voor veel diersoorten nog niet beschikbaar is. Wij bieden U daarom nu een zienswijze aan welke de werkkaders voor houderijvoorschriften omvat, alsmede een viertal uitgewerkte (voorbeeld-)voorschriften.

Verder merk ik op dat de vraag die de Raad middels deze zienswijze trachten te beantwoorden is: “Op welke wijze mogen bepaalde dieren gehouden worden?”. De daaronder liggende vragen “Voor welk doeleinde vinden wij het gerechtvaardigd om dieren te houden?” en “Is het ten principale gerechtvaardigd om bepaalde diersoorten wel of niet te houden voor hobby, sport of gezelschapsdoeleinden?” tracht deze zienswijze niet te beantwoorden. De Raad is overigens van mening dat het expliciet behandelen van deze vragen wel meer helderheid in het debat over dierhouderij en positieflijsten zou scheppen. Dit past bij uw voornemen om de ethische afwegingen in uw beleidsvorming explicieter te duiden, in lijn met de recent door de Tweede Kamer aangenomen motie. Dit was echter niet onderwerp van de voorliggende zienswijze.

Deze zienswijze is een uitdagende klus voor de Raad gebleken en wij waarderen daarin de medewerking van ongeveer veertig stakeholderorganisaties, waaronder de Dierenbescherming, Dibevo, Stichting AAP, het Platform Verantwoord Huisdierenbezit, de frettenhouders en dierenartsen bijzondere gezelschapsdieren. Op het beleidsmatige vlak volgen de ontwikkelingen elkaar in hoog tempo op. Wij zijn ons ervan bewust dat sommige aanbevelingen uit voorliggende zienswijze al in gesprekken tussen uw ministerie en stakeholderpartijen zijn opgepakt, wat betekent dat sommige onderdelen van deze zienswijze al in een implementatiefase kunnen zitten.

Ik ben er van overtuigd dat deze – ietwat ongebruikelijke – aanpak van de Raad kan bijdragen aan het tot stand komen van duurzame, breed gedragen houderijvoorwaarden die daadwerkelijk het welzijn van gehouden dieren in Nederland zullen helpen waarborgen en bevorderen. Namens de Raad wens ik u veel succes in uw besluitvorming en in uw vervolggesprekken met alle betrokken partijen die de positieflijst en het flankerend beleid mogelijk moeten gaan maken.

Prof. dr. Ohl,
voorzitter Raad voor Dierenaangelegenheden

INHOUD

1. INLEIDING	5
1.1 POSITIEFLIJSTEN ANNO 2013	5
1.3 ADVIESVRAAG	8
1.4 FOCUS EN KADER	10
1.5 STAKEHOLDEROPVATTINGEN	13
1.6 RELEVANTE RDA-ZIENSWIJZEN	15
2. ONDER VOORWAARDEN HOUDEN	19
2.1 INLEIDING.....	19
2.2 HOUDERIJVOORSCHRIFTEN	20
2.3 UITVOERING EN HANDHAVING.....	23
3. SAMENVATTING AANBEVELINGEN	25
BIJLAGE 1: SJABLOON HOUDERIJVOORSCHRIFTEN	27
BIJLAGE 2: HOUDERIJVOORSCHRIFTEN PER DIERSOORT.....	39

LEESWIJZER

Hoofdstuk 1 beschrijft context, kader en randvoorwaarden voor deze zienswijze. In paragrafen 1.1 en 1.2 schetst de Raad de context van de adviesvraag. In paragraaf 1.3 vindt u de adviesvraag van staatssecretaris Dijkema. In paragraaf 1.4 schetst de Raad zijn aanpak van deze adviesvraag. Paragraaf 1.5 is een weergave van de stakeholderbijeenkomst die de Raad ten behoeve van deze zienswijze organiseerde en paragraaf 1.6 verwijst op relevante elementen uit eerdere RDA-zienswijzen.

Hoofdstuk 2 gaat over de houderijvoorschriften. Paragraaf 2.1 schetst de context waarin deze houderijvoorschriften moeten functioneren. Paragraaf 2.2 beschrijft hoe de houderijvoorschriften worden opgesteld. Paragraaf 2.3 gaat over de uitvoering en handhaving.

In hoofdstuk 3 staan de aanbevelingen uit deze zienswijze samengevat.

In de bijlagen vindt u eerst de sjabloon voor de houderijvoorschriften en vervolgens vier 'demonstratie-houderijvoorschriften'.

1. INLEIDING

Ruim vijftientig jaar geleden begon de discussie over het opstellen van positief- of negatieflijsten voor diersoorten die door particulieren wel of niet gehouden mogen worden. Het invoeren van een dergelijke systematiek zou enerzijds een antwoord kunnen geven op de *vraag of het maatschappelijk aanvaardbaar is om (bepaalde soorten van) dieren te houden*. Anderzijds kan een positieflijstensystematiek gebruikt worden om invulling te geven aan de vraag op *welke wijze wij het maatschappelijk aanvaardbaar vinden dat dieren gehouden worden*. Beide zijn gerechtvaardigde, fundamentele vragen¹.

De Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD, 1992) biedt de mogelijkheid voor een positieflijstensystematiek in artikel 33. Het eerste lid (a) van dat artikel biedt de grondslag voor de positieflijst en lid b biedt de wettelijke grondslag voor houderij-eisen. Daarbij wordt het volgende uitgangspunt gehanteerd: “Het is verboden dieren te houden, tenzij deze behoren tot bij algemene maatregel van bestuur aangewezen soorten of categorieën van dieren.” (nee, tenzij-principe). Artikel 56 van GWWD geeft tevens mogelijkheden om op handelsniveau regels te stellen (“Bij algemene maatregel van bestuur worden regelen gesteld omtrent het bedrijfsmatig verkopen, ten verkoop in voorraad hebben, ten verkoop aanbieden, verhuren en afleveren van dieren van bij die maatregel aangewezen soorten of categorieën van dieren).

De RDA heeft in 2003 en 2004 adviezen uitgebracht over de uitvoering en invulling van positieflijsten voor zoogdieren en vogels (RDA 2003/07) en reptielen, amfibieën en vissen (RDA, 2004/03). In 2006 adviseerde de Raad over de positieflijstproblematiek in den brede (RDA 2006/10). In 2009 heeft de Raad zijn zienswijze *Verantwoord Houden* uitgebracht, over de rollen en verantwoordelijkheden m.b.t. het houden van dieren. Deze zienswijze dient als leidraad voor de voorliggende RDA-zienswijze over de positieflijstsystematiek en het onder voorwaarden houden van dieren.

1.1 POSITIEFLIJSTEN ANNO 2013

1.1.1 Wet dieren

Tot op heden is Artikel 33 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD) nog niet ingevuld. In 2013 is de Wet dieren van kracht geworden ter vervanging van de GWWD. In de Wet dieren zijn de uitgangspunten van artikel 33 weliswaar overgeheveld naar artikel 2.2, maar nog niet in werking getreden. In juni 2013 zijn de eerste positieflijsten ter implementatie van Art. 2.2 gepresenteerd door de staatssecretaris van Economische Zaken. Deze positieflijsten hebben uitsluitend betrekking op zoogdieren.

De lijsten zijn mede gebaseerd op een door WUR/ASG ontworpen systematiek (Rapport 701, 2013) voor inschatting van de (potentiële) welzijnsaantasting die het houden van de betreffende diersoorten kan betekenen. Naast het risico op welzijnsaantasting heeft de staatssecretaris van Economische Zaken het risico op zoönosen, het mogelijke gevaar voor de omgeving en de mogelijke invasiviteit (c.q. bescherming van de inheemse flora en fauna) en de door Wageningen UR gepresenteerde ‘pet exaptation index’ (PEI) meegewogen bij het vaststellen van de verschillende lijsten.

¹Zie: Agenda voor het Dierbeleid, RDA, 2010

1.1.2 Andibel-arrest

Bij de invoering van de positieflijst in België heeft houdersvereniging Andibel een zaak aangespannen tegen de Belgische overheid. De Belgische Raad van State heeft in deze zaak prejudiciële vragen gesteld aan het Hof van Justitie van de Europese Unie. De uitspraak van het Hof in deze zaak staat bekend als het Andibel-arrest. Dit arrest bevat belangrijke voorwaarden waar de invoering van een positieflijst voor te houden dieren aan moet voldoen. De voor deze zienswijze relevante passages uit het Andibel-arrest wordt hierna geciteerd.

“Het Hof van Justitie (Derde kamer) verklaart voor recht:

De artikelen 28 EG en 30 EG, afzonderlijk of in combinatie met verordening (EG) nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten controle op het desbetreffende handelsverkeer, staan niet in de weg aan een nationale regeling die welke in het hoofdgeding aan de orde is, volgens welke het verbod, zoogdieren die behoren andere soorten dan die welke uitdrukkelijk in die regeling zijn genoemd, in te voeren, in bezit te en te verhandelen, van toepassing is op zoogdiersoorten die niet in bijlage A bij die verordening opgenomen, indien de bescherming of de eerbiediging van de belangen en de vereisten vermeld in punten 27 tot en met 29 van het onderhavige arrest² niet even doeltreffend kan worden gewaarborgd door maatregelen die het intracommunautaire handelsverkeer minder beperken.

De verwijzende rechter moet nagaan:

- of de opstelling en de latere wijzigingen van de nationale lijst van zoogdiersoorten waarvan het in bezit hebben toegestaan is, berusten op criteria die objectief en niet discriminerend zijn;
- of is voorzien in een procedure die de belanghebbenden in staat stelt te verkrijgen dat zoogdiersoorten op de bedoelde lijst worden geplaatst, of deze procedure gemakkelijk toegankelijk is en binnen een redelijke termijn kan worden afgesloten en of, indien zij uitloopt op een weigering van plaatsing op de lijst - welke weigering moet worden gemotiveerd – hiertegen in rechte kan worden opgekomen;
- of de bevoegde administratieve autoriteiten de verzoeken tot plaatsing van een zoogdiersoort op de bedoelde lijst of tot verkrijging van een individuele afwijking voor het houden van specimens van niet in die lijst genoemde soorten, slechts kunnen afwijzen wanneer het houden van specimens van de betrokken soorten een reëel gevaar voor de bescherming van de hierboven vermelde belangen en vereisten oplevert, en
- of de voorwaarden voor het houden van specimens van niet in die lijst genoemde zoogdiersoorten, zoals de voorwaarden van artikel 3bis, lid 2, punten 3, sub b, en 6, van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, zoals gewijzigd bij de wet van 4 mei 1995, objectief gerechtvaardigd zijn en niet verder gaan dan

² 27: De bescherming van het dierenwelzijn is een legitiem doel van algemeen belang; 28: Verboden of beperkingen zijn onder meer uit hoofde van de bescherming van de gezondheid en het leven van personen en dieren gerechtvaardigd, op voorwaarde dat deze verboden of beperkingen geen middel tot willekeurige discriminatie noch een verkapt beperking van de handel tussen de lidstaten vormen; 29: Beperkingen van het vrije verkeer van goederen kunnen worden gerechtvaardigd door dwingende vereisten als de bescherming van het milieu.

hetgeen noodzakelijk is om de doelstelling van de nationale regeling in haar geheel te waarborgen”.

1.1.3 Positieflijst 2013

De huidige invulling (zie Kamerbrief DGA-DAD/13088698 met bijlagen a-d) betreft nu vier lijsten waarvan een positieflijst met totaal 6 diersoorten (bijlage 1a), een lijst met 18 productiediersoorten, waaronder tevens hond en kat zijn ondergebracht (bijlage 1b), een lijst met 33 diersoorten die onder voorwaarden gehouden mogen worden (bijlage 1c) en tot slot een lijst met diersoorten die wel door de WUR zijn onderzocht, maar die niet op de positieflijst komen (bijlage 1d). Voor nog niet beoordeelde soorten zal er voor november 2014 een beoordelingsmogelijkheid komen.

Voor deze lijsten is inmiddels een codering (groen, rood, oranje en paars) ingevoerd welke bij het lezen van de zienswijze naar mening van de Raad verwarring kan veroorzaken. In deze zienswijze hanteert de Raad daarom de eenduidige termen ‘vrij te houden’, ‘onder voorwaarden te houden’, ‘voor productie te houden’ en ‘niet te houden’ voor de verschillende lijsten.

Recentelijk heeft België ook een positieflijst ingevoerd. Het primaire doel voor het opstellen van deze lijst was het terugdringen van impulsaankopen. Dat is een ander doel dan de Staatssecretaris met de positieflijsten voorheeft. In haar antwoorden op Kamervragen over de positieflijst d.d. 15 oktober 2013 (DGA-DAD/13160726) geeft staatssecretaris Dijksma aan dat de huidige positieflijsten in Nederland worden ingevoerd om diersoorten die uit oogpunt van dierenwelzijn en risico's voor de mens verantwoord gehouden kunnen worden, te reguleren.

1.3 ADVIESVRAAG

Op 4 juli 2013 legde staatssecretaris Dijkema van Economische Zaken het volgende verzoek aan de Raad voor Dierenaangelegenheden voor (briefnummer DGA-DAD/13100438):

Geachte prof. dr. F. Ohl,

Op 20 juni jl. heb ik mijn besluit inzake de Positieflijst te houden zoogdiersoorten naar de Tweede Kamer gestuurd.

De Positieflijst bestaat uit soorten die als gezelschapsdier gehouden mogen worden zonder en mogelijk met speciale randvoorwaarden. In het begeleidende schrijven heb ik de Kamer aangekondigd uw Raad te vragen mij behulpzaam te zijn bij het opstellen van deze speciale randvoorwaarden waaronder deze dieren gehouden kunnen worden. Dat verzoek luidt als volgt:

Het opstellen van een zienswijze waarin wordt aangegeven onder welke randvoorwaarden de in de bijlage 1 van deze brief genoemde diersoorten als gezelschapsdier gehouden kunnen worden?

Daarbij vraag ik u als eerste voor deze categorie specifieke randvoorwaarden te benoemen waaronder deze diersoorten door een particuliere houder gehouden kunnen worden, met als basis de in artikel 1.4 van het conceptbesluit Houders van dieren vermelde criteria (zie bijlage 2 bij deze brief). Vervolgens verzoek ik u deze randvoorwaarden per diersoort uit te werken en daar waar mogelijk aan te geven in hoeverre hier sprake is van de uitwerking van de in art 1.6, 1.7 en 1.8 van het concept-Besluit houders van dieren opgenomen doelvoorschriften.

De uitgewerkte randvoorwaarden moeten voldoende waarborgen bieden waarmee de uit literatuur en/of dagelijkse praktijk bekende welzijnsaantastingen, zoönose gevaar en direct gevaar voor mens of dier kunnen worden voorkomen. Daarnaast dienen zij praktisch uitvoerbaar te zijn met voldoende maatschappelijk draagvlak.

Ik verzoek u naast de diverse stakeholder- en dierhouderorganisaties ook gespecialiseerde houders die met de in de bijlage genoemde diersoorten van doen hebben voor de totstandkoming van uw zienswijze te raadplegen.

Ik zal er voor zorgen dat u volledig toegang krijgt tot de diersoortgegevens per onderzocht criterium in de database die Wageningen UR heeft ingericht ten behoeve van haar advies over de Positieflijst te houden dieren (Zoogdiersoorten die geschikt zijn als gezelschapsdier, WUR-rapport 701). Ik zal tevens zorg dragen voor adequate ondersteuning die uw Raad nodig heeft om deze zienswijze tijdig en van goede kwaliteit op te leveren.

Op 17 juli 2013 nam de Tweede Kamer bovendien de volgende motie aan:

Overwegende dat de staatssecretaris van Economische Zaken de Raad voor Dierenaangelegenheden verzoekt de voorwaarden waaronder dieren van de paarse lijst (bijlage 1c; dieren die kenners mogen houden) gehouden mogen worden nader uit te werken;

overwegende dat er zes diersoorten staan op de positieflijst (bijlage 1a; dieren die iedereen mag houden) en dat het opstellen van concrete huisvestings- en verzorgingsrichtlijnen per diersoort daarmee zeer doenbaar lijkt;

verzoekt de regering de Raad voor Dierenaangelegenheden te vragen om tevens per diersoort huisvestings- en verzorgingsrichtlijnen te onderzoeken voor de zes dieren op de positieflijst (bijlage 1a; dieren die iedereen mag houden) en deze te betrekken bij zijn zienswijze.

Op verzoek van het ministerie van Economische Zaken heeft de Raad dit verzoek geïntegreerd in deze zienswijze.

1.4 FOCUS EN KADER

1.4.1 Draagvlak

Op het moment dat de Raad deze adviesvraag in behandeling nam bestonden er binnen de Raad zorgen over het draagvlak onder de dierhouders voor de voorgestelde positieflijsten. Tegelijkertijd constateerde de Raad, na raadpleging van de door de WUR gegenereerde gegevens, dat input vanuit de houderijorganisaties noodzakelijk is om tot werkbare houderijvoorschriften te komen. De WUR-database bevatte voor veel diersoorten op de 'onder voorwaarden te houden' lijst namelijk nauwelijks gegevens over de gehouden situatie. Die gegevens moeten dus door de houderijorganisaties aangeleverd worden. De eerste actie van de Raad was daarom om een stakeholder-bijeenkomst te organiseren waarin de Raad met dierhouderijorganisaties en dierenwelzijns-NGO's op zoek ging naar gedeelde vertrekpunten om te komen tot houderijvoorwaarden. De belangrijkste bevindingen leest u in paragraaf 1.5.

1.4.2 Kanttekeningen bij de positieflijstensystematiek

De Raad ziet het als zijn belangrijkste taak in dit vraagstuk om een werkkader op te stellen waarmee op consistente wijze houderijvoorschriften voor alle gehouden diersoorten, ongeacht voor welk doel zij gehouden worden, kunnen worden opgesteld. Dat gaat verder dan de vraag van de staatssecretaris en de door de Tweede Kamer aangenomen motie, maar is noodzakelijk voor duurzaam en consistent beleid. De Raad wil eerst enkele kanttekeningen plaatsen bij de positieflijstensystematiek in het algemeen en vervolgens bij de voorgestelde positieflijsten.

In haar antwoorden op Kamervragen over de positieflijst d.d. 15 oktober 2013 (Kamerbrief DGA-DAD/13160726) geeft staatssecretaris Dijkema aan dat de huidige positieflijsten in Nederland worden ingevoerd om diersoorten die uit oogpunt van dierenwelzijn en risico's voor de mens verantwoord gehouden kunnen worden te reguleren.

Ten aanzien van het draagvlak voor de lijsten die het ministerie van Economische Zaken nu voorstelt, constateert de Raad dat er onduidelijkheden bestaan met betrekking tot de precieze afwegingen welke uiteindelijk tot plaatsing van diersoorten op de verschillende lijsten hebben geleid. Deze onduidelijkheden dragen niet bij aan het maatschappelijk draagvlak voor de voorgestelde systematiek.

Ook plaatst de Raad de kanttekening bij het besluit om de hond en de kat buiten de beoordeling te houden (en bij de 'voor productie te houden' diersoorten op de lijst 1b te plaatsen). Deze plaatsing wordt door veel dierhouders als onrechtvaardig of tenminste onbegrijpelijk ervaren, gezien de bekende risico's op welzijnsaantasting, invasiviteit en zoönosen bij hond en kat. De Beleidsbrief Dierenwelzijn van 4 oktober 2013 en de RDA-zienswijze *Verantwoord Honden Houden* (medio 2013) laten ook zien dat het houden van honden niet per definitie vrij van maatschappelijke zorgen is. Beoordeling volgens een breed over de diersoorten heen toegepaste systematiek, zou beter inzichtelijk kunnen maken welke aspecten nader geborgd moeten worden. Tot besluit zou de beoordeling van hond en kat ook als een toetssteen of 'positieve controle' voor de positieflijstensystematiek gezien kunnen worden: het houden van deze diersoorten is immers breed maatschappelijk aanvaard en zou logischerwijs een gunstige beoordeling moeten scoren.

1.4.3 Positieflijsten in relatie tot andere regelgeving

De Raad wil ook waken voor een zienswijze waarin doublures voor wat betreft bestaande of aankomende richtlijnen of regelingen worden voorgesteld. De positieflijstsystematiek moet op consistente wijze aansluiten bij zaken die elders al geregeld zijn (zoals het voorkómen van de insleep van zoönosen³).

De criteria *Gevaar voor de volksgezondheid en het leven van personen en dieren* en *Gevaar voor inheemse flora en fauna*, zoals genoemd in het Andibel-arrest, worden in de Nederlandse wetgeving ook geadresseerd in de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren in de artikelen 73 en 74, indien het fysiek gevaar betreft (*Regelen met betrekking tot agressieve dieren*), en middels de artikelen 77-80, indien het een gevaar betreft rondom overbrenging besmettelijke ziekten (zowel van dier op dier als van dier op mens). Deze artikelen beperken zich overigens tot export en doorvoer als economische bedrijvigheid. Aanvullende regelgeving is te vinden in het Besluit Aanwijzing diersoorten besmettelijke ziekten. Over de particuliere houderij, besmettelijke ziekten en zoönosen zijn geen regels gesteld. De regelingen betreffende deze onderwerpen zijn in de nieuwe Wet dieren ondergebracht in de artikelen 5.3-5.9§2 (§2), waarbij tevens mogelijkheden zijn gecreëerd om de particuliere houder te adresseren (§1; artikel 2.11, *Verbod op opzettelijke besmetting*).

Regels met betrekking tot *Gevaar voor inheemse flora en fauna* in de zin van risico's van invasieve soorten en de daaruit voortvloeiende gevolgen voor inheemse flora en fauna, zijn in Nederland ingebed in de Flora- en fauna wet. De Beleidsnota Invasieve exoten (2007) concretiseert het exotenbeleid (globalisering, internationale afspraken) en uitgangspunten van nieuw beleid.

Regelgeving ten aanzien van de handel in soorten is op mondiaal niveau geregeld in het CITES-verdrag (*Convention on International Trade in Endangered Species of wild Flora and Fauna*). Nederland werd op 18 juli 1984 partij bij deze internationale conventie. Bij het CITES-verdrag zijn drie bijlagen opgenomen met lijsten van diersoorten die vallen onder een verschillend beschermingsregime (appendix I, II en III), conform de biologische status van de betreffende soort en de invloed van handel daarop. De handelsregulerende maatregelen ten behoeve van soortbescherming uit het CITES verdrag zijn door de EU geïmplementeerd door middel van de Verordeningen 338/97 en 865/2006. Europese maatregelen kunnen strenger zijn dan de primair vastgelegde maatregelen in het CITES verdrag. Op nationaal niveau zijn deze EU-verordeningen geïmplementeerd in de Flora- en faunawet. De Flora- en faunawet is overigens primair gericht op soortenbescherming.

Verordening (EG) nr. 1/2005 (de Transportverordening) regelt de bescherming en het welzijn van levende gewervelde dieren zoals koeien, varkens, schapen en paarden tijdens het vervoer binnen de EU en tijdens in- en uitvoer in het douanegebied van de EU. Verordening 780/2013 EC regelt de import van hoefdieren in de Europese Unie. De "Bezemerichtlijn" 92/65/EEG regelt de voorschriften voor de handel in en de invoer van dieren, sperma, eicellen en embryo's die niet zijn gedekt in 90/426/EC (equidae), 64/432/EC (bovidae) en 91/68/EC (Caprine en Ovine dieren). Speciaal voor dierentuindieren, die uiteraard ook veel exotische diersoorten onder zich hebben, geldt de Richtlijn 1999/22 (*het Dierentuinenbesluit*).

³ Zie o.a. 92/65 EC.

1.4.4 Proces en doorlooptijd

De Raad kreeg deze adviesvraag voorgelegd in de zomervakantie van 2013, waarbij de staatssecretaris verzocht de Raad om zijn zienswijze uiterlijk 15 oktober 2013 op te leveren. Na inventarisatie van de voorhanden zijnde informatie en nadere bestudering van het vraagstuk is de Raad tot de conclusie gekomen dat het nodig is om de zienswijze in twee fasen op te leveren: eerst een tussenadvies waarin de nadruk ligt op de context waarin houderijvoorschriften hun werk moeten doen en waarin de Raad aanbevelingen doet voor het opstellen en vaststellen van deze houderijvoorschriften. Vervolgens in de eerste helft van 2014 het eindadvies waarin alle gevraagde houderijvoorschriften als bijlagen zijn opgenomen. Voor het opstellen van deze houderijvoorschriften is de inbreng van houderij-organisaties zoals Dibevo, Stichting AAP en het Platform Verantwoord Huisdierenbezit onontbeerlijk. Voor het vaststellen van de houderijvoorschriften moeten bovendien enkele aanbevelingen uit het voorliggende tussenadvies worden geïmplementeerd.

De nu voorliggende zienswijze is het tussenadvies van de Raad. Deze zienswijze bevat voor drie diersoorten houderijvoorschriften. Het houderijvoorschrift voor de fret is opgesteld in samenwerking met de frettenhouders. De houderijvoorschriften voor de cavia, de chinchilla en de hamsters zijn door het RDA-bureau opgesteld op basis van beschikbare informatie. Een belangrijke kanttekening bij deze houderijvoorschriften is dat deze nog niet beoordeeld (kunnen) zijn door de door de Raad voorgestelde toetsingscommissie (zie 2.2).

De Raad acht het onwaarschijnlijk dat de positieflijstwetgeving voor zoogdieren in Nederland per 1 januari 2014 uitgerold kan worden, gezien de stappen die nu nog gezet moeten worden. De Raad ziet weliswaar goede kansen voor breed gedragen en effectieve regelgeving, maar constateert tegelijkertijd dat het huidige draagvlak nog verder verstevigd dient te worden.

1.5 STAKEHOLDEROPVATTINGEN

1.5.1 Stakeholder-bijeenkomst

De staatssecretaris van Economische Zaken heeft de RDA nadrukkelijk gevraagd om houderijvoorwaarden op te stellen die breed maatschappelijk gedragen worden. Om het maatschappelijk draagvlak voor de positieflijstsystematiek, voor de voorgestelde positieflijst en voor mogelijke houderijvoorwaarden te inventariseren, organiseerde de Raad op 3 september 2013 een stakeholder-bijeenkomst. Aan deze bijeenkomst namen ruim 50 vertegenwoordigers van ca. 30 organisaties op het gebied van de gezelschaps- en hobbydierhouderij, handel en dierenbescherming deel. De doelstellingen van de bijeenkomst waren het inventariseren en bespreekbaar maken van de zorgpunten en het zoeken naar gemeenschappelijke vertrekpunten.

1.5.2 Gedeelde vertrekpunten

De belangrijkste en door alle deelnemers gedeelde vertrekpunten zijn *dat voor elke gehouden diersoort geldt dat deze op verantwoorde wijze gehouden moet worden* en *dat er randvoorwaarden voor het houden van alle te houden dieren geformuleerd moeten worden*. Eveneens maakt men zich unaniem zorgen over de haalbaarheid van controle en handhaving van de onderhavige positieflijstsystematiek.

1.5.3 Zorg- en kritiekpunten

De in de *stakeholder*-bijeenkomst geuite grootste zorg- en kritiekpunten waren dat vooral de houders zich tot dan toe onvoldoende gehoord voelden in het algehele proces, inclusief het proces van het opstellen van het WUR-adviesrapport 701 (zie paragraaf 1.2). Verder werd het gehele proces als niet transparant ervaren. Het was voor de meeste betrokkenen niet duidelijk dat het ministerie van Economische Zaken de partij was die de positieflijst heeft vastgesteld en welke afwegingen daar aan ten grondslag lagen.

De meest gehoorde kritiek van *stakeholders* op de vastgestelde positieflijst betrof de volgende drie punten:

1. Onderwerpen zoals gevaar, zoönosen en invasiviteit (faunaverversing) zijn geregeld in andere nationale en internationale regelgeving zoals de Flora- en faunawet, CITES-regelgeving en (Europese) transportregels. Een voorgestane handelwijze via positieflijsten wordt als *dubbelop* ervaren.
2. De afwegingen inzake dierziekten en zoönosen lijken vooral gebaseerd op de theoretische mogelijkheid dat een ziekte voorkomt en niet op risicoanalyses waarin o.a. het aanwezig zijn van de ziekteverwekker, populatiedichtheid van dragers, kans op insleep en de populatieomvang van de vatbare soorten zijn meegewogen.
3. Vele stakeholders ervaren het als volstrekt willekeurig en onrechtvaardig dat er een aparte lijst is gemaakt voor productiedieren waarop tevens hond en kat zijn opgenomen en dat deze lijst bovendien niet aan de door de WUR gehanteerde beoordeling is onderworpen. Het algemene standpunt is dat ten aanzien van *alle* diersoorten welzijnsmaatregelen getroffen moeten worden; ook voor de dieren op de huidige positieflijst en de genoemde productiedieren, hond en kat.

Tot slot vroeg een aantal houderijorganisaties zich af of de voorgestelde positieflijsten ten algemene voldoen aan de vereisten uit het Andibel arrest.

1.5.4 Voorstellen voor vervolgtrajecten

Er is breed draagvlak onder houderijorganisaties, houderijgerelateerde organisaties en dierenbeschermingsorganisaties voor het opstellen van bindende houderijvoorschriften. Men vindt deze nuttig voor de houder, de verkoper, de importeur en de handhaver.

Omdat de grootste problemen bij de lekenhouder worden verwacht en niet zozeer bij de meer gespecialiseerde houders van meer 'moeilijk te houden' diersoorten, werden voorstellen gedaan voor een systeem van ontheffingstoetsing, vergunningen en registratieplicht voor alle dieren. De verschillende verenigingen gaven hierbij aan een rol te kunnen en willen spelen wat betreft het beheer van eventueel zogeheten *houderbewijzen* (gecontroleerd door de sector; roying bij regelovertreding; aanpassing statuten in doelstelling van de vereniging).

Voor wat betreft de handel in gezelschapsdieren werden voorstellen gedaan voor het voortzetten en verder uitwerken van de vrijwillige certificering, het inperken van gespecialiseerde verkooppunten van gespecialiseerde soorten en het verplicht meegeven van zorgvoorschriften *c.q.* dierenbijsluiters.

1.6 RELEVANTE RDA-ZIENSWIJZEN

De RDA heeft in 2003 en 2004 adviezen uitgebracht over de uitvoering en invulling van positieflijsten voor zoogdieren en vogels (RDA 2003/07) en reptielen, amfibieën en vissen (RDA, 2004/03). In 2006 adviseerde de Raad over de positieflijstproblematiek in den brede (RDA 2006/10).

In 2009 heeft de Raad zijn zienswijze *Verantwoord Houden* uitgebracht, over de rollen en verantwoordelijkheden m.b.t. het houden van dieren. Deze zienswijze dient als leidraad voor de voorliggende RDA-zienswijze over de positieflijstsystematiek en het onder voorwaarden houden van dieren.

De in paragraaf 1.6.1. t/m 1.6.5 geciteerde passages uit de zienswijze *Verantwoord Houden* zijn relevant voor de voorliggende zienswijze. Paragraaf 1.6.6. en 1.6.7. gaan over de definitie van dierenwelzijn en over natuurlijk gedrag.

1.6.1 Over de verantwoordelijkheden van de overheid

De overheid heeft ten aanzien van het welzijn, inclusief de gezondheid, van dieren een ordenende, beschermende en bevorderende rollen is uit dien hoofde verantwoordelijk voor:

- ordening: Het *bepalen* van de minimumnormen⁴ en het streefniveau van dierenwelzijn en diergezondheid voor de verschillende diersoorten, en het *vastleggen* van de minimumnormen in wet- en regelgeving.
- bescherming: Het *handhaven* van de minimumnormen voor dierenwelzijn en diergezondheid, inclusief het vervullen van een *vangnetfunctie* wanneer de houder zijn verantwoordelijkheid niet kan of wil nakomen.
- bevordering: Het *stimuleren* en het *faciliteren* van de bewustwording van en ontwikkelingen in het denken over dierenwelzijn en diergezondheid in de maatschappij.

1.6.2 Over de verantwoordelijkheden van de dierhouder

De Raad is van mening dat de mens dieren mag houden. Dit recht is echter niet ongelimiteerd en niet onvoorwaardelijk. De dierhouder heeft een verregaande invloed op het leven en de leefomstandigheden van zijn dier. Hij⁵ is eerstverantwoordelijk voor het welzijn en de gezondheid van zijn dier. In de relatie tussen dier en dierhouder is het dier de zwakkere partij. De dierhouder moet bereid zijn verantwoording af te leggen over de wijze waarop hij zijn dier houdt.

Omdat de dierhouder een vergaande, bijna absolute invloed heeft op het leven en de leefomstandigheden van zijn dier, dient hij over voldoende kennis en kunde te beschikken om het dier zo te houden dat aan het streefniveau wordt voldaan.

Het houden van een dier behoort te berusten op een weloverwogen keuze. Alvorens daartoe over te gaan, moet de dierhouder in spé zich op de hoogte te stellen van de manier waarop in de behoeften van het dier kan worden voorzien. Hij dient zijn dier optimaal te verzorgen en te huisvesten en moet zijn kennis en kunde ter zake actueel houden. Aantasting van dierenwelzijn

⁴ Onder minimumnormen verstaat de Raad het breed maatschappelijk gedragen minimumniveau van dierenwelzijn. Dat wordt bij voorkeur uitgedrukt in outputparameters en niet in inputparameters zoals hokoppervlakken etc.

⁵ Daar waar hij, hem of zijn staat, kan vanzelfsprekend ook zij of haar gelezen worden.

en diergezondheid als gevolg van *onkunde* heeft dezelfde gevolgen als aantasting van dierenwelzijn en diergezondheid als gevolg van *onwil*.

1.6.3 Over de verantwoordelijkheden van houderijverbanden

Houderijverbanden als veehouderijorganisaties, rasverenigingen, fokkerij- en kwekersverenigingen, branche- en koepelorganisaties en ketenverbanden in de dierhouderij spelen een belangrijke rol bij de ontwikkeling en deling van kennis en bij de informatievoorziening aan dierhouders. Ook dienen zij binnen hun sector of keten afspraken te maken om het welzijn van dieren te waarborgen en te verbeteren. De houderijverbanden zijn de bij uitstek aangewezen partijen om, door middel van de periodieke dierenwelzijns- en diergezondheidsrapportages, namens de dierhouders verantwoording aan de maatschappij af te leggen.

1.6.4 Over de houdbaarheid van dieren

Niet alle dieren zijn te houden. Wanneer de soortspecifieke minimumnormen voor dierenwelzijn en diergezondheid niet haalbaar zijn, mag een diersoort niet gehouden worden. Ook wanneer over gezondheid en welzijn bij het houden van een diersoort onvoldoende bekend is, dient het zorgsbeginnsel te worden gehanteerd en mag die diersoort niet worden gehouden.

Wanneer het houden van een diersoort specifieke kennis, kunde of huisvesting vergt, dient het dierhouderschap beperkt te worden tot bepaalde categorieën houders, zoals dierentuinen en gediplomeerde houders. De overheid bepaalt welke diersoorten al dan niet, of alleen door specifieke categorieën houders gehouden mogen worden⁶.

1.6.5 Over de handhaving

Effectieve handhaving van de minimumnormen is belangrijk voor het maatschappelijk draagvlak. Wanneer handhaving op voorhand (structureel of principieel⁷) onmogelijk lijkt, zal de overheid maatschappelijke actoren medeverantwoordelijk moeten maken voor de handhaving en/of andere instrumenten moeten inzetten om de gewenste doelen te bereiken. Dit laat onverlet dat de overheid moet streven naar een goede en effectieve handhaving (inclusief passende sanctionering), en daarvoor ook de eindverantwoordelijkheid draagt.

1.6.6 Over de definitie van dierenwelzijn

Dierenwelzijn wordt vaak negatief gedefinieerd: welzijn is dan de afwezigheid van ongerief of welzijnsschade. Deze definitie is ontleend aan de Vijf Vrijheden, een van eerste pogingen om het concept dierenwelzijn te definiëren, in 1965 gedaan door de Britse *Farm Animal Welfare Council* op basis van een eerdere formulering door de *Brambell* commissie. De aannahme was dat het welzijn van dieren was geborgd als ze: 1) gevrijwaard zijn van honger, dorst of onjuiste voeding; 2) gevrijwaard zijn van thermaal en fysiek ongerief; 3) gevrijwaard zijn van pijn, verwonding of ziekten; 4) gevrijwaard zijn van angst en chronische stress; en 5) vrij zijn om een normaal, soorteigen gedragspatroon te vertonen.

⁶ Dat moet gebeuren door diersoorten al dan niet – en eventueel onder voorwaarden – op te nemen in de positiefljst van te houden dieren (nu bij Art. 33 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren).

⁷ Wanneer bijvoorbeeld handhaving praktisch onhaalbaar zou zijn (zoals het huis-aan-huis controleren van alle Nederlanders) of wanneer de wetenschappelijke basiskennis ontbreekt. Niet bedoeld worden: tijdelijke tekorten aan handhavingcapaciteiten of -kwaliteiten, etc.

Vier van deze vijf vrijheden zijn geformuleerd vanuit de gedachte dat welzijn gelijk staat aan het ontbreken van 'onwelzijn'. Ook de Nederlandse overheid onderschrijft deze visie. Het ministerie van LNV noemt in haar *Nota Dierenwelzijn* uit oktober 2007 de vijf vrijheden 'parameters voor een goed dierenwelzijn'.

Meer recente concepten van dierenwelzijn gaan uit van een interne toestand die door het dier zelf als *positief* wordt ervaren. Een dier dat zijn interne toestand als negatief ervaart, verkeert dus in een staat van onwelzijn. Een dier verkeert in een goede staat van welzijn als het in staat is zich aan zijn levensomstandigheden aan te passen en een toestand bereikt die het als positief ervaart⁸. De ontwikkeling van pathologisch gedrag wordt hierbij niet als een acceptabele aanpassing beschouwd: stereotiep gedrag bijvoorbeeld is een pathologische aanpassing aan omstandigheden die voor het dier in kwestie extreem belastend zijn.

Sinds *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen* (RDA,2012) hanteert de Raad de volgende **definitie van dierenwelzijn**:

Een dier verkeert in een positieve staat van welzijn indien het in staat is om adequaat te reageren op: honger, dorst en onjuiste voeding; thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en chronische stress, en het de vrijheid heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, die het dier in staat stellen om zich aan te passen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden, zodat het dier een staat bereikt die het als positief ervaart.

De Raad is van mening dat minimumnormen moeten worden opgesteld om te borgen dat een dier de vrijheid heeft om adequaat te reageren op honger, dorst, onjuiste voeding, thermaal en fysiek ongemak, verwondingen en ziekten, angst en chronische stress en natuurlijk gedrag te kunnen tonen. Onnodig lijden⁹ mag niet meer voorkomen.

Tegelijkertijd moet er naar gestreefd worden om een dier de vrijheid te geven om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen en om het de mogelijkheid te bieden een staat te bereiken die het als positief ervaart. Dit streefniveau wordt vastgelegd in private, bovenwettelijke 'plusnormen'. Overigens zou de Raad graag zien dat de normale, soortspecifieke gedragspatronen binnen afzienbare tijd ook onderdeel worden van de minimumnormen.

⁸"*Dierenwelzijn*" – *De diergeneeskundige positie*, prof. dr. F. Ohl, prof. dr. L. J. Hellebrekers, Tijdschrift voor Diergeneeskunde, deel 134, aflevering 18, 15 september 2009

⁹ Indien we ervan uitgaan dat de welzijnsstatus van een dier bepaald wordt door de mate waarin hij zich kan aanpassen aan de uitdagingen van de heersende omgevingsomstandigheden, dan is er zeker sprake van *lijden* wanneer het aanpassingsvermogen van het dier wordt overschreden. Een momentane staat van lijden kan echter binnen het aanpassingsvermogen van een dier liggen en betekent niet noodzakelijk dat interventie is vereist. Uit: *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen*, RDA (2012)

1.6.7 Over natuurlijk gedrag en soortspecifieke behoeften

Gedrag is een belangrijke indicator bij de beoordeling van het welzijn van een dier. Om de resultaten van gedragsobservaties te kunnen beoordelen is inzicht nodig in natuurlijk gedrag, gedrag in gevangenschap, en soortspecifieke gedragsbehoeften.

Het natuurlijke gedrag van dieren is het resultaat van natuurlijke selectie. Individuele variatie in (erfelijke) eigenschappen binnen een populatie kunnen in een bepaalde leefomgeving soms voordelig dan wel onvoordelig zijn in de zin van *fitness* van het individu. Gedrag en gedragspatronen van wilde dieren zijn bijgevolg de resultante van een nauwkeurige afstemming op de mogelijkheden en beperkingen van hun natuurlijke leefomgeving.

Voor gedomesticeerde diersoorten en de rassen die binnen die soorten bestaan, kan kunstmatige selectie door de mens geleid hebben tot aanpassingen aan gedrag en gedragspatronen. De mogelijkheden om zich succesvol aan te passen aan de leefomgeving van de mens kan van soort tot soort verschillen. De meeste gedomesticeerde diersoorten zijn juist die diersoorten waar aanpassen relatief gemakkelijk ging. Een aantal specifieke eigenschappen die succesvolle domesticatie zou kunnen bevorderen zijn: o.a. sociale leefstructuren, polygamie, een beperkte aangeboren schuwheid, nestblijvend met socialisatieperiode en opportunistisch gedrag¹⁰.

Het is mogelijk dat het fokken heeft geleid tot aanpassingen in gedrag of gedragspatronen bijvoorbeeld doordat de manier van invulling geven aan een behoefte is veranderd (zoals wanneer de mens functioneert als sociale partner van de hond). Echter, in het algemeen zijn de primaire soortspecifieke behoeften (in het voorbeeld van de hond, de sociale behoefte) nog altijd intact. Elk dier heeft van tijd tot tijd behoefte om eten te zoeken en te eten, zich zelf te poetsen, nestbouwgedrag te vertonen, etc., als interne en/of externe stimuli de motivatie hiervoor aanzetten¹¹.

Varkens hebben de behoefte om te wroeten als onderdeel van het voedselzoekgedrag¹², kippen nemen van tijd tot tijd een stofbad als onderdeel van het verzorgingsgedrag¹³. Bij ontbrekende mogelijkheden hiertoe wordt suboptimaal plaatsvervangend gedrag vertoond (vacuümgedrag), of worden gedragsafwijkingen zoals stereotiep of zelfbeschadigend gedrag ontwikkeld. Soortspecifieke behoeften, (gedragmatig, maar ook fysiologisch) zijn dus altijd leidend om tot een goede invulling van welzijn te komen.

¹⁰ *Domestication and the evolution of behavior*, Hale (1969) [In: Hafez, E.S.E. (Ed.) *The behaviour of domestic animals*]

¹¹ *Who needs "behavioural needs"? Motivational aspects of the needs of animals*, Jensen and Toates, 1993 [In: *Applied animal science*]; *Behavioural priorities of laying hens*, Cooper and Albertosa, 2003 [In: *Avian and poultry biology reviews*]

¹² *Expression of rooting motivation in gilts following different lengths of deprivation*, Studnitz and Jensen, 2002 [In: *Applied animal behavioural science* 76]

¹³ *Working for a dustbath: are hens increasing pleasure rather than reducing suffering?*, Widowski and Duncan, 2000 [In: *Applied animal behavioural science* 68]

2. ONDER VOORWAARDEN HOUDEN

2.1 INLEIDING

De maatschappelijk breed gedragen zorg voor het welzijn van gehouden dieren, inclusief de erkenning dat dieren intrinsieke waarde hebben en voelende wezens zijn, was aanleiding om te komen tot de wettelijke regelingen waarvan een positieflijst onderdeel uitmaakt. In een van de eerste adviezen over positieflijsten¹⁴ werd voorgesteld om een onderscheid te maken tussen diersoorten die door de "leken"-consument en diersoorten die door de "specialisten" kunnen worden gehouden. Ook het vastleggen van minimumnormen voor huisvesting en verzorging van bepaalde diersoorten werd daarin verwoord. Een argument voor het laatste was dat uitsluitend invullen van een positieflijst met diersoorten die men mag houden vanuit dierenwelzijnsoogpunt onvolledig is zonder koppeling met huisvestings- en verzorgingseisen.

Voor het *inperken van het houden van dieren* kan een positieflijst een werkbaar middel zijn. Het is maar de vraag of een positieflijst ook voor het *verbeteren van dierenwelzijn* een geëigend middel is. Een inperking van te houden diersoorten leidt uiteraard niet automatisch tot een inperking van dierenwelzijnsproblemen bij die diersoorten die wel gehouden mogen worden. Aanvullende maatregelen, zoals houderijvoorschriften, zijn dus ook voor de categorie vrij te houden diersoorten noodzakelijk. De Tweede Kamer heeft dat aangegeven middels de motie van 17 juli 2013 (zie paragraaf 1.3).

Het nieuwe element in de positieflijstsystematiek anno 2013 is dat de overheid deze systematiek wil gaan gebruiken om te differentiëren in de houderijvoorwaarden. Voor de diersoorten op de 'vrij te houden' (groene) lijst zou dat kunnen betekenen dat de houder vanzelfsprekend wel over de juiste kennis, kunde en houderijomstandigheden moet beschikken, maar dat hij dit niet op voorhand hoeft aan te tonen. Voor de 'onder voorwaarden te houden' diersoorten (paarse lijst) zou de houder wél op voorhand moeten aantonen dat hij het dier goed houdt, omdat deze diersoorten als *moeilijker houdbaar* gekwalificeerd worden. Diersoorten waarvan het houden tot onaanvaardbare risico's voor mens, dier of milieu leidt zullen niet op de positieflijst worden geplaatst.

Overigens tekent de Raad aan dat met betrekking tot dierziekten (inclusief zoönosen¹⁵) het kunnen voorkomen van een infectieziekte nog niet betekent dat de betreffende ziekteverwekker daadwerkelijk een risico vormt. Voor een volwaardige risicobeoordeling moeten we weten welke ziekteverwekkers er endemisch bij de in Nederland gehouden dierpopulaties voorkomen en welke ziekten er uit ons omringende landen kunnen worden ingesleept vanuit de wilde fauna, of door import (immers, potentiële ziekte-insleep wordt gecontroleerd bij legale importen). Daarnaast is de kans op overdracht van de gehouden dieren naar de dierhouder en omwonenden relevant. Ten slotte is het van belang te weten hoe het risico op overdracht kan worden beheerst. Zo kan Toxoplasmose vanuit katten worden voorkómen door ze weg te houden uit tuinen en zandbakken; Insleep van rabiës door honden die gebieden bezoeken waar rabiës in wilde fauna voorkomt, kan worden voorkomen door de honden te vaccineren. Op dit moment is er, buiten de zoönosen bij landbouwhuisdieren, weinig betrouwbare informatie over in Nederland voorkomende zoönosen voorhanden. De Raad adviseert de staatssecretaris van Economische

¹⁴ *Onderzoek naar de welzijnsomstandigheden van exotische dieren in de dierenhandel*, Vinke, (1998)

¹⁵ Ziekten die van dier op mens kunnen worden overgebracht en omgekeerd.

Zaken om de uitkomsten van het Europese CALLISTO-project (verwacht in 2014) te benutten voor de aanscherping van het Nederlandse beleid inzake ziekten bij gezelschapsdieren.

2.2 HOUDERIJVOORSCHRIFTEN

2.2.1 Informatiebronnen

Voor het opstellen van houderijvoorschriften is samenwerking met de houderijsector en de liefhebbersverenigingen onontbeerlijk. Daar zit veel kennis en ervaring op het gebied van de betreffende diersoorten. Het WUR-onderzoek (rapport 701) laat zien dat er zeer beperkt wetenschappelijke literatuur bestaat over het welzijn, inclusief de gezondheid, van veel 'bijzondere' diersoorten in de gehouden situatie. De praktijkkennis is noodzakelijk om deze lacunes op te vullen.

Ook kunnen bestaande gidsen voor goede praktijken (o.a. van PVH, Frettenvereniging, Alpacavereniging) en de huisdierbijsluiters (LICG) als uitgangspunt dienen voor het opstellen van houderijvoorschriften.

2.2.2 Doelvoorschriften

In de Houderijvoorschriften geeft de Raad de voorkeur aan *doelvoorschriften* boven *middelvoorschriften*. Ten eerste zijn de middelvoorschriften wetenschappelijk vaak moeilijk te onderbouwen. Ten tweede is het welzijn van het dier nog niet geborgd met het voldoen aan de minimumvereisten voor de verschillende houderielementen, maar gaat het om het nettoresultaat van het houden en verzorgen. In een schema in de houderijvoorschriften (zie bijlagen) zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* (de te bereiken en te vermijden resultaten) voor het welzijn van de diersoort waarvoor het houderijvoorschrift geldt weergegeven. Handhavers monitoren op de (afwezigheid van) negatieve resultaten. Houders zorgen er voor dat negatieve resultaten afwezig zijn en zouden bovendien moeten streven naar positieve resultaten.

2.2.3 Best Practices

Vervolgens bevat het houderijvoorschrift de handreikingen voor het houden en verzorgen van deze diersoort, waarmee de beoogde resultaten voor deze diersoort het beste bereikt kunnen worden. De Raad kiest daarbij voor *best practices* in plaats van minimumnormen, omdat in de door de Raad gehanteerde definitie van dierenwelzijn ook positieve elementen een belangrijke rol spelen. Goed dierenwelzijn is méér dan de afwezigheid van negatieve factoren. *Best practices* bieden ook ruimte voor positieve elementen.

2.2.4 Stappenplan en sjabloon

Voor de uniformering en voor de benodigde wetenschappelijke toetsing heeft de RDA een stappenplan en een sjabloon opgesteld, waarin de uitgangspunten van het Andibel arrest als volgt zijn meegenomen:

	Onderwerp Andibel arrest	Uitgangspunt	Opmerking
1	Welzijnsbelang van het dier	Biologie van het dier	De keuze voor de biologie van het dier als uitgangspunt is conform algemene ontwikkelingen ¹⁶ en conform de huidige definitie van dierenwelzijn [zie paragraaf 1.6.6].
2	Gevaar voor de volksgezondheid, en het leven van personen en dieren	1. Volksgezondheid: zoönosen	Maatregelen vastgelegd in Wet dieren
		2. Letselrisico: giftig, bijten	Maatregelen vastgelegd in Wet dieren
3	Gevaar voor inheemse flora en fauna.	Invasieve soorten	Maatregelen vastgelegd in Flora- en faunawet

Daarbij adviseert de Raad een splitsing aan te brengen tussen de onderwerpen *Gevaar voor de volksgezondheid* en *Gevaarlijke dieren in de zin van letselrisico*.

Onderwerpen die al geregeld zijn in andere nationale dan wel voor Nederland geldende internationale regelgeving, kunnen worden opgenomen in de systematiek in een volgend stappenplan:

Indien

1. de volksgezondheid geborgd is conform de vigerende wet- en regelgeving;
2. en er wordt voldaan aan de regelgeving inzake Gevaarlijke dieren (ingebod in gemeentelijke APV, en bij voorkeur in de Wet dieren¹⁷);
3. en er wordt voldaan aan de regelgeving betreffende de invasieve soorten genoemd in de Flora- en faunawet en de Beleidsnota invasieve exoten;
4. en, wanneer van toepassing, er wordt voldaan aan de bepalingen van het CITES-verdrag,

dan kunnen de houderijvoorschriften voor een betreffende soort worden uitgewerkt.

Als Bijlage 1 bij deze zienswijze vindt u het voorstel van de Raad voor een sjabloon voor de houderijvoorschriften. Deze sjabloon zal door de verschillende door de overheid erkende houderijorganisaties en/of koepelorganisaties ingevuld moeten worden voor de betreffende diersoort, onderbouwd met zoveel mogelijk literatuur. De sjabloon bestaat uit een schutblad, een tweetal vaste uniforme onderdelen ten aanzien van algemene verantwoordelijkheden van de dierhouder en ten aanzien van dierenwelzijn (vaste tekst). Daarna volgt het nader in te vullen gedeelte, met een beschrijving van de soort, outputparameters en best practices. De sjabloon en de in te vullen onderwerpen zijn in lijn met eerdere adviezen van de RDA (RDA 2003/7, p. 7) en met bestaande *guidelines* ter documentatie van huisvestings- en managementeisen van andere diersoorten uit andere sectoren: o.a. landbouwhuisdieren (Welfare Quality/ EU) en dierentuindieren (EAZA Husbandry Guidelines; EEP Committee, 2008).

¹⁶ Zoals het Welfare Quality Project en richtlijnen van de European Association of Zoos and Aquaria

¹⁷Zie *Verantwoord Honden Houden*, RDA (2013)

2.2.5 Toetsingscommissie

De aangeleverde houderijvoorschriften worden door een onafhankelijke *toetsingscommissie* beoordeeld op volledigheid en wetenschappelijke onderbouwing. Deze toetsingscommissie zal ook de kwaliteitsbeoordeling van toekomstige (verzoeken tot) wijzigingen beoordelen. De toetsingscommissie wordt door de staatssecretaris van Economische Zaken benoemd en de commissie zal over relevante expertise in haar midden (dienen te) kunnen beschikken.

2.2.6 Open systeem

Deze systematiek van houderijvoorschriften is een open systeem: documenten kunnen worden gewijzigd en aangevuld aan de hand van voortschrijdend inzicht en nieuwe literatuur. Het voorstellen van wijzigingen is nadrukkelijk niet voorbehouden aan houderijorganisaties, maar moet ook open staan voor inbreng van andere partijen. De voorgestelde wijzigingen worden beoordeeld door de toetsingscommissie.

2.2.7 Communicatie

De Raad is van mening dat het beheren en communiceren over de (vastgestelde) houderijvoorschriften goed aansluit bij de huidige taken en rol van instellingen zoals het Landelijk Informatiecentrum Gezelschapsdieren en het Landelijk Kennisnetwerk Levende Have.

2.2.8 Samenvatting procedure

- 1. Gebruik uniform sjabloon *Huisvestingseisen*** (gebaseerd op bestaande internationale initiatieven voor de herkenbaarheid), die per diersoort gedetailleerd wordt ingevuld door liefhebbersverenigingen die gespecialiseerd zijn in de betreffende diersoort.
- 2. Toetsing door een onafhankelijke *toetsingscommissie* op volledigheid en wetenschappelijke onderbouwing.**
- 3. Eindproduct:** Lopend document, vakinhoudelijk beheerd en onderhouden door liefhebbersverenigingen op basis van voortschrijdend inzicht en nieuwe wetenschappelijke literatuur. Bij amenderingen toetsing door de onafhankelijke toetsingscommissie (2) binnen een nog nader vast te stellen tijdstermijn.
- 4. Uitvoeringsorgaan:** Voor het publiekelijk brengen van de voorschriften en voor de inlichtingen aan de consument zijn er organen zoals het Landelijk Informatiecentrum Gezelschapsdieren en het Landelijk Kennisnetwerk Levende Have.

2.3 UITVOERING EN HANDHAVING

2.3.1 Opstellen houderijvoorschriften

In lijn met eerdere adviezen uit o.a. Verantwoord Houden (RDA, 2009) ziet de Raad dat een goed samenspel tussen houderijorganisaties, dierenwelzijns-NGO's en de overheid essentieel is voor het in praktijk brengen van de positieflijst. De houderijorganisaties en de dierenwelzijns-NGO's zijn belangrijke leveranciers van praktijkkennis die nodig is voor de houderijvoorschriften. Zij spelen ook een belangrijke rol in het voorlichten van potentiële kopers van dieren.

De Raad adviseert de staatssecretaris van Economische Zaken om de benodigde systematiek voor het opstellen, toetsen en handhaven van houderijvoorschriften eerst goed op te zetten alvorens de positieflijstwetgeving van kracht te laten worden.

2.3.2 Toezicht en Handhaving

Voor de 'vrij te houden' diersoorten acht de Raad geen extra toezichtsystematiek nodig, er van uitgaande dat op deze lijst alleen diersoorten staan waarvan verondersteld mag worden dat de voor het houden benodigde kennis en kunde breed maatschappelijk verankerd is. Wel zou de overheid soortspecifieke houderijvoorschriften voor deze diersoorten moeten (laten) opstellen. Het toezicht kan dan volstaan met het handhaven op basis van bestaande wettelijke regelgeving en deze soorteigen houderijvoorschriften in geval van gemelde incidenten.

Voor de 'onder voorwaarden te houden' diersoorten moet de houder aantonen dat hij het dier conform de soortspecifieke eisen kan houden en verzorgen. Voor het daartoe benodigde toezicht en de handhaving ziet de Raad goede kansen voor een systeem van door de overheid uit te voeren Toezicht op Controle. De overheid kan een dergelijk systeem op twee manieren wettelijk verankeren. Ten eerste door in de algemene houderijvoorwaarden voor 'onder voorwaarden te houden' diersoorten het lidmaatschap van een door de overheid erkende houderijorganisatie verplicht te stellen, in combinatie met vereisten voor houderijorganisaties, zoals een gezondheids- en welzijnsplan, adequate interne controle en administratie.

Een alternatief is om de houders van deze categorie diersoorten wettelijk te verplichten om periodiek (bijvoorbeeld elke drie jaar) aan te tonen dat zij hun dieren op de juiste wijze houden en verzorgen, gecombineerd met het verlenen van vrijstelling van deze wettelijke verplichting aan die houders die lid zijn van een door de overheid erkende houderijorganisatie. In een systeem van Toezicht op Controle toetst de NVWA periodiek op verenigingsniveau en controleert zij verscherpt bij die houders die niet bij een vereniging zijn aangesloten.

2.3.3 Kruisingen en mutantenkweek

De Raad ziet een potentieel probleem met betrekking tot kruisingen en mutantenkweek. Enerzijds kunnen kruisingen tussen soorten gebruikt worden om soortspecifieke houderijvoorschriften te ontduiken. De Raad adviseert derhalve om 'aanverwante hybriden' ook onder de houderijvoorschriften van de betreffende soort(en) te brengen. Anderzijds kunnen bij mutantenkweek (bv albino's) specifieke welzijnsproblemen optreden die in de zuivere soorten niet voorkomen. Beperkingen aan mutantenkweek kunnen worden opgenomen in de houderijvoorschriften van betreffende soort.

2.3.4 Overgangsrecht

Tot slot tekent de Raad aan dat meer duidelijkheid over overgangsrecht zal bijdragen aan draagvlak voor de invoering van het positieflijstbeleid. Krijgen houders van diersoorten die niet op een lijst van (onder voorwaarden) te houden dieren staan een ontheffing? Geldt die ontheffing voor de dieren die men nu voorhanden heeft of voor de aantallen dieren van de soorten die men nu voorhanden heeft, en gedurende welke termijn? Voor die diersoorten waar nu onvoldoende wetenschappelijke informatie voorhanden is, zouden de houders binnen een redelijke (door de staatssecretaris vast te stellen) termijn moeten kunnen aantonen dat zij het dierenwelzijn en de risico's m.b.t. de volksgezondheid en de ecologische impact voldoende kunnen borgen door het aanleveren en laten goedkeuren van houderijvoorschriften. Voor die periode zouden deze houders een ontheffing moeten krijgen. Aan de looptijd van het overgangsrecht zou een termijn verbonden moeten zijn: indien de dierhouders er binnen de gestelde termijn niet in slagen de gevraagde borging te onderbouwen zal de ontheffing eindigen.

3. SAMENVATTING AANBEVELINGEN

Volgordelijkheid en draagvlak

De Raad adviseert de staatssecretaris van Economische Zaken om het benodigde werkkader voor het opstellen, toetsen en handhaven van houderijvoorschriften eerst goed op te zetten alvorens de positieflijstwetgeving van kracht te laten worden. De Raad benadrukt dat het draagvlak voor de voorgestelde regels verder verstevigd dient te worden.

Samenwerking

Een goed samenspel tussen houderijorganisaties, dierenwelzijns-NGO's en de overheid is essentieel voor het in praktijk brengen van de positieflijsten. De houderijorganisaties en de dierenwelzijns-NGO's zijn belangrijke leveranciers van praktijkkennis die nodig is voor de houderijvoorschriften. Zij spelen ook een belangrijke rol in het voorlichten en opleiden van potentiële kopers van dieren.

Sjabloon

De Raad heeft een sjabloon voor houderijvoorschriften opgesteld. Deze sjabloon zal door de verschillende door de overheid erkende houderijorganisaties en/of koepelorganisaties ingevuld moeten worden voor de betreffende diersoort, onderbouwd met zoveel mogelijk literatuur.

Toetsing

De aangeleverde houderijvoorschriften worden door een onafhankelijke *toetsingscommissie* beoordeeld op volledigheid en wetenschappelijke onderbouwing. Deze toetsingscommissie zal ook de kwaliteitsbeoordeling van toekomstige (verzoeken tot) wijzigingen beoordelen. De toetsingscommissie wordt door de staatssecretaris van Economische Zaken benoemd en de commissie zal over relevante expertise in haar midden (dienen te) kunnen beschikken.

Open systeem

Deze systematiek van houderijvoorschriften is een open systeem: documenten kunnen worden gewijzigd en aangevuld aan de hand van voortschrijdend inzicht en nieuwe literatuur. Het voorstellen van wijzigingen is nadrukkelijk niet voorbehouden aan houderijorganisaties, maar moet ook open staan voor inbreng van andere partijen. De voorgestelde wijzigingen worden beoordeeld door de toetsingscommissie.

Communicatie

De Raad is van mening dat het beheren van en het communiceren over de houderijvoorschriften goed aansluit bij de huidige taken en de rol van organisaties zoals het Landelijk Informatiecentrum Gezelschapsdieren en het Landelijk Kennisnetwerk Levende Have.

Vrij te houden

Voor de 'vrij te houden' diersoorten acht de Raad geen extra toezichtsystematiek nodig, er van uitgaande dat op deze lijst alleen diersoorten staan waarvan verondersteld mag worden dat de voor het houden benodigde kennis en kunde breed maatschappelijk verankerd is. Wel zou de overheid soortspecifieke houderijvoorschriften voor deze moeten (laten) opstellen. Het toezicht kan dan volstaan met het handhaven op basis van bestaande wettelijke regelgeving en deze soorteigen houderijvoorschriften in geval van gemelde incidenten.

Onder voorwaarden te houden

Voor de 'onder voorwaarden te houden' diersoorten moet de houder aantonen dat hij het dier conform de soortspecifieke eisen kan houden en verzorgen. Voor het daartoe benodigde toezicht en de handhaving ziet de Raad goede kansen voor een systeem van door de overheid uit te voeren Toezicht op Controle.

Kruisingen en mutantenkweek

De Raad ziet een potentieel probleem met betrekking tot kruisingen en mutantenkweek. De Raad adviseert derhalve om 'aanverwante hybriden' ook onder de houderijvoorschriften van de betreffende soort(en) te brengen. Beperkingen aan mutantenkweek kunnen worden opgenomen in de houderijvoorschriften van betreffende soort.

Zoönosen

Op dit moment is er weinig betrouwbare informatie over in Nederland voorkomende zoönosen bij gezelschapsdieren voorhanden. De Raad adviseert de staatssecretaris van Economische Zaken om de uitkomsten van het Europese CALLISTO-project (verwacht in 2014) te benutten voor de aanscherping van het Nederlandse beleid inzake ziekten bij gezelschapsdieren.

BIJLAGE 1: SJABLOON HOUDERIJVOORSCHRIFTEN

HOUDERIJVOORSCHRIFT

Diersoort:	***
Indiener (ook bij wijzigingsvoorstellen):	***
Eventueel logo:	***
Contactgegevens:	Naam, Functie Telefoonnummer e-Mailadres
Versienummer	*.*
Datum, plaats:	dd/mm/yyyy, ***

Checklist relevante wetgeving:

1) Houden toegelaten onder wet- en regelgeving omtrent gevaar voor de volksgezondheid (besmetting en zoönosen):

Ja Nee Referentie:

2) Houden toegelaten onder gestelde regelen Gevaarlijke dieren:

Ja Nee Referentie:

3) Houden toegelaten onder de in de Flora- en faunawet gestelde regelen (o.a. mb.t. invasieve soorten):

Ja Nee Referentie:

4) Houden toegelaten onder de CITES reglementen, EU Richtlijnen m.b.t. soortbescherming?

Ja Nee Referentie:

5) Overig te melden:

Indien aan al het bovenstaande voldaan, dan kunnen specifieke houderijvoorschriften opgesteld worden voor de betreffende soort.

NB: deze checklist valt ook onder de toetsing door de Toetsingscommissie.

Zorgen voor dieren

Zorgplicht

De zorg van een huisdier vereist een grote verantwoordelijkheid van een (potentiële) eigenaar. Sommige dieren zijn moeilijker te houden dan andere, maar voor elk dier geldt dat de eigenaar de plicht heeft er goed voor te zorgen, passend bij de behoeften van het dier. Uiteraard liggen die verplichtingen ook elders in de keten van de dierhouderij: van aanschaf tot houden, dan wel bij andere deelnemers die rollen en (zorg)taken op zich hebben genomen ten aanzien van huisdieren: van importeur/exporteur, detaillist, kweker of fokker, liefhebbersverenigingen, maar ook dierenartsen, asielen en opvang, etc. Ieder vanuit zijn eigen rol, kennis en kunde.

Verantwoording afleggen

In de zienswijze *Verantwoord houden* (RDA,2009) is het uitgangspunt dat diegene die een dier houdt, aanspreekbaar moet zijn op de wijze waarop hij zijn dier houdt. De dierhouder dient op de volgende wijze invulling aan zijn verantwoordelijkheden te geven: *“...Alvorens een dier te houden dient hij zich op de hoogte te stellen van de behoeften van het dier en hoe daarin kan worden voorzien. Hij dient het dier zo goed mogelijk te verzorgen en te huisvesten en dient zijn kennis en kunde op dit gebied actueel te houden Hij dient daartoe, in eerste instantie op sectorniveau, verantwoording aan de maatschappij af te leggen...”*

Welbevinden is de norm

Het optimale niveau van dierenwelzijn, inclusief diergezondheid, dient naar de mening van de Raad het vertrekpunt te zijn. *Welbevinden* is de norm en daar mag men alleen van afwijken als er zwaarwegende belangen in het spel zijn. Overigens is de Raad van mening dat dieren^{leed} helemaal niet mag voorkomen (RDA/2009).

Extra aandachtspunten

Het mag voor zich spreken dat de dierhouderij vele aanverwante facetten kent, die verder strekken dan alleen het dier in de huiskamer of tuin houden. Sommige mensen wensen competitieve elementen te verbinden aan hun houderij en doen mee aan tentoonstellingen en keuringen, weer anderen kweken of fokken met hun huisdier of houden een dier voor de sport. Uiteraard kan elke houderijvorm weer andere aandachtsgebieden met zich meebrengen ten aanzien van dierenwelzijn. Denk maar aan onderwerpen als transport (diersoort specifiek), quarantaine, specifieke kweek- en fokprocedures (geboorte, moeder-nakomelingzorg), maar ook nazorg en opvang: wat te doen bij overlijden van een houder of als een houder niet meer in staat is om voor zijn dier te zorgen door welke reden dan ook?

Deze houderijvoorschriften geven aan wat er nodig is om het welzijn en de gezondheid van genoemde huisdiersoort te toetsen en te bevorderen.

Uitgangspunten voor de houderijvoorschriften

Dierenwelzijn wordt als volgt gedefinieerd:

Een dier verkeert in een positieve staat van welzijn indien het in staat is om adequaat te reageren op: honger, dorst en onjuiste voeding; thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en chronische stress, en het de vrijheid heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, die het dier in staat stellen om zich aan te passen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden, zodat het dier een staat bereikt die het als positief ervaart.

(Uit: *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen*, RDA (2012))

Minimumnormen en plusnormen

De Raad is van mening dat minimumnormen moeten worden opgesteld om te borgen dat een dier de vrijheid heeft om adequaat te reageren op honger, dorst, onjuiste voeding, thermaal en fysiek ongemak, verwondingen en ziekten, angst en chronische stress. Lijden mag niet meer voorkomen.

Tegelijkertijd moet er naar gestreefd worden om een dier de vrijheid te geven om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen en om het de mogelijkheid te bieden een staat te bereiken die het als positief ervaart. Dit streefniveau wordt vastgelegd in private, bovenwettelijke 'plusnormen'. Overigens zou de Raad graag zien dat het vertonen van normale, soortspecifieke gedragspatronen binnen afzienbare tijd ook onderdeel worden van de minimumnormen.

Doelvoorschriften

In de Houderijvoorschriften geeft de Raad de voorkeur aan *doelvoorschriften* boven *middelvoorschriften*. Ten eerste zijn de middelvoorschriften (hokmaat, etc.) wetenschappelijk vaak moeilijk te onderbouwen. Ten tweede is het welzijn van het dier nog niet geborgd met het voldoen aan de minimumvereisten voor de verschillende houderielementen, maar gaat het om het nettoresultaat van het houden en verzorgen. In het schema na de soortbeschrijving zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* (de te bereiken en te vermijden indicatoren) voor het welzijn van de diersoort waarvoor dit houderijvoorschrift geldt weergegeven. Houders moeten streven naar zo veel mogelijk positieve indicatoren. Negatieve indicatoren moeten aanleiding zijn om de wijze waarop het dier gehouden wordt kritisch te bezien.

Best practices

Vervolgens beschrijven wij de handreikingen voor het houden en verzorgen van deze diersoort, waarmee de beoogde resultaten voor deze diersoort het beste bereikt kunnen worden. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren. Goed dierenwelzijn is namelijk méér dan de afwezigheid van negatieve factoren.

Soortbeschrijving + Habitat, voeding en gedrag in de natuurlijke omgeving

Onderwerp		Literatuurreferenties
Nederlandse naam:		
Engelse naam:		
Latijnse naam:		
Taxonomische plaatsing	ORDER:	
	FAMILY:	
	GENUS:	
	SPECIES:	
	SUB-SPECIES: <i>(indien van toepassing)</i>	
	VARIETEIT: <i>(indien van toepassing)</i>	
	RAS: <i>(indien van toepassing)</i>	
Internationale en nationale beschermingsstatus	IUCN-status:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort).	
Morfologie	HOOGTE (indien relevant) (cm/m):	
	GEWICHT (g/kg):	
	LENGTE (cm/m):	
	KLEUR:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
Fysiologie	HARTSLAG (/min): ? per minuut.	
	LICHAAMSTEMPERATUUR (=C): rectale temperatuur? C.	
	ADEMHALING (/min): ? per minuut.	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	

Natuurlijke habitat en voorkomen:	ALGEMEEN:	
	KLIMAAT TYPE EN TEMPERATUREN:	
	VOCHTIGHEID EN NEERSLAG:	
	HOOGTE:	
	STREEK OF LAND VAN VOORKOMEN:	
Natuurlijke voeding en voerzoek gedrag:	VOERZOEKGEDRAG:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
Drinken		

Doelvoorschriften

In onderstaand schema zijn de belangrijkste *doel*voorschriften voor het waarborgen van het welzijn van de [DIERSOORT] weergegeven. Positieve indicatoren duiden er op dat het dier beter dan de minimumnormen gehouden wordt. Negatieve indicatoren zijn een signaal dat risico bestaat dat het dier onder de minimumnormen gehouden wordt. Houders moeten streven naar zo veel mogelijk positieve indicatoren. Negatieve indicatoren moeten aanleiding zijn om de wijze waarop het dier gehouden wordt kritisch te bezien.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op honger/dorst.	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Goede eetlust. • Willen en kunnen eten. • Normaal eetpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Afwijkend eetpatroon. • Beschadigend gedrag (bijten, zuigen op lichaamsdelen van zichzelf of anderen) • Slechte lichaamsconditie • Traagheid, sloomheid. • Gebitsafwijkingen • Oogafwijkingen
	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Voldoende eetlust. • Voedselzoekgedrag en onderzoeksgedrag willen en kunnen vertonen. 	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Onsuccesvol of geen voedselzoekgedrag. • Gedragsafwijkingen (apathie, stereotypie).
	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Normaal drinkpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Afwijkend drinkpatroon • Slechte lichaamsconditie.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op klimatologische omstandigheden.	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (specificeren). • Gepaste wisseling van lichaamsconditie al naar gelang de wisselingen van het seizoen. • Gepaste conditie vacht/verenkleed • Afkoeling zoeken en vinden. • Beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte conditie vacht/verenkleed • Lichaamsconditie slechter dan verwacht in relatie tot het seizoen • Oververhitting
Passende reactie op verwonding of ziekte.	<ul style="list-style-type: none"> • Goede lichaamsconditie. • Alert en actief, normaal gedrag. • Functioneel immuunsysteem [vlot herstel van ziekte, gepaste wondgenezing]. • Geen schade, beschadigingen of verwondingen. • Rust en beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte lichaamsconditie. • Ziekte gedrag, o.a. lethargie, niet meer alert en actief, slechte eetlust, wegkruipen. • Gevoelig voor ziekten en infectie. • Wonden aanwezig, slechte wondgenezing. • Onregelmatige ademhaling. • Vocalisaties: kreunen/steunen; piepen/krijsen bij aanraking.
Passende respons op sociale interacties	<ul style="list-style-type: none"> • Passende reactie op sociale en niet sociale omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Is alert op de omgeving. • Succesvolle voortplanting, produceren van vitale nakomelingen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Veel vluchten/wijken voor elkaar. • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, vermagering, slechte vacht. • Voortplantingsstoornissen, te grote sterfte jongen

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Vertonen van soortspecifiek gedrag in de juiste vorm op het juiste moment	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (specificeren). • Passende reactie op sociale en niet sociale uitdagingen en omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Soortspecifiek voedselzoekgedrag en exploratiegedrag willen en kunnen vertonen. • Voldoende beweging zoeken en vinden. • Goede uitscheiding en ook locatie kunnen vinden. • Rust- en slaapplekken zoeken en vinden. • Sociaal en solitair poetsgedrag willen en kunnen uitvoeren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verschuivingen in tijdsbudget (te veel slapen of te veel actief). • Sloomheid, apathie. • Geen spelgedrag vertonen. • Geen exploratie vertonen. • Redirectie agressie naar soortgenoot en/of eigenaar. • Gedragsafwijkingen (specificeren). • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, slechte vacht.
Het volledige spectrum van emotionele statussen ervaren en daar passend op reageren	<ul style="list-style-type: none"> • Het uitoefenen van angstgerelateerd gedrag en stressreacties, evenals speel- en ander pleziergerelateerd gedrag in de juiste context. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet passende emotionele reacties (traagheid, overreactie); afwezigheid van passende emotionele reacties

Handreiking voor de houderij

Hieronder vindt u de handreiking voor het houden en verzorgen van de [**Diersoort**]. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren.

Onderwerpen	Aandachtsgebied	Referenties (bron)
Voeding en drinken	SOORT VOEDING:	
	VOERMETHODEN:	
	DRINKEN, DRINKMETHODEN:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
Huisvesting	BEHUIZING:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
	SCHUILMOGELIJKHEDEN:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
	VERRIJKING:	
	VENTILATIE:	
	LICHTREGIME:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	

	TEMPERATUUR:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
	VERZORGING:	
	VEILIGHEID (inslikgevaar; beschadiging):	
	REFERENTIES:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
	SOCIALE ASPECTEN:	
	VOEDSEL ZOEK EN VOEROPNAME GEDRAG:	
Gezondheid	ZIEKTEN (beschrijf hier bijzonderheden m.b.t. medische aandoeningen bij deze soort):	
Gedrag	BIORITME	
	EXPLORATIEGEDRAG:	
	LOCOMOTIE GEDRAG:	
	VOORTPLANTINGSGEDRAG EN OPGROEI:	
	HANDLING:	
	DAG-NACHTRITME:	
	THERMOREGULEREND GEDRAG:	

Overigen:	VEILIGHEID MENS (fysiek gevaar):	
	MATE VAN INVASIVITEIT (overlevingskans bij ontsnapping) en SCHADE:	
	IDENTIFICATIE & REGISTRATIE:	
	AANSCHAF:	

BIJLAGE 2: HOUDERIJVOORSCHRIFTEN PER DIERSOORT

HOUDERIJVOORSCHRIFT

Diersoort: **Fret**

Voorbeeld houderijvoorschrift, opgesteld door RDA-bureau in samenwerking met de frettenhouderij

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHEDE

Contactgegevens **Drs. L.Hoedemaker, secretaris RDA | 070-3785258 | L.Hoedemaker@rda.nl**

Versienummer **1.5**

Datum, plaats **26 november 2013, Den Haag**

Checklist relevante wetgeving:

1) Houden toegelaten onder wet- en regelgeving omtrent gevaar voor de volksgezondheid (besmetting en zoönosen):

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

2) Houden toegelaten onder gestelde regelen Gevaarlijke dieren:

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

3) Houden toegelaten onder de in de Flora- en faunawet gestelde regelen (o.a. m.b.t. invasieve soorten):

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

4) Houden toegelaten onder de CITES reglementen, EU Richtlijnen m.b.t. soortbescherming?

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

5) Overig te melden: Komt niet (meer) in het wild voor (Bron: IUCN).

Indien aan al het bovenstaande voldaan, dan kunnen specifieke houderijvoorschriften opgesteld worden voor de betreffende soort.

NB: deze checklist valt ook onder de toetsing door de Toetsingscommissie.

Zorgen voor dieren

Zorgplicht

De zorg van een huisdier vereist een grote verantwoordelijkheid van een (potentiële) eigenaar. Sommige dieren zijn moeilijker te houden dan andere, maar voor elk dier geldt dat de eigenaar de plicht heeft er goed voor te zorgen, passend bij de behoeften van het dier. Uiteraard liggen die verplichtingen ook elders in de keten van de dierhouderij: van aanschaf tot houden, dan wel bij andere deelnemers die rollen en (zorg)taken op zich hebben genomen ten aanzien van huisdieren: van importeur/exporteur, detaillist, kweker of fokker, liefhebbersverenigingen, maar ook dierenartsen, asielen en opvang, etc. Ieder vanuit zijn eigen rol, kennis en kunde.

Verantwoording afleggen

In de zienswijze *Verantwoord houden* (RDA,2009) is het uitgangspunt dat diegene die een dier houdt, aanspreekbaar moet zijn op de wijze waarop hij zijn dier houdt. De dierhouder dient op de volgende wijze invulling aan zijn verantwoordelijkheden te geven: *“...Alvorens een dier te houden dient hij zich op de hoogte te stellen van de behoeften van het dier en hoe daarin kan worden voorzien. Hij dient het dier zo goed mogelijk te verzorgen en te huisvesten en dient zijn kennis en kunde op dit gebied actueel te houden Hij dient daartoe, in eerste instantie op sectorniveau, verantwoording aan de maatschappij af te leggen...”*

Welbevinden is de norm

Het optimale niveau van dierenwelzijn, inclusief diergezondheid, dient naar de mening van de Raad het vertrekpunt te zijn. *Welbevinden* is de norm en daar mag men alleen van afwijken als er zwaarwegende belangen in het spel zijn. Overigens is de Raad van mening dat dieren^{leed} helemaal niet mag voorkomen (RDA/2009).

Extra aandachtspunten

Het mag voor zich spreken dat de dierhouderij vele aanverwante facetten kent, die verder strekken dan alleen het dier in de huiskamer of tuin houden. Sommige mensen wensen competitieve elementen te verbinden aan hun houderij en doen mee aan tentoonstellingen en keuringen, weer anderen kweken of fokken met hun huisdier of houden een dier voor de sport. Uiteraard kan elke houderijvorm weer andere aandachtsgebieden met zich meebrengen ten aanzien van dierenwelzijn. Denk maar aan onderwerpen als transport (diersoort specifiek), quarantaine, specifieke kweek- en fokprocedures (geboorte, moeder-nakomelingzorg), maar ook nazorg en opvang: wat te doen bij overlijden van een houder of als een houder niet meer in staat is om voor zijn dier te zorgen door welke reden dan ook?

Deze houderijvoorschriften geven aan wat er nodig is om het welzijn en de gezondheid van genoemde huisdiersoort te toetsen en te bevorderen.

Uitgangspunten voor de houderijvoorschriften

Dierenwelzijn wordt als volgt gedefinieerd:

Een dier verkeert in een positieve staat van welzijn indien het in staat is om adequaat te reageren op: honger, dorst en onjuiste voeding; thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en chronische stress, en het de vrijheid heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, die het dier in staat stellen om zich aan te passen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden, zodat het dier een staat bereikt die het als positief ervaart.

(Uit: *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen*, RDA (2012))

Minimumnormen en plusnormen

De Raad is van mening dat minimumnormen moeten worden opgesteld om te borgen dat een dier de vrijheid heeft om adequaat te reageren op honger, dorst, onjuiste voeding, thermaal en fysiek ongemak, verwondingen en ziekten, angst en chronische stress. Lijden mag niet meer voorkomen.

Tegelijkertijd moet er naar gestreefd worden om een dier de vrijheid te geven om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen en om het de mogelijkheid te bieden een staat te bereiken die het als positief ervaart. Dit streefniveau wordt vastgelegd in private, bovenwettelijke 'plusnormen'. Overigens zou de Raad graag zien dat het vertonen van normale, soortspecifieke gedragspatronen binnen afzienbare tijd ook onderdeel worden van de minimumnormen.

Doelvoorschriften

In de Houderijvoorschriften geeft de Raad de voorkeur aan *doelvoorschriften* boven *middelvoorschriften*. Ten eerste zijn de middelvoorschriften (hokmaat, etc.) wetenschappelijk vaak moeilijk te onderbouwen. Ten tweede is het welzijn van het dier nog niet geborgd met het voldoen aan de minimumvereisten voor de verschillende houderielementen, maar gaat het om het nettoresultaat van het houden en verzorgen. In het schema na de soortbeschrijving zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* (de te bereiken en te vermijden resultaten) voor het welzijn van de diersoort waarvoor dit houderijvoorschrift geldt weergegeven. Handhavers monitoren op de (afwezigheid van) negatieve resultaten. Houders zorgen er voor dat negatieve resultaten afwezig zijn en zouden bovendien moeten streven naar het vóórkomen van positieve resultaten.

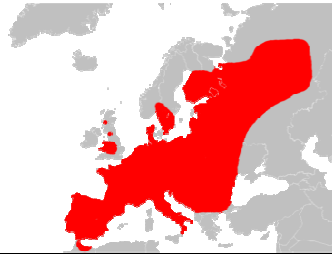
Best practices

Vervolgens beschrijven wij de handreikingen voor het houden en verzorgen van deze diersoort, waarmee de beoogde resultaten voor deze diersoort het beste bereikt kunnen worden. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren. Goed dierenwelzijn is namelijk méér dan de afwezigheid van negatieve factoren.

Soortbeschrijving + Habitat, voeding en gedrag in de natuurlijke omgeving

Onderwerp		Literatuurreferenties
Nederlandse naam:	Fret	
Engelse naam:	Ferret	
Latijnse naam:	<i>Mustela putorius Furo</i>	
Taxonomische plaatsing	ORDER: Carnivora	Linnaeus, 1782
	FAMILY: Mustelidea	
	GENUS: Mustela	
	SPECIES: <i>Mustela putorius</i>	
	SUB-SPECIES: <i>Mustela putorius Furo</i>	
	VARIETEIT: nvt	
	RAS: nvt	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): De fret wordt beschreven als ondersoort van de bunzing, zoals de hond en de wolf. Over de precieze vooroudersoorten van de fret bestaan tot de dag van vandaag nog steeds onzekerheden in de literatuur. Hedendaagse DNA technieken zullen hier wellicht in de nabije toekomst uitsluitsel over geven.	
Internationale en nationale beschermingsstatus	Fretteervergunning noodzakelijk bij jachtfunctie.	
Morfologie	HOOGTE (indien relevant) (cm/m): staand: gem. 30-40 cm hoog	Moorman-Roest, 1993. Diergeneeskundig Memorandum Handleiding voor Bijzondere Dieren, p. 82-88
	GEWICHT (g/kg): Gemiddeld tussen de 500 gram en 2000 gram	
	LENGTE (cm/m): 40-60 cm, inclusief staart.	
	KLEUR: Origineel wildkleur met een "boevenmasker" (zoals de bunzing). Verder zijn albino en sandy de basiskleuren. Daarnaast zijn er andere variëteiten, zoals de angora-fret en diverse aftekeningen.	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Mannelijke dieren zijn groter dan de vrouwelijke dieren.	

Fysiologie	LICHAAMSTEMPERATUUR (°C): rectale temperatuur 38-39C.	
	HARTSLAG (/min): 160-320 per minuut.	
	ADEMHALING (/min): 30-40 per minuut.	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Thermoregulatie: fret is gevoelig voor hoge temperaturen.	
	<p>REFERENTIES:</p> <p>Moorman-Roest, H. 1993. De fret. Diergeneeskundig Memorandum Handleiding voor Bijzondere Dieren, p. 82-88.</p> <p>MacKay, J., 1995. Complete Guide to Ferrets. Swan Hill Press, an imprint of Quiller Publishing Ltd, Shrewsbury, UK.</p> <p>MacKay, J., 2006. Ferret Breeding. Swan Hill Press, an imprint of Quiller Publishing Press, Shrewsbury, UK.</p> <p>Fisher, P.G., 2006. Ferret behavior. In: Bays, T.B., Lightfoot, T., Mayer, J. (Eds.), Exotics Pet Behavior. Birds, Reptiles, and Small Mammals. Saunders, Elsevier Inc., Missouri, USA.</p> <p>Bulloch, M.J., Tynes, V.V., 2010. Ferrets. In: Tynes, V.V. (Ed.), Behaviour of Exotic Pets. Wiley-Blackwell Publishing Ltd., USA.</p> <p>Vinke, C.M., Schoemaker, N.J., 2012. The welfare of pet ferrets (<i>Mustela putorius furo</i> T). A review on the housing and management of pet ferrets. Applied Animal Behaviour Science 139: 155-168.</p>	
Overleven onder natuurlijke omstandigheden:	In Nederland komt de fret niet in het wild voor. In Nieuw-Zeeland zijn verwilderde frettenpopulaties. In Nederland zijn teveel gevaren, zoals verkeer en natuurlijke vijanden waardoor de dieren het niet overleven. Vondelingen worden vaak vermagerd gevonden. Hieruit blijkt dat fretten vaak niet voldoende voedsel kunnen vinden.	
	<p>REFERENTIES:</p> <p>Cross, M., Smale, A., Bettany, S., Numata, M., Nelson, D., Keedwell, R., Ragg, J., 1998. Trap catch as a relative index of ferret (<i>Mustela furo</i>) abundance in a New Zealand pastoral habitat. N. Z. J. Zool. 25, 65–71.</p> <p>Byrom, A.E., 2002. Dispersal and survival of juvenile feral ferrets, <i>Mustela furo</i>, in New Zealand. J. Appl. Ecol. 39, 67–78.</p>	

INFORMATIE OVER HABITAT EN GEDRAG IN DE NATUUR BETREFT EEN VAN DE NATUURLIJKE EQUIVALENT, ZIJNDE DE EUROPESE BUNZING	
Natuurlijke habitat en voorkomen	KLIMAAT TYPE EN TEMPERATUREN: Zie beschrijving onderaan
	VOCHTIGHEID EN NEERSLAG:
	HOOGTE:
	STREEK OF LAND VAN VOORKOMEN: Zie kaartje
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): De bunzing komt van oorsprong uit Europa en is aangepast aan het Europees klimaat. Het dier past zich aan de omstandigheden van een land of gebied aan. Populaties in Engeland bijvoorbeeld leven veel meer in grasland, terwijl Poolse populaties leven in bosgebied. Dit is afhankelijk van het seizoen, de habitat en de beschikbare prooidieren (en hun leefgebied). De bunzing heeft een groot aanpassingsvermogen.
	REFERENTIES: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_Mustela_putorius.png
Natuurlijke voeding en voerzoek gedrag:	VOEDSEL VOORKEUREN: De bunzing leeft van prooidieren en past zijn dieet aan de beschikbare prooidieren aan. In het voorjaar wordt er vaak meer amfibie gegeten en in het najaar en winter overleven ze met muizen en ratten. Dit is afhankelijk van de habitat. Uit onderzoek bleek dat bij een populatie uit Frankrijk het menu voor 84% uit haasachtigen bestaat. In een ander deel van Frankrijk is dat nog geen 4% en eten de bunzingen veel meer knaagdieren en amfibieën.
	Uit de resultaten blijkt dat het dieet van de bunzing gemiddeld genomen voornamelijk bestaat uit knaagdieren (m.n. woelmuizen, veldmuizen, bosmuizen, spitsmuizen en bruine rat) en amfibieën (m.n. kikkers), de haasachtigen (m.n. wild konijn), vogels en vlees.
	REFERENTIES: Lode, T., 1989. Ontogenese des comportements de predation et role de l'experience alimentaire precoce

	<p>chez <i>Mustela putorius</i> (Ontogenesis of predatory behaviour and early feeding experience in <i>Mustela putorius</i>). <i>Mammalia</i> 53 (4), 497–509.</p> <p>Blandford, P.R.S., 1987. Biology of the polecat <i>Mustela putorius</i>: a literature review. <i>Mamm. Rev.</i> 17, 155–198.</p> <p>Davison, A., Birks, J., Griffiths, H., Kitchener, A., Biggens, D., 1999. Hybridization and the phylogenetic relationship between polecats and the domestic ferret in Britain. <i>Biol. Conserv.</i>, 155–161.</p> <p>Kaufman, L.W., 1980. Foraging cost and meal patterns in ferrets. <i>Physiol. Behav.</i> 25 (1), 139–141.</p>	
	<p>VOERZOEKGEDRAG:</p> <p>Bunzing: De keuze van prooidieren hangt onder andere af van de habitat waarin de bunzing leeft (bosgebied, moeras, akkers, rivierstromen etc.). De bunzing past de keuze van zijn habitat aan aan de vindplaats van prooidieren, maar ook aan winterse omstandigheden.</p> <p>Er is een verband tussen het activiteitenpatroon van prooidieren en activiteit van de bunzing (Lodé, 1995). Als de activiteit van de hoofdprooidieren (bruine rat, woelmuizen, spitsmuizen, amfibieën) vergeleken worden met dat van de bunzing in West- Frankrijk blijkt dat de bunzing zijn activiteitenpatroon in hoge mate aanpast aan dat van het prooidier. Van maart tot juni waren veranderingen in het activiteitenritme van de bunzing sterk gecorreleerd aan dat van de kikker en de pad. In november en december was er een sterk verband met de activiteit van de bruine rat.</p> <p>Als de dieren meer amfibieën aten, werd er minder gereisd. Dit was met name in het voorjaar. Kikkers leven vrij geconcentreerd en zijn voor de bunzing niet heel moeilijk om te vangen. Voor ratten en muizen werd er in de winter meer gereisd. Muizen en ratten leven meer verspreid. De tijd die besteed wordt aan foerageren neemt af als een prooidier beschikbaar is, kwetsbaar of makkelijk op te sporen. Ook de grootte van de prooi is van belang. De woelmuis is relatief makkelijk te vangen, maar slechts een klein hapje.</p> <p>Fret: zeer actief in het actieve deel van tijdsbudget (30% actief versus 70% inactief) en conform jachtpatroon en activiteiten vooroudersoort (bunzing). Ook de fret is hoog gemotiveerd om een groot deel van zijn actieve tijd te besteden aan exploratie (voedselzoek) gedrag (Fisher, 2006).</p>	
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):</p> <p>Opportunist.</p>	

	<p>REFERENTIES:</p> <p>Fisher, P.G., 2006. Ferret behavior. In: Bays, T.B., Lightfoot, T., Mayer, J. (Eds.), Exotics Pet Behavior. Birds, Reptiles, and Small Mammals. Saunders, Elsevier Inc., Missouri, USA.</p> <p>1995. Activity pattern of polecats <i>Mustela putorius</i> L. in relation to food habits and prey activity. Ethology 100 (4): 295-308.</p> <p>Vinke, C.M., Schoemaker, N.J., 2012. The welfare of pet ferrets (<i>Mustela putorius furo</i> T). A review on the housing and management of pet ferrets. Applied Animal Behaviour Science 139: 155-168.</p>	
Drinken	<i>Geen bijzonderheden</i>	
Sociale organisatie (natuur):	<p>De Europese bunzing leeft solitair, maar kent een intra-seksueel territorium. Dat betekent dat het leefgebied van de mannelijke bunzing overlapt met vrouwelijke dieren en dat van vrouwelijke dieren met dat van de mannelijke (Lodé, 1996), (Brzezinski, 1992).</p> <p>De mannelijke bunzing verdedigt zijn territorium tegen andere mannelijke dieren, de vrouwelijke bunzing tegen andere vrouwelijke dieren. Soms zijn er in het territorium wel meerdere overlappen met bunzingen van het andere geslacht. De overlap is wisselend per seizoen. Gemiddeld was de overlap 30%. (Brzezinski, 1992).</p> <p>Contact tussen de bunzingen komt weinig voor en lijkt met name gedreven te zijn door hormonen. In slechts 4% van de gevallen waren er activiteiten van bunzingen in hetzelfde gebied, terwijl in 96% van de gevallen de activiteit solitair was. De overlap kan gebaseerd zijn op een strategie (voortplanting vergemakkelijken), maar ook op goed ontwikkeld vermijdingsgedrag tussen de dieren onderling. In bepaalde perioden van het jaar waren de dieren (van verschillende geslachten) toleranter naar elkaar. Deze intraspecifieke tolerantie was het duidelijkst zichtbaar in maart, rondom het fokseizoen. In mei en juni waren de vrouwelijke dieren juist weer zeer voorzichtig en vermeden de mannelijke dieren, waarschijnlijk om hun jongen te beschermen. Aan het begin van de herfst leken de bunzingen weer toleranter richting elkaar. Dit heeft waarschijnlijk te maken met een toename aan beschikbaar voedsel. (Lodé, 1996). Desondanks lijkt de bunzing een strategie ontwikkeld te hebben om soortgenoten (van andere sekse) te vermijden in een bepaald gebied. De sociale organisatie van de bunzing lijkt</p>	

	gekaracteriseerd te worden door zeer individuele strategie van gebruik van de ruimte.	
	<p>REFERENTIES:</p> <p>1996. Conspecific tolerance and sexual segregation in the use of space and habitats in the European polecat Acta Theriologica 41 (2): 171-176.</p> <p>Brzeziński, M., Jędrzejewski, W., Jędrzejewska, B. 1992. <i>Acta Theriologica</i>, 37: 181-191.</p> <p>Vinke, C.M., Schoemaker, N.J., 2012. The welfare of pet ferrets (<i>Mustela putorius furo</i> T). A review on the housing and management of pet ferrets. <i>Applied Animal Behaviour Science</i> 139: 155-168.</p>	
Reproductie en seksueel gedrag (natuur):	Mannelijke dieren zijn bronstig vanaf december. Vrouwelijke dieren worden loops in het voorjaar, als de dagen langer worden. Zodra de mannelijke dieren bronstig worden, gaan ze op zoek naar de vrouwen. Omdat ze een groot territorium hebben en solitair leven, zijn de dieren relatief lang bronstig/loops: enkele maanden tot een half jaar. De meeste dekkingen vinden plaats in het voorjaar (maart/april). Na de dekking is het vrouwtje 41 – 44 dagen drachtig en krijgt circa 5 – 8 jongen. De jongen worden kaal, blind en doof geboren en zijn relatief lang afhankelijk van de moeder. Pas tussen de 4 ^e en 5 ^e week gaan de ogen open. Ze blijven tot circa 16 weken in de buurt van de moeder/ het nest, maar worden steeds zelfstandiger.	
Dag-nacht ritme (natuur):	<p>In het onderzoek naar de naar de activiteit en gebruik van rustplaatsen van de bunzing in Luxemburg (Baghli and Verhagen, 2005) wordt de bunzing omschreven als nachtdier. Zij verwijzen daarbij ook naar andere onderzoeken waarin dat bevestigd worden.</p> <p>Uit het onderzoek in Luxemburg bleek dat de bunzingen 62,3% van de nacht actief waren. Mannelijke dieren waren iets actiever (66,9%) dan de vrouwelijke dieren (48,7%). Slechts in 2% van de gevallen werd er dagactiviteit waargenomen (Baghli and Verhagen, 2005). Uit het onderzoek in West-Frankrijk kwamen soortgelijke resultaten. Gemiddeld was de bunzing 7 uur en 31 minuten (+/- 62 minuten) actief. De dieren sliepen 68,5% van de tijd. Het dier was voornamelijk 's nachts actief is (52% nachtafactiviteit vs. 11,1%</p>	

	dagactiviteit).	
	REFERENTIES: Baghli, I., Verhagen, A. 2005. Activity patterns and use of resting sites by polecats in an endangered population. <i>Mammalia</i> 69 (2): 211-222.	
Natuurlijk gedrag_ overigen:	De solitair levende bunzing kan goed rennen, graven en zwemmen met zijn slanke en soepele lichaam. De bouw en de gedragseigenschappen heeft de fret geërfd van de bunzing. Net als de bunzing heeft ook de fret een goed aanpassingsvermogen.	
	REFERENTIES: Vinke, C.M., Schoemaker, N.J. , 2012. The welfare of pet ferrets (<i>Mustela putorius furo</i> T). A review on the housing and management of pet ferrets. <i>Applied Animal Behaviour Science</i> 139: 155-168.	

Doelvoorschriften

In onderstaand schema zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* voor het waarborgen van het welzijn van de **Fret** weergegeven. Positieve indicatoren duiden er op dat het dier beter dan de minimumnormen gehouden wordt. Negatieve indicatoren zijn een signaal dat risico bestaat dat het dier onder de minimumnormen gehouden wordt. Houders moeten streven naar zo veel mogelijk positieve indicatoren. Negatieve indicatoren moeten aanleiding zijn om de wijze waarop het dier gehouden wordt kritisch te bezien.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op honger/dorst.	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Goede eetlust. • Willen en kunnen eten. • Normaal eetpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Afwijkend eetpatroon. • Beschadigend gedrag (bijten, zuigen op lichaamsdelen van zichzelf of anderen) • Slechte lichaamsconditie • Traagheid, sloomheid. • Bewegingsstereotypie
	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Voldoende eetlust. • Voedselzoekgedrag en onderzoeksgedrag willen en kunnen vertonen. 	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Onsuccesvol of geen voedselzoekgedrag. • Gedragsafwijkingen (apathie, stereotypie).
	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Normaal drinkpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Afwijkend drinkpatroon • Slechte lichaamsconditie.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op klimatologische omstandigheden.	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (specificeren). • Gepaste wisseling van lichaamsconditie al naar gelang de wisselingen van het seizoen. • Gepaste conditie vacht/verenkleed • Afkoeling zoeken en vinden. • Beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte conditie vacht/verenkleed • Lichaamsconditie slechter dan verwacht in relatie tot het seizoen • Oververhitting
Passende reactie op verwonding of ziekte.	<ul style="list-style-type: none"> • Goede lichaamsconditie. • Alert en actief, normaal gedrag. • Functioneel immuunsysteem [vlot herstel van ziekte, gepaste wondgenezing]. • Geen schade, beschadigingen of verwondingen. • Rust en beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte lichaamsconditie. • Ziekte gedrag, o.a. lethargie, niet meer alert en actief, slechte eetlust, wegkruipen. • Gevoelig voor ziekten en infectie. • Wonden aanwezig, slechte wondgenezing. • Onregelmatige ademhaling. • Vocalisaties: kreunen/steunen; piepen/krijsen bij aanraking.
Passende respons op sociale interacties	<ul style="list-style-type: none"> • Passende reactie op sociale en niet sociale omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Is alert op de omgeving. • Succesvolle voortplanting, produceren van vitale nakomelingen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Veel vluchten/wijken voor elkaar. • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, vermagering, slechte vacht. • Voortplantingsstoornissen, te grote sterfte jongen • Spel-escalatie (met overstaan, krijsen, vluchten, vaak eenrichting verkeer, uiteindelijk bijten)/geen spel.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Vertonen van soortspecifiek gedrag in de juiste vorm op het juiste moment	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (specificeren). • Passende reactie op sociale en niet sociale uitdagingen en omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Soortspecifiek voedselzoekgedrag en exploratiegedrag willen en kunnen vertonen. • Voldoende beweging zoeken en vinden. • Goede uitscheiding en ook locatie kunnen vinden. • Rust- en slaapplekken zoeken en vinden. • Sociaal en solitair poetsgedrag willen en kunnen uitvoeren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verschuivingen in tijdsbudget (te veel slapen of te veel actief). • Sloomheid, apathie. • Geen spelgedrag vertonen. • Geen exploratie vertonen. • Redirectie agressie naar soortgenoot en/of eigenaar. • Gedragsafwijkingen (overmatige angst, agressie, onzindelijkheid, locomotie stereotypie, overpoetsgedrag, hyperactiviteit). • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, slechte vacht.
Het volledige spectrum van emotionele statussen ervaren en daar passend op reageren	<ul style="list-style-type: none"> • Het uitoefenen van angstgerelateerd gedrag en stressreacties, evenals speel- en ander pleziergerelateerd gedrag in de juiste context. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet passende emotionele reacties (traagheid, overreactie); afwezigheid van passende emotionele reacties

Handreiking voor de houderij

Hieronder vindt u de handreiking voor het houden en verzorgen van de **Fret**. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren.

Onderwerpen	Aandachtsgebied	Referentie (bron)
Voeding en drinken	<p>SOORT VOEDING:</p> <p>Een goede voeding is essentieel voor de gezondheid van de fret. De fret is een strikte vleeseter. Zijn gebit en maagdarmkanaal is erop gebouwd om prooidieren in zijn geheel op te eten en te verteren.</p> <p>Fretten kunnen gevoerd worden met katten- of frettenbrokken van zeer goede kwaliteit. Kittenbrok is vaak nog beter, vanwege het hogere eiwitgehalte. Brok moet voldoende eiwitten bevatten en zo min mogelijk plantaardige ingrediënten. Een fret eet gemiddeld 40 gram brokjes per dag, mits van goede kwaliteit. Fretten die in de groei zijn of drachtig, eten (veel) meer.</p> <p>KVV (Kompleet Vers Voer) bevat rauw vlees met botten, aangevuld met organen en supplementen. Dit wordt gemalen en in worsten in de diepvries bewaard. Deze bevatten wel veel vetten waardoor sommige fretten wat te dik kunnen worden.</p> <p>Er zijn veel frettenhouders die hun fretten gedeeltelijk of volledig met prooidieren voeren, zoals muizen, andere kleine knaagdieren en gevogelte. Een prooidiermenu is volledig. Voeding met prooidieren geeft fretten ook een bezigheid die goed is voor hun geestelijke ontwikkeling en houdt het dier bezig. Een fret eet circa 7% van zijn lichaamsgewicht aan prooi per dag.</p> <p>Een enkele keer wordt de fout gemaakt om fretten alleen spiervlees te geven. Dit veroorzaakt het “All meat syndroom”. Een ziekte waarbij er een tekort is aan kalk. Zorg er dus voor dat de fret niet alleen spiervlees krijgt, maar ook botten en orgaanvlees.</p>	

	<p>VOERMETHODEN: Fretten mogen onbeperkt brok gevoerd worden. Deze kunnen in een bakje aangeboden worden in het hok. Een fret zal zichzelf niet snel overeten. Prooidieren kunnen gespreid over de dag worden aangeboden. Het is niet nodig om een fret levende prooidieren te geven.</p>	
	<p>DRINK- EN DRINK METHODEN:</p> <p>Een fret drinkt water, gemiddeld 50 ml per dag. Water kan gegeven worden in een drinkbakje of in een drinkflesje. Zorg ervoor dat de fret het waterbakje niet kan omgooien. Water hoort dagelijks ververs te worden.</p>	
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Plantaardige eiwitten worden slecht verteerd door de fret. De aanwezigheid van(te) veel plantaardige eiwitten kan leiden tot de vorming van blaasgruis, een slechte huid en vacht en een slechte groei van pups. Op latere leeftijd kan het leiden tot chronische maag-darmklachten. Aan de aanwezigheid van een kleine hoeveelheid plantaardige eiwitten in brokvoeding valt niet te ontkomen, die zijn nodig om het voer als brokjes te kunnen produceren. De fret heeft slechts behoefte aan heel weinig en goed verteerbare suikers.</p> <p>In voeding gebaseerd op plantaardige eiwitten zitten veel meer suikers dan in voeding op basis van vleeseiwitten. Een overmaat aan suikers stimuleert de alvleesklier tot een hogere productie van insuline. Deze verhoogde productie kan bij een jarenlange over-stimulatie leiden tot de vorming van insulinoemen op latere leeftijd.</p> <p>Fruit en groenten worden niet verteerd. De aanwezigheid zal de voedingswaarde van het voedsel verlagen. Grote ingeslikte stukken kunnen obstipatie (verstopping) veroorzaken. Geef een fret ook geen rozijntjes of andere voedselsoorten die veel suikers bevatten.</p>	
<p>Huisvesting</p>	<p>Omvang & Inrichting: 1. Richtlijn voor de grootte van de kooi is een bodemoppervlakte (inclusief verdiepingen) van minimaal 1 m2. Voor elke volgende fret moet een bodemoppervlakte van circa 0.5 m2 extra beschikbaar zijn.</p>	<p>Bulloch, M.J., Tynes, V.V., 2010. Ferrets. In:</p>

	<p>Meer ruimte verhoogt het welzijn van de fret. Een fret die leeft in een hok met kleinere afmetingen zou iedere dag ten minste voor een paar uur in een ruimte los moeten kunnen lopen.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. De hoogte van het verblijf is dusdanig dat de fret zich kan oprichten op de achterpoten (circa 60 cm). 3. Er is een plek in de kooi waar de fret zijn behoefte kan doen. Fretten zijn van nature zindelijk. Op deze plek staat een schone poepbak of soortgelijk. 4. Voor iedere fret in een groep dient er ten minste één aparte slaapgelegenheid te zijn. De slaapgelegenheid bevat een schoon en droog ligbed. 5. De slaapplek voor de fret dient vorstvrij te zijn. 6. Op de bodem van het hok hoeft niks te liggen. Er kunnen wat lappen neergelegd. Andere bodembedekking, zoals zaagsel, is erg slecht (vanwege de stof) en niet nodig voor fretten. 7. Fretten worden niet samen met andere diersoorten gehuisvest. <p>Veiligheid:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Het materiaal dat wordt gebruikt voor de behuizing en de bodembedekking in het verblijf is niet schadelijk voor het dier en kan goed gereinigd en ontsmet worden 2. Behuizing en inrichtingen zijn zodanig geconstrueerd en verkeren in een zodanige staat van onderhoud, dat er geen scherpe randen of uitsteeksels zijn die het dier kunnen verwonden 3. Een verblijf en ren is zo ingericht en geplaatst dat de fret wordt beschermd tegen weersomstandigheden en roofdieren. 	<p>Tynes, V.V. (Ed.), Behaviour of Exotic Pets. Wiley-Blackwell Publishing Ltd., USA.</p> <p>Vinke, C.M., Schoemaker, N.J. 2012. The welfare of pet ferrets (<i>Mustela putorius furo</i> T). A review on the housing and management of pet ferrets. Applied Animal Behaviour Science 139: 155-168.</p>
	<p>SCHUILMOGELIJKHEDEN: Er is altijd schuilgelegenheid in het verblijf en in de losloopruimte aanwezig.</p>	

	<p>VERRIJKING: Verrijking kan worden aangeboden in de vorm van voedselverrijking of (veilig) speelgoed.</p> <p>VENTILATIE: zie temperatuur.</p> <p>LICHTREGIME: zowel gehouden in huis als buiten.</p> <p>TEMPERATUUR: De fret kan zich prima aanpassen aan de Nederlandse temperatuur. Te hoge temperaturen – boven de 30 graden – kunnen fataal zijn voor de fret. Zorg er daarom altijd voor dat het dier niet te warm staat. Een fret mag daarom (en vanwege het stof) nooit in een aquarium gehouden worden.</p> <p>Binnen- of buitenhuisvesting: een fret kan zowel binnen als buiten gehouden worden. De fret is goed aangepast aan het Nederlandse klimaat. Kou is geen probleem, mits het dier beschikt over een droog, vocht- en tochtvrije schuilgelegenheid.</p>	<p>Bulloch, M.J., Tynes, V.V., 2010. Ferrets. In: Tynes, V.V. (Ed.), Behaviour of Exotic Pets. Wiley-Blackwell Publishing Ltd., USA.</p> <p>Vinke, C.M., Schoemaker, N.J. 2012. The welfare of pet ferrets (<i>Mustela putorius furo</i> T). A review on the housing and management of pet ferrets. Applied Animal Behaviour Science 139: 155-168.</p>
Gezondheid	<p>VERZORGING: Bij dagelijkse verzorging controleert u de fret meteen op zijn gezondheid. Kaalheid, jeuk, omvallen, verminderde activiteit, gewichtsverlies, braken, diarree, slecht eetlust, een gespannen buik, achterhand zwakte en hoesten zijn signalen die op ziekten kunnen wijzen.</p> <p>VEILIGHEID (inslikgevaar; beschadiging): Rubber, gummen, planten en plastics kunnen een gevaar vormen voor de fret.</p> <p>ZIEKTEN (beschrijf hier bijzonderheden omtrent medische aandoeningen bij deze soort): De fret is gevoelig voor: hondenziekte, bijnier tumoren.</p> <p>ZOONOSES: Griepvirussen / verkoudheid (denk aan Vogelgriep, Mexicaanse griep), rabiës.</p>	

	<p>Voorkómen</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fretten die naar het buitenland gaan of uit het buitenland komen, zijn gevaccineerd tegen rabiës en in het bezit van een chip en Europees dierenpaspoort. 2. Advies is om de fret te vaccineren tegen Hondenziekte. 3. Advies is om de fret te laten chippen. 	
	<p>IDENTIFICATIE: Vanwege de uitbraakgevoeligheid is het aan te raden de fret te chippen. Dit kan vanaf 8 weken leeftijd.</p>	
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): CASTRATIE: Het frettenvrouwtje wordt in het voorjaar loops. Als ze niet gedekt wordt is de langdurige loopsheid schadelijk voor haar gezondheid. Daarom is het verstandig om vrouwtjesfretten waar niet meer gefokt wordt te castreren. Mannetjes fretten kunnen gecastreerd worden om ze beter hanteerbaar te maken, helpt deels tegen de overheersende “fretten”-lucht, en om hen beter met anderen samen te kunnen huisvesten (geldt met name voor de bronstperiode).</p>	
<p>Normaal gedrag kunnen uitvoeren, eisen ten aanzien van:</p>	<p>SOCIAAL GEDRAG: Een fret kan zowel alleen als in <u>kleine</u> (gemengde of ongemengde) groepen gehouden worden. Een fret is een territoriaal dier en heeft behoefte aan een eigen territorium.-Gedomesticeerde en gecastreerde fretten zijn toleranter naar soortgenoten en kunnen ook vriendschappen aan gaan, maar individuele variatie is groot. Ongecastreerde fretten – zeker de mannelijke dieren – zullen wel altijd alleen gehouden moeten worden gedurende de bronst of loopsheid.</p> <p>De juiste match vinden bij fretten is heel belangrijk. Een fret kan beter alleen gehouden worden dan verkeerd gekoppeld worden. Een verkeerde koppeling geeft veel stress. Kijk bij het koppelen hoe een fret op een andere fret reageert. Vallen ze elkaar direct aan, dan is het zeer af te raden om deze fretten bij elkaar te zetten. Zijn ze belangstellend naar elkaar dan staan ze open voor een nieuwe ontmoeting, dan kan je deze fret mee naar huis nemen en kun je kijken hoe het thuis gaat.</p>	

	<p>Zoek je een nieuw maatje voor je fret, laat dat je fret dan zelf doen en ga samen een nieuwe fret uitzoeken. De fret zal uiteindelijk moeten beslissen welke nieuw maatje (of geen) hij wil hebben. Maak bij de aanschaf van een fret altijd duidelijk de afspraak dat als er geen match blijkt te zijn, de fret terug kan naar de oude eigenaar of fokker.</p>	
	<p>VOEDSEL ZOEK EN VOEROPNAME GEDRAG: Een fret moet altijd de beschikking hebben over brokvoer. De spijsvertering gaat snel en het voedsel zal na circa 4 uur alweer het lichaam verlaten. Bij prooidiervoeding hoeft de fret niet onbepaald gevoerd te worden. Een fret die prooi krijgt, heeft baat bij een 'prooihoekje' waar ze hun prooi kunnen verstopten en alleen kunnen opeten.</p>	
	<p>RUSTGEDRAG: Een fret slaapt circa 18 uur per dag. Hij trekt zich terug om te slapen en zal altijd ergens in of onder willen slapen. Daarom moet er altijd een schuilplaats zijn in het hok. Bij voorkeur zijn er meerdere slaapplekken, minimaal één per fret.</p>	
	<p>UITSCHEIDINGSGEDRAG: Een fret zal vaak direct na het wakker worden ontlasting produceren. Op wakkere momenten zal de fret met zeer grote regelmaat (ongeveer ieder half uur als hij wakker is) ontlasting produceren op steeds dezelfde plaats die hij zelf heeft uitgezocht. Als je daar een poepbak plaatst, zal een fret een zeer grote zindelijkheid vertonen.</p>	
	<p>THERMOREGULEREND GEDRAG: Fretten zullen in het najaar meer gaan eten en worden wat dikker. In de winter slapen ze over het algemeen wat meer, vooral als ze buiten gehouden worden. Ook zullen ze tegen de winter een langere en dikkere wintervacht krijgen. In het voorjaar vallen ze weer wat af en gaan wat minder eten. Ook worden ze weer wat actiever. Fretten die alleen binnen worden gehouden kunnen het krijgen van een wintervacht overslaan of krijgen een minder volle vacht. Fretten die wakker worden gemaakt, trillen nog weleens om hun spieren op te warmen.</p>	
	<p>VERZORGINGSGEDRAG: De fret poetst zich dagelijks.</p>	
	<p>SPELGEDRAG EN MANIPULATIEMOGELIJKHEDEN: Fretten zijn speels; als zij vrolijk en opgewonden zijn kunnen zij de <i>Weazel wardance</i> laten zien. Het is noodzaak om de fret de gelegenheid te geven om te kunnen spelen door het aanbieden van o.a. wisselende speeltjes en spelletjes, maar ook door zelf met de fret te spelen.</p>	

	<p>BIORITME: Een fret slaapt ongeveer 18 uur per dag.</p>	
	<p>EXPLORATIEGEDRAG: Fretten zullen in een nieuwe omgeving altijd eerst de grenzen van hun verblijf opzoeken. Ze lopen eerst een ronde langs de muren om het territorium en de ruimte te verkennen. Dit past ook in het gedragspatroon van een territoriaal solitair dier. Exploratiedrag kan gestimuleerd worden door het aanbieden van verrijking.</p>	
	<p>LOCOMOTIE GEDRAG: Fretten lopen met een rechte rug, als ze opgewonden zijn kunnen ze hun rug bollen en hun haren van de staart opzetten als een borstel.</p>	
	<p>VOORTPLANTINGSGEDRAG EN OPGROEI: Ontwikkeling van pups</p> <p>Ondanks dat de voeding door de moeder bij pups eerder dan 8 weken stopt, gaat de opvoeding door en zijn deze laatste weken van groot belang voor de geestelijke stabiliteit van de pups': in deze weken vormen de pups hun karakter en leren zij zindelijkheid en socialisatie met andere fretten van hun moeder en nestgenoten. Vroegtijdig uit het nest halen kan leiden tot allerlei gedragsproblemen. Geef na 6 weken de moeder af en toe even de mogelijkheid om zich terug te trekken op een plaats waar de pups niet kunnen komen.</p> <p>Iedere moederfret of nest heeft minimaal een verblijf van 100x40x50 ter beschikking Nesten van 6 pups of groter moeten vanaf 6 weken oud het dubbele van deze ruimte tot beschikking hebben. De kooi moet voldoende ruimte bieden voor de energieke pups, zeker vanaf het moment dat de dieren echt gaan lopen en spelen (vanaf 5 – 6 weken). Hou er rekening mee dat hoe groter de kooi is, hoe lastiger de zindelijkheidstraining soms is.</p> <p>Bronstige rammen worden ieder apart gehuisvest Bronstige rammen hebben dermate last van hun hormonen dat zij vanwege trek-, sleep-, en dekgedrag</p>	

	<p>richting moertjes voor extreem veel stress zorgen met alle nodige psychische en medische gevolgen van dien. Daarnaast resulteert het samen houden of zetten van rammen in vechtgedrag, met gevolgen van kleine wondjes tot ernstige verwondingen. Bronstige rammen behoren te allen tijde apart te worden gehuisvest. Als ze bij het drachtige/zogende moertje gehouden worden, bestaat er de kans dat de ram de pups doodbijt.</p>	
Erfelijke problemen	Niet bekend.	
Mens-dier relatie:	<p>HANDLING: Als je een fret aanschaft zal je enige vaardigheid moeten opdoen om ze goed op te pakken en te hanteren.</p> <p>Er is een aantal dingen die fretten nooit afleren, zoals planten uitgraven, aan de vloerbedekking krabben, soms om bepaalde redenen (brunst, loopsheid, vreemde fretten in huis) een plasje of een poepje doen op een verkeerde plaats. Met een fret in huis kun je het wel vergeten om een glas drinken op tafel te laten staan, want ze steken hun kop erin en niet veel later zal de inhoud van het glas op de tafel liggen. Fretten willen overal achter, onder, in en tussen kruipen, kunnen soms vreemden bijten of de hond of poes plagen. Ze kunnen niet opschieten met kleinere huisdieren, zoals vogels, cavia's of konijnen. Een enkele maal gebruiken fretten hun anaalklieren (bij schrik of pijn) hetgeen bijzonder stinkt.</p>	
	<p>DAG-NACHTRITME:</p> <p>Een bunzing is een groot deel van zijn 'wakkere tijd' bezig met het verkennen van zijn territorium, met name 's nachts. Ons ritme en de kooi-huisvesting van de fret beantwoordt niet altijd aan de behoefte van de fret om 's nachts rond te lopen, maar hier wordt uit praktische en veiligheidsoverwegingen vaak wel voor gekozen. Belangrijk is dat de fret zoveel mogelijk de mogelijkheid wordt geboden om (op veilige wijze) los te lopen, tegemoetkomende aan de individuele behoefte van het dier. Elke fret moet de kans krijgen om dagelijks voldoende los te lopen. Richtlijn is twee uur per dag, maar liever langer voor jonge en actieve dieren.</p> <p>De fret is het meest actief in de ochtend en in de avond, maar zal uiteindelijk vaak het ritme aanpassen aan het ritme wat het baasje hun biedt.</p>	

	<p>TRANSPORT: Fretten kunnen vervoerd worden in een carrier waarvan de mazen van het deurtje niet groter is dan 3x3cm. Voorzie deze carrier van een doek, zodat de fret hier in weg kan kruipen.</p>	
	<p>AANSCHAF:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. De fret is <i>minimaal</i> 8 weken oud bij aanschaf. 2. De eigenaar beschikt over voldoende basiskennis over gezondheid- en welzijnsaspecten van de fret voordat overgegaan wordt tot de aanschaf. 3. Fretten uit werklijnen (van fretteurs) kunnen feller zijn en zijn soms minder geschikt als gezelschapsdier. 4. Zoek je een nieuw maatje voor je fret, laat dat je fret dan zelf doen en ga samen een nieuwe fret uitzoeken. De fret zal uiteindelijk moeten beslissen welke nieuw maatje (of geen) hij wil hebben. Maak bij de aanschaf van een fret altijd duidelijk de afspraak dat als er geen match blijkt te zijn de fret terug kan naar de oude eigenaar of fokker. 	
	<p>KWEKEN EN FOKKEN: zie hierboven</p>	
	<p>VEILIGHEID MENS (fysiek gevaar):</p> <p>Een fret kan bijten, maar er zijn geen cijfers bekend van het aantal mensen dat behandeld is in het ziekenhuis.</p>	
	<p>Andere dieren:</p> <p>Een fret mag niet in een ruimte los gelaten worden met knaagdieren en vogels. Een fret is een roofdier en het risico dat hij deze prooidieren vangt en doodt, is zeker aanwezig. Fretten met katten en honden kan soms goed gaan, maar laat nooit verschillende diersoorten zonder toezicht bij elkaar.</p>	

	MATE VAN INVASIVITEIT (overlevingskans bij ontsnapping) en SCHADE:	
	<p>CHIPPEN</p> <p>Het chippen van een fret is zeer gewenst in verband met zijn uitbraakgevoeligheid.</p> <p>Chippen dient te worden uitgevoerd door een dierenarts.</p>	
Overigen:	<p>Beschrijf hier bijzonderheden van de soort die niet onder de kopjes konden worden ondergebracht:</p> <p>In Nederland worden circa 40.000 tot 50.000 fretten gehouden.</p>	
Verboden ingrepen	<p>Het is in Nederland verboden om de anaalklieren van de fret te verwijderen, tenzij hiervoor medische noodzaak is.</p> <p>Het is in Nederland verboden om (hoek)tanden te verwijderen bij de fret, tenzij hiervoor medische noodzaak is.</p>	

HOUDERIJVOORSCHRIFT

Diersoort: **Chinchilla**

Voorbeeld houderijvoorschrift, opgesteld op basis van de informatie van het LICG, het Diergeneeskundig Memorandum (jubileumeditie 2013) en het IUCN

Indiener: RDA-bureau

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHEDE

Contactgegevens drs. L. Hoedemaker, secretaris | 070-378 5258 [|L.Hoedemaker@rda.nl](mailto:L.Hoedemaker@rda.nl)

Versienummer 1.0

Datum, plaats: 26 november 2013, Den Haag

Checklist relevante wetgeving:

Houden toegelaten onder wet- en regelgeving omtrent gevaar voor de volksgezondheid (besmetting en zoönosen):

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

Houden toegelaten onder gestelde regelen Gevaarlijke dieren:

Ja Nee Referentie: : [pm referentie invoegen]

Houden toegelaten onder de in de Flora- en Faunawet gestelde regelen (o.a. mb.t. invasieve soorten):

Ja Nee Referentie: : [pm referentie invoegen]

Houden toegelaten onder de CITES reglementen, EU Richtlijnen m.b.t. soortbescherming?

Ja Nee Referentie: : [pm referentie invoegen]

Overig te melden: IUCN-status: *Critically Endangered* A2ac [ver 3.1](#)

Indien aan al het bovenstaande voldaan, dan kunnen specifieke houderijvoorschriften opgesteld worden voor de betreffende soort.

NB: deze checklist valt ook onder de toetsing door de Toetsingscommissie.

Zorgen voor dieren

Zorgplicht

De zorg van een huisdier vereist een grote verantwoordelijkheid van een (potentiële) eigenaar. Sommige dieren zijn moeilijker te houden dan andere, maar voor elk dier geldt dat de eigenaar de plicht heeft er goed voor te zorgen, passend bij de behoeften van het dier. Uiteraard liggen die verplichtingen ook elders in de keten van de dierhouderij: van aanschaf tot houden, dan wel bij andere deelnemers die rollen en (zorg)taken op zich hebben genomen ten aanzien van huisdieren: van importeur/exporteur, detaillist, kweker of fokker, liefhebbersverenigingen, maar ook dierenartsen, asielen en opvang, etc. Ieder vanuit zijn eigen rol, kennis en kunde.

Verantwoording afleggen

In de zienswijze *Verantwoord houden* (RDA,2009) is het uitgangspunt dat diegene die een dier houdt, aanspreekbaar moet zijn op de wijze waarop hij zijn dier houdt. De dierhouder dient op de volgende wijze invulling aan zijn verantwoordelijkheden te geven: *“...Alvorens een dier te houden dient hij zich op de hoogte te stellen van de behoeften van het dier en hoe daarin kan worden voorzien. Hij dient het dier zo goed mogelijk te verzorgen en te huisvesten en dient zijn kennis en kunde op dit gebied actueel te houden Hij dient daartoe, in eerste instantie op sectorniveau, verantwoording aan de maatschappij af te leggen...”*

Welbevinden is de norm

Het optimale niveau van dierenwelzijn, inclusief diergezondheid, dient naar de mening van de Raad het vertrekpunt te zijn. *Welbevinden* is de norm en daar mag men alleen van afwijken als er zwaarwegende belangen in het spel zijn. Overigens is de Raad van mening dat dieren^{leed} helemaal niet mag voorkomen (RDA/2009).

Extra aandachtspunten

Het mag voor zich spreken dat de dierhouderij vele aanverwante facetten kent, die verder strekken dan alleen het dier in de huiskamer of tuin houden. Sommige mensen wensen competitieve elementen te verbinden aan hun houderij en doen mee aan tentoonstellingen en keuringen, weer anderen kweken of fokken met hun huisdier of houden een dier voor de sport. Uiteraard kan elke houderijvorm weer andere aandachtsgebieden met zich meebrengen ten aanzien van dierenwelzijn. Denk maar aan onderwerpen als transport (diersoort specifiek), quarantaine, specifieke kweek- en fokprocedures (geboorte, moeder-nakomelingzorg), maar ook nazorg en opvang: wat te doen bij overlijden van een houder of als een houder niet meer in staat is om voor zijn dier te zorgen door welke reden dan ook?

Deze houderijvoorschriften geven aan wat er nodig is om het welzijn en de gezondheid van genoemde huisdiersoort te toetsen en te bevorderen.

Uitgangspunten voor de houderijvoorschriften

Dierenwelzijn wordt als volgt gedefinieerd:

Een dier verkeert in een positieve staat van welzijn indien het in staat is om adequaat te reageren op: honger, dorst en onjuiste voeding; thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en chronische stress, en het de vrijheid heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, die het dier in staat stellen om zich aan te passen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden, zodat het dier een staat bereikt die het als positief ervaart.

(Uit: *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen*, RDA (2012))

Minimumnormen en plusnormen

De Raad is van mening dat minimumnormen moeten worden opgesteld om te borgen dat een dier de vrijheid heeft om adequaat te reageren op honger, dorst, onjuiste voeding, thermaal en fysiek ongemak, verwondingen en ziekten, angst en chronische stress. Lijden mag niet meer voorkomen.

Tegelijkertijd moet er naar gestreefd worden om een dier de vrijheid te geven om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen en om het de mogelijkheid te bieden een staat te bereiken die het als positief ervaart. Dit streefniveau wordt vastgelegd in private, bovenwettelijke 'plusnormen'. Overigens zou de Raad graag zien dat het vertonen van normale, soortspecifieke gedragspatronen binnen afzienbare tijd ook onderdeel worden van de minimumnormen.

Doelvoorschriften

In de Houderijvoorschriften geeft de Raad de voorkeur aan *doelvoorschriften* boven *middelvoorschriften*. Ten eerste zijn de middelvoorschriften (hokmaat, etc.) wetenschappelijk vaak moeilijk te onderbouwen. Ten tweede is het welzijn van het dier nog niet geborgd met het voldoen aan de minimumvereisten voor de verschillende houderielementen, maar gaat het om het nettoresultaat van het houden en verzorgen. In het schema na de soortbeschrijving zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* (de te bereiken en te vermijden resultaten) voor het welzijn van de diersoort waarvoor dit houderijvoorschrift geldt weergegeven. Handhavers monitoren op de (afwezigheid van) negatieve resultaten. Houders zorgen er voor dat negatieve resultaten afwezig zijn en zouden bovendien moeten streven naar het vóórkomen van positieve resultaten.

Best practices

Vervolgens beschrijven wij de handreikingen voor het houden en verzorgen van deze diersoort, waarmee de beoogde resultaten voor deze diersoort het beste bereikt kunnen worden. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren. Goed dierenwelzijn is namelijk méér dan de afwezigheid van negatieve factoren.

Soortbeschrijving + Habitat, voeding en gedrag in de natuurlijke omgeving

Onderwerp		Literatuurreferenties
Nederlandse naam:	Chinchilla	
Engelse naam:	Chinchilla, Long-tailed chinchilla	
Latijnse naam:	<i>Octodon degus</i>	
Taxonomische plaatsing	ORDER: Rodentia	Molina, 1782
	FAMILY: Chinchillidae	
	GENUS:	
	SPECIES: Chinchilla lanigera	
	SUB-SPECIES: <i>nvt</i>	
	VARIETEIT: <i>nvt</i>	
	RAS: <i>nvt</i>	
Internationale en nationale beschermingsstatus	<p>IUCN-status:</p> <p>Red List Category & Criteria: Critically Endangered A2ac ver 3.1</p> <p>Year Published: 2008</p> <p>Date Assessed: 2008-06-30</p> <p>Assessor/s: D'elia, G. & Teta, P.</p> <p>Reviewer/s: Amori, G. & Schipper, J.</p> <p>Justification: Listed as Critically Endangered because of a drastic past and ongoing population decline, estimated to be more than 90% over the past 3 generations (15 years). This species has been reduced to a fraction of the original distribution and is under continuing pressures due to illegal hunting and reduction of habitat quality. http://www.iucnredlist.org/details/4652/0</p>	IUCN

	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): <i>Chinchilla's zijn knaagdieren die er met hun mooie dikke vacht erg aaibaar uitzien. Toch houden ze niet zo van knuffelen, veel liever spelen ze met elkaar. Houd ze altijd met meerdere tegelijk. Chinchilla's zijn vooral in de schemering en avond actief. Het zijn geen gemakkelijke dieren om te houden,.</i>	LICG
Morfologie	HOOGTE (indien relevant) (cm/m): nvt	
	GEWICHT (g/kg): 450-800 gram (m: 450-600, v: 550-800)	DGK Memorandum
	LENGTE (cm/m): Volwassen chinchilla's zijn ongeveer 25 tot 35 centimeter lang, de staart is tussen de dertien en achttien centimeter lang.	LICG
	KLEUR: verschillende vachtkleuren: naast de bruingrijze vacht komen ook een blauwe, grijze en witte vacht voor. Er zijn geen ondersoorten van de degoe bekend.	LICG
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): De chinchilla heeft een dikke, zilver- of blauwgrijze vacht waarvan uit elk haarzakje meer dan 50 haren groeien. De haren staan daardoor altijd overeind. De buik is licht gekleurd. Ze hebben grote oren, lange snorharen en een dik behaarde staart.	LICG
Fysiologie	HARTSLAG (/min): 100-150 per minuut.	DGK Memorandum
	LICHAAMSTEMPERATUUR (°C): rectale temperatuur 36,1-37,8 C.	DGK Memorandum
	ADEMHALING (/min): 40-80 per minuut.	DGK Memorandum
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Chinchilla's zijn actief in schemer en nacht, overdag slapen ze. Ze leven in groepsverband en communiceren onderling door middel van piep- en knorgeluiden. Bij gevaar waarschuwen ze door een fluitend geluid te maken. Vrouwteschinchilla's zijn dominant over de mannetjes. (LICG, huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012).	LICG
Natuurlijke habitat en voorkomen:	De chinchilla is een cavia-achtig knaagdier uit het Andes gebergte in Zuid-Amerika. Chinchilla's zijn jarenlang bejaagd om hun pels. Doordat er jarenlang miljoenen chinchilla's zijn gevangen voor hun bont zijn er in het wild bijna geen chinchilla's meer over. De wilde chinchilla is nu een beschermde diersoort. Ze leven in rotsspleten of zoeken beschutting in de bromelia-planten op de berghellingen. Wilde chinchilla's zijn actief in schemer en nacht, overdag slapen ze. (LICG, huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012). It occurs in barren, arid, and rugged areas of the mountain chains connecting the coastal mountain ranges and the Andes (Spotorno <i>et al.</i> 2004). Typical habitat is rocky or sandy with a sparse cover of thorn shrubs, few herbs and forbs, scattered cacti, and patches of succulent bromeliads toward the coast (Spotorno <i>et al.</i> 2004).	LICG IUCN

	KLIMAAT TYPE EN TEMPERATUREN: Terrestrial	
	VOCHTIGHEID EN NEERSLAG:	
	HOOGTE:	
	STREEK OF LAND VAN VOORKOMEN: This species occurs from northern Chile along the foothills of the Andes and coastal mountains south to Talca (Woods and Kilpatrick 2005). It has been suggested that its range extends into Argentina and Salta province (Chebez 1994), but this is to be confirmed.	IUCN
Natuurlijke voeding en voerzoek gedrag:	VOERZOEKGEDRAG: In de natuur eten chinchilla's plantaardig voedsel met heel veel vezels: droge grassen, struiken en cactussen.	
Drinken		

Doelvoorschriften

In onderstaand schema zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* voor het waarborgen van het welzijn van de **Chinchilla** weergegeven. Positieve indicatoren duiden er op dat het dier beter dan de minimumnormen gehouden wordt. Negatieve indicatoren zijn een signaal dat risico bestaat dat het dier onder de minimumnormen gehouden wordt. Houders moeten streven naar zo veel mogelijk positieve indicatoren. Negatieve indicatoren moeten aanleiding zijn om de wijze waarop het dier gehouden wordt kritisch te bezien.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op honger/dorst.	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Goede eetlust. • Willen en kunnen eten. • Normaal eetpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Afwijkend eetpatroon. • Beschadigend gedrag (bijten, zuigen op lichaamsdelen van zichzelf of anderen) • Slechte lichaamsconditie • Traagheid, sloomheid. • Gebitsafwijkingen • Oogafwijkingen
	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Voldoende eetlust. • Voedselzoekgedrag en onderzoeksgedrag willen en kunnen vertonen. 	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Onsuccesvol of geen voedselzoekgedrag. • Gedragsafwijkingen (apathie, stereotypie).
	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Normaal drinkpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Afwijkend drinkpatroon • Slechte lichaamsconditie.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op klimatologische omstandigheden.	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (overdag rust, in schemering en avond actief). • Gepaste wisseling van lichaamsconditie al naar gelang de wisselingen van het seizoen. • Gepaste conditie vacht/verenkleed • Afkoeling zoeken en vinden. • Beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte conditie vacht/verenkleed • Lichaamsconditie slechter dan verwacht in relatie tot het seizoen • Oververhitting
Passende reactie op verwonding of ziekte.	<ul style="list-style-type: none"> • Goede lichaamsconditie. • Alert en actief, normaal gedrag. • Functioneel immuunsysteem [vlot herstel van ziekte, gepaste wondgenezing]. • Geen schade, beschadigingen of verwondingen. • Rust en beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte lichaamsconditie. • Ziekte gedrag, o.a. lethargie, niet meer alert en actief, slechte eetlust, wegkruipen. • Gevoelig voor ziekten en infectie. • Wonden aanwezig, slechte wondgenezing. • Onregelmatige ademhaling. • Vocalisaties: kreunen/steunen; piepen/krijsen bij aanraking.
Passende respons op sociale interacties	<ul style="list-style-type: none"> • Passende reactie op sociale en niet sociale omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Is alert op de omgeving. • Succesvolle voortplanting, produceren van vitale nakomelingen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Veel vluchten/wijken voor elkaar. • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, vermagering, slechte vacht. • Voortplantingsstoornissen, te grote sterfte jongen

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Vertonen van soortspecifiek gedrag in de juiste vorm op het juiste moment	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (specificeren). • Passende reactie op sociale en niet sociale uitdagingen en omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Soortspecifiek voedselzoekgedrag en exploratiegedrag willen en kunnen vertonen. • Voldoende beweging zoeken en vinden. • Goede uitscheiding en ook locatie kunnen vinden. • Rust- en slaapplekken zoeken en vinden. • Sociaal en solitair poetsgedrag willen en kunnen uitvoeren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verschuivingen in tijdsbudget (te veel slapen of te veel actief). • Sloomheid, apathie. • Geen spelgedrag vertonen. • Geen exploratie vertonen. • Redirectie agressie naar soortgenoot en/of eigenaar. • Gedragsafwijkingen (Vachtbijten, Kale neus t.g.v. stereotiep traliebijten). • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, slechte vacht.
Het volledige spectrum van emotionele statussen ervaren en daar passend op reageren	<ul style="list-style-type: none"> • Het uitoefenen van angstgerelateerd gedrag en stressreacties, evenals speel- en ander pleziergerelateerd gedrag in de juiste context. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet passende emotionele reacties (traagheid, overreactie); afwezigheid van passende emotionele reacties

Handreiking voor de houderij

Hieronder vindt u de handreiking voor het houden en verzorgen van de **Chinchilla**. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren.

Onderwerpen	Aandachtsgebied	Referentie (bron)
Voeding en drinken	<p>SOORT VOEDING:</p> <p>De spijsvertering van de chinchilla is erg gevoelig. Het is belangrijk dat ze het juiste voer krijgen met veel vezels en weinig vocht. Speciale chinchillapellets hebben de voorkeur, omdat hier alle voedingsstoffen inzitten en de dieren niet de lekkerste dingen uit het voer kunnen halen zoals bij gemengde voeders. Geef niet teveel, 20 tot 30 gram per dag is genoeg voor een chinchilla. Naast pellets is het erg belangrijk om dagelijks veel vers hooi en eventueel stro te geven. Het hooi mag niet teveel klaver bevatten of te jong zijn, hier zit teveel eiwit in.</p> <p>Zorg ervoor dat het voer voor uw chinchilla vers is en bewaar het op een droge plek. Voer of snoepjes met suiker, vet of teveel eiwit kunnen de dieren erg ziek maken. Geef ze liever geen pinda's, noten of zonnebloempitten. Geef ook geen voer dat voor andere knaagdiersoorten bestemd is.</p> <p>De chinchilla's mogen als snoepje een enkel klein stukje gedroogd fruit krijgen zoals gedroogde appel of een rozijntje. Een paardenbloemblaadje of rozenbottel mag ook. Geef nooit vochtig fruit of groente. Verandert u van voer, doe dit dan heel geleidelijk.</p>	LICG, Huisdierenbijsluiter Chinchilla (april 2012)

	<p>VOERMETHODEN:</p> <p>In de kooi kunt u een voerbakje plaatsen. Chinchilla's knagen overal aan, zorg er dus voor dat er geen plastic of andere niet verteerbare materialen in de kooi aanwezig zijn.</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Degoe, juni 2013
	<p>DRINK- EN DRINK METHODEN:</p> <p>Er moet altijd vers drinkwater aanwezig zijn. Hang de drinkfles buiten de kooi zodat de dieren er niet aan kunnen knagen of gebruik een fles van glas.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012
Huisvesting	<p>BEHUIZING:</p> <p>Voor twee chinchilla's heeft u een ruime kooi nodig van minimaal 80 x 50 x 100 centimeter. Groter is beter want chinchilla's hebben beweging nodig en ruimte om te rennen en springen. Chinchilla's houden van klauteren maar maak de kooi niet te hoog en breng verdiepingen aan zodat ze niet ver kunnen vallen.</p> <p>Chinchilla's hebben geen nagels waarmee ze zich vast kunnen houden. Zorg daarom altijd voor een stabiele ondergrond.</p> <p>Kies een kooi waarbij u gemakkelijk in alle hoeken kunt komen om schoon te maken. Chinchilla's zijn echte knaagdieren, een kooi van metaal is daarom het handigst.</p> <p>Een zandbak met een paar centimeter chinchillazand is ook nodig. Dit is een zeer fijn zand dat lijkt op vulkanische as. De dieren gebruiken het om hun vacht schoon te houden. De bak moet zwaar zijn, bijvoorbeeld van steen, en groot genoeg om in te rollen. Takken kunnen dienen als klimmateriaal maar ook om op te knagen, kies bijvoorbeeld wilgen-, beuken- of fruitboomtakken.</p> <p>Op de bodem van de kooi kunt u bijvoorbeeld bodemmateriaal uit maïs of beukensnippers gebruiken. Kies in elk geval materiaal dat biologisch afbreekbaar is, niet stoffig is en geen klompjes vormt als het nat wordt. Dat laatste geeft gevaar voor verstopping als de dieren het inslikken.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012

	<p>SCHUILMOGELIJKHEDEN: Tenminste één dichte kant in de kooi zorgt ervoor dat de dieren zich beschut voelen. Zorg voor zitplanken en een goed schoon te maken slaaphuisje. (LICG) Ieder dier dient een schuilhok ter beschikking te hebben.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012. Diergeneeskundig Memorandum, jubileumeditie 2013</p>
	<p>VERRIJKING: Takken kunnen dienen als klimmateriaal maar ook om op te knagen, kies bijvoorbeeld wilgen-, beuken- of fruitboomtakken.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012</p>
	<p>VENTILATIE, LICHTREGIME. De kooi moet tochtvrij zijn en op een rustige plek staan zodat ze overdag kunnen slapen.</p>	
	<p>TEMPERATUUR: Chinchilla's hebben liefst temperaturen tussen 17 en 25 graden Celsius en kunnen erg slecht tegen hitte, zet de kooi dus niet op een warme plek of in de volle zon.</p>	
	<p>VERZORGING: Observeer de chinchilla's dagelijks en kijk of de uitwerpselen mooi stevig (maar niet hard), langwerpig en droog zijn. Te zachte, natte of afwijkende keutels wijzen op problemen. Zorg ervoor dat het chinchillazand netjes schoon blijft, bijvoorbeeld door het dagelijks te zeven. U kunt het zand ook op geregelde tijden ('s avonds) aanbieden en weer weghalen nadat de chinchilla zich gebaad heeft. Vervang het zand en de bodembedekking van de kooi tenminste eens per week. Geef elke dag vers drinkwater, reinig ook regelmatig het flesje en de voerbak. Maak elke maand de hele kooi goed schoon met een schoonmaakmiddel voor dierenhokken, te krijgen in de dierenspecialzaak.</p>	
	<p>VEILIGHEID (inslikgevaar; beschadiging): Chinchilla's knagen overal aan, zorg er dus voor dat er geen plastic of andere niet verteerbare materialen in de kooi aanwezig zijn.</p>	
	<p>HUISVESTING, SOCIAAL GEDRAG: Chinchilla's zijn echte groepsdieren die wegwijnen als ze alleen zitten. Neem dus altijd minimaal twee chinchilla's.</p>	

	<p>Heeft u een mannetje (een bokje) en een vrouwtje dan kunt u het mannetje laten castreren om te voorkomen dat ze zich voortplanten. U kunt ook kiezen voor een groep van alleen mannetjes of alleen vrouwtjes of een man met meerdere vrouwtjes. Het beste is om dieren te nemen die samen zijn opgegroeid.</p> <p>Wilt u twee volwassen chinchilla's bij elkaar zetten dan zult u hen voorzichtig aan elkaar moeten laten wennen om te voorkomen dat er gevochten wordt. Vooral met twee vrouwtjes kan dit lastig zijn. Gebruik bijvoorbeeld twee kooien naast elkaar zodat ze aan elkaars geur kunnen wennen of zet een kleine kooi met de nieuwe chinchilla in de grote kooi. Blijf er altijd bij als u twee nog niet aan elkaar gewende chinchilla's bij elkaar zet.</p>	
	<p>VOEDSEL ZOEK EN VOEROPNAME GEDRAG: De chinchilla eet een deel van zijn eigen keutels op, deze bevatten vitamine B12.</p> <p>Een knaagsteen mag u niet geven, dit veroorzaakt blaasstenen omdat de chinchilla gewend is aan kalkarme voeding. Takken van fruitbomen of wilgen zijn wel erg goed voor de tanden.</p>	
Gezondheid	<p>ZIEKTEN (beschrijf hier bijzonderheden omtrent medische aandoeningen bij deze soort):</p> <p>Een gezonde chinchilla is in de avonduren actief, heeft een schone vacht, heldere ogen, een droge neus en produceert stevige, niet vochtige keutels. Chinchilla's zijn niet vaak ziek, maar als ze wel ziek worden moet u er snel bij zijn. Als prooidier zal een chinchilla niet snel laten merken dat hij ziek is. Neem contact op met de dierenarts zodra u het idee heeft dat er iets mis is. Chinchilla's die zich ziek voelen zijn sloom, gaan apart zitten of tandenknarsen. Veel aandoeningen worden veroorzaakt door verkeerde voeding.</p> <p>Bij chinchilla's komen regelmatig gebitsproblemen voor waarbij de tanden en kiezen te lang doorgroeien en niet goed op elkaar aansluiten. Er kunnen haken op de kiezen ontstaan die in wangen en tong snijden. U merkt dit aan slecht eten, kwijlen en een natte vacht rond de mond, een natte neus en vermagering. Voor een goede diagnose is het nodig om het gebit onder verdoving te inspecteren.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012

	<p>Om problemen zoveel mogelijk te voorkomen is het belangrijk dat de chinchilla's goede voeding met veel vezels krijgen die zoveel mogelijk overeenkomt met hun natuurlijke voeding.</p> <p>Een opgezwollen maag kan worden veroorzaakt door gasvorming als gevolg van teveel snoep, te eiwitrijk eten, plotselinge veranderingen in voer of door een infectie. De dieren eten niet meer, liggen op hun zij en ademen moeilijk. Ga hiermee snel naar een dierenarts.</p> <p>Diarree kan veroorzaakt worden door verkeerde voeding, een infectie of stress. Neem contact op met uw dierenarts om advies. Hij kan u speciaal voer geven met veel vezels. Hooi mag de chinchilla altijd blijven eten. Geef hem daarbij voldoende vers water, eventueel met elektrolytenoplossing om uitdroging te voorkomen. Is de diarree ernstig, gedraagt het dier zich ziek of wordt het niet binnen een dag beter, ga dan naar een dierenarts.</p> <p>Te weinig eten, met eventueel het stilliggen van het maag-darmkanaal tot gevolg, kunt u zien doordat de keutels klein en hard worden. Het helpt dan om veel hooi te geven om de spijsvertering goed op gang te brengen, maar ga bijtijds naar een dierenarts, soms is een uitgebreidere behandeling nodig.</p> <p>Chinchilla's knagen soms aan elkaars vacht, dit kan haarballen veroorzaken die problemen geven met verstopping of gasvorming. Bij diarree of verstopping kan de anus naar buiten uitstulpen, dit moet door een dierenarts worden behandeld.</p> <p>Chinchilla's zijn gevoelig voor stress zoals lawaai of veranderingen in hun omgeving. Dit kan allerlei klachten veroorzaken zoals spijsverteringsproblemen of haarverlies. Overigens verhaart een chinchilla elke drie maanden.</p> <p>Soms komen bij de chinchilla aanvallen voor waarbij het dier valt, krampen en stuipen krijgt en even buiten bewustzijn is. Dit kan o.a. komen door een tekort aan calcium, schommeling in de suikerspiegel of door een epileptische aanval.</p> <p>Hitte kan een 'zonnesteek' veroorzaken met snel ademen, fel rode slijmvliezen, dik speeksel en soms diarree. Het dier moet dan worden afgekoeld door hem in koel (niet ijskoud!) water te zetten. Het is wel belangrijk om eerst de lichaamstemperatuur van de chinchilla op te nemen om zeker te zijn dat hij/zij een verhoogde temperatuur heeft. De normale temperatuur ligt ongeveer tussen 37 tot 38</p>	
--	---	--

	<p>graden maar kan soms ook tot zo'n 39 graden oplopen, hierboven moet men gaan koelen en contact opnemen met de dierenarts.</p> <p>Chinchilla's kunnen last hebben van schimmels die kale plekken in de vacht veroorzaken. Bij de dierenarts kunt u hiertegen medicijnen krijgen. Pas op met schimmels, want deze kunnen worden overgedragen op mensen!</p> <p>De chinchilla kan het menselijk herpesvirus type 1 bij zich dragen (bij de mens verantwoordelijk voor onder andere de koortslip) en er ook zelf ziek van worden, wat zich in eerste instantie vaak laat zien als oogontsteking. Oogontsteking kan ook ontstaan door verkeerde bodembedekkers of zand.</p> <p>Als een van uw chinchilla's ziek is en naar de dierenarts moet of enige tijd apart moet zitten, heeft u kans dat zijn partner of groep hem niet zomaar weer accepteert omdat hij anders ruikt. Het kan verstandig zijn om daarom bij dierenartsbezoek alle chinchilla's mee te nemen of de dieren weer voorzichtig aan elkaar te laten wennen.</p>	
Gedrag	<p>BIORITME Chinchilla's zijn vooral in de schemering en avond actief</p>	LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012
	<p>EXPLORATIEGEDRAG:</p>	
	<p>LOCOMOTIE GEDRAG:</p>	
	<p>VOORTPLANTINGSGEDRAG EN OPGROEI: Het verschil tussen een mannetje en een vrouwtje is te zien aan de afstand tussen de geslachtsopening en de anus. Bij vrouwtjes liggen deze vlak tegen elkaar aan, bij mannetjes zit er een afstand tussen. Daarnaast heeft de mannelijke chinchilla een penisbotje. U kunt dit zien en voelen als u de chinchilla aan de staartbasis een stukje optilt, waarbij de voorpoten op de grond blijven steunen.</p> <p>Als het vrouwtje een half jaar oud is, is ze al vruchtbaar, maar het is niet verstandig om haar dan al een nestje te laten krijgen. Mannetjes kunnen al geslachtsrijp zijn vanaf drie maanden. De vrouwtjes hebben een cyclus van ongeveer 30 dagen. Ze zijn dan steeds een paar dagen bereid om te paren. De draagtijd van de chinchilla is ongeveer 111 dagen.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012

	<p>Gemiddeld krijgen ze een tot drie jongen per worp. Nadat de jongen geboren zijn, is de moeder direct weer vruchtbaar. Haal dus de vader minstens een week weg of laat hem tijdens de zwangerschap castreren. Dit laatste is aan te bevelen omdat de vader helpt bij de opvoeding.</p> <p>De jongen zijn nestvlinders, ze hebben beharing, kunnen al lopen en hun ogen zijn open. Ze worden ongeveer acht weken door de moeder gezoogd. Al vanaf een week beginnen ze ook wat hooi en pellets te eten. Haal de mannelijke jongen weg bij de moeder voor ze geslachtsrijp zijn of laat hen castreren zodat het gezin compleet kan blijven.</p> <p>Als u wilt fokken met chinchilla's, houd er dan rekening mee dat u geen witte dieren en ook geen velvet dieren met elkaar mag kruisen, dit kan gevaarlijk zijn voor het vrouwtje en dode of misvormde jongen voortbrengen. (Bron: LICG, huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012)</p>	
	<p>HANDLING: Een chinchilla die er aan gewend is om opgepakt te worden is vrij gemakkelijk te hanteren. U kunt hem rond de schouders pakken en ondersteunen met de andere hand, of hem op uw hand scheppen terwijl u met de andere hand de staartwortel zo dicht mogelijk bij de rug vastpakt. Pak de chinchilla nooit bij de punt van de staart!</p> <p>Beweeg rustig en benader de chinchilla van opzij of van voren. In het wild worden ze bejaagd door roofvogels, als u een chinchilla ineens van bovenaf pakt kunnen zijn haren loslaten als afweermecanisme. Als u een grote pluk haren beetpakt, zal een kale plek ontstaan. Chinchilla's zullen niet snel bijten, maar als zij zich bedreigd voelen doen ze dit wel. Ze kunnen ook urine sproeien als ze zich bedreigd voelen, waarbij ze op hun achterpoten gaan staan.</p> <p>(Bron: LICG, huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012)</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012</p>
<p>Overigen:</p>	<p>VEILIGHEID MENS (fysiek gevaar):</p>	
	<p>MATE VAN INVASIVITEIT (overlevingskans bij ontsnapping) en SCHADE:</p>	

	IDENTIFICATIE & REGISTRATIE:	
	<p>AANSCHAF:</p> <p>Chinchilla's kunt u kopen bij fokkers of particulieren en heel soms bij een goede dierenspecialzaak, maar ook bij een chinchillaopvang. Let erop dat de dieren er gezond uitzien en een goede ontlasting hebben en dat de verblijven schoon zijn.</p> <p>De gemiddelde aanschafprijs van een chinchilla ligt tussen de 20 en 100 euro. Zeldzame kleuren zijn duurder. De huisvesting voor chinchilla's is niet goedkoop omdat u een groot formaat kooi nodig heeft. Daarnaast moet u rekening houden met terugkomende kosten voor speciaal chinchillavoer, hooi en chinchillazand. Houd er rekening mee dat u soms met uw chinchilla naar de dierenarts zult moeten gaan.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Chinchilla, april 2012</p>

HOUDERIJVOORSCHRIFT

Diersoort: **Hamster**

Voorbeeld houderijvoorschrift, opgesteld op basis van de informatie van het LICG, het Diergeneeskundig Memorandum (jubileumeditie 2013) en het IUCN

Indiener: RDA-bureau

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Contactgegevens drs. L. Hoedemaker, secretaris | 070-378 5258 | L.Hoedemaker@rda.nl

Versienummer 1.0

Datum, plaats: 2 december 2013, Den Haag

Checklist relevante wetgeving:

Houden toegelaten onder wet- en regelgeving omtrent gevaar voor de volksgezondheid (besmetting en zoönosen):

Ja Nee Referentie: [pm: referentie invoegen]

Houden toegelaten onder gestelde regelen Gevaarlijke dieren:

Ja Nee Referentie: [pm: referentie invoegen]

Houden toegelaten onder de in de Flora- en Faunawet gestelde regelen (o.a. mb.t. invasieve soorten):

Ja Nee Referentie: [pm: referentie invoegen]

Houden toegelaten onder de CITES reglementen, EU Richtlijnen m.b.t. soortbescherming?

Ja Nee Referentie: [pm: referentie invoegen]

Overig te melden: IUCN-status: Least Concern (ver 3.1)

Indien aan al het bovenstaande voldaan, dan kunnen specifieke houderijvoorschriften opgesteld worden voor de betreffende soort.

NB: deze checklist valt ook onder de toetsing door de Toetsingscommissie.

Zorgen voor dieren

Zorgplicht

De zorg van een huisdier vereist een grote verantwoordelijkheid van een (potentiële) eigenaar. Sommige dieren zijn moeilijker te houden dan andere, maar voor elk dier geldt dat de eigenaar de plicht heeft er goed voor te zorgen, passend bij de behoeften van het dier. Uiteraard liggen die verplichtingen ook elders in de keten van de dierhouderij: van aanschaf tot houden, dan wel bij andere deelnemers die rollen en (zorg)taken op zich hebben genomen ten aanzien van huisdieren: van importeur/exporteur, detaillist, kweker of fokker, liefhebbersverenigingen, maar ook dierenartsen, asielen en opvang, etc. Ieder vanuit zijn eigen rol, kennis en kunde.

Verantwoording afleggen

In de zienswijze *Verantwoord houden* (RDA,2009) is het uitgangspunt dat diegene die een dier houdt, aanspreekbaar moet zijn op de wijze waarop hij zijn dier houdt. De dierhouder dient op de volgende wijze invulling aan zijn verantwoordelijkheden te geven: *“...Alvorens een dier te houden dient hij zich op de hoogte te stellen van de behoeften van het dier en hoe daarin kan worden voorzien. Hij dient het dier zo goed mogelijk te verzorgen en te huisvesten en dient zijn kennis en kunde op dit gebied actueel te houden Hij dient daartoe, in eerste instantie op sectorniveau, verantwoording aan de maatschappij af te leggen...”*

Welbevinden is de norm

Het optimale niveau van dierenwelzijn, inclusief diergezondheid, dient naar de mening van de Raad het vertrekpunt te zijn. *Welbevinden* is de norm en daar mag men alleen van afwijken als er zwaarwegende belangen in het spel zijn. Overigens is de Raad van mening dat dieren^{leed} helemaal niet mag voorkomen (RDA/2009).

Extra aandachtspunten

Het mag voor zich spreken dat de dierhouderij vele aanverwante facetten kent, die verder strekken dan alleen het dier in de huiskamer of tuin houden. Sommige mensen wensen competitieve elementen te verbinden aan hun houderij en doen mee aan tentoonstellingen en keuringen, weer anderen kweken of fokken met hun huisdier of houden een dier voor de sport. Uiteraard kan elke houderijvorm weer andere aandachtsgebieden met zich meebrengen ten aanzien van dierenwelzijn. Denk maar aan onderwerpen als transport (diersoort specifiek), quarantaine, specifieke kweek- en fokprocedures (geboorte, moeder-nakomelingzorg), maar ook nazorg en opvang: wat te doen bij overlijden van een houder of als een houder niet meer in staat is om voor zijn dier te zorgen door welke reden dan ook?

Deze houderijvoorschriften geven aan wat er nodig is om het welzijn en de gezondheid van genoemde huisdiersoort te toetsen en te bevorderen.

Uitgangspunten voor de houderijvoorschriften

Dierenwelzijn wordt als volgt gedefinieerd:

Een dier verkeert in een positieve staat van welzijn indien het in staat is om adequaat te reageren op: honger, dorst en onjuiste voeding; thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en chronische stress, en het de vrijheid heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, die het dier in staat stellen om zich aan te passen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden, zodat het dier een staat bereikt die het als positief ervaart.

(Uit: *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen*, RDA (2012))

Minimumnormen en plusnormen

De Raad is van mening dat minimumnormen moeten worden opgesteld om te borgen dat een dier de vrijheid heeft om adequaat te reageren op honger, dorst, onjuiste voeding, thermaal en fysiek ongemak, verwondingen en ziekten, angst en chronische stress. Lijden mag niet meer voorkomen.

Tegelijkertijd moet er naar gestreefd worden om een dier de vrijheid te geven om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen en om het de mogelijkheid te bieden een staat te bereiken die het als positief ervaart. Dit streefniveau wordt vastgelegd in private, bovenwettelijke 'plusnormen'. Overigens zou de Raad graag zien dat het vertonen van normale, soortspecifieke gedragspatronen binnen afzienbare tijd ook onderdeel worden van de minimumnormen.

Doelvoorschriften

In de Houderijvoorschriften geeft de Raad de voorkeur aan *doelvoorschriften* boven *middelvoorschriften*. Ten eerste zijn de middelvoorschriften (hokmaat, etc.) wetenschappelijk vaak moeilijk te onderbouwen. Ten tweede is het welzijn van het dier nog niet geborgd met het voldoen aan de minimumvereisten voor de verschillende houderielementen, maar gaat het om het nettoresultaat van het houden en verzorgen. In het schema na de soortbeschrijving zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* (de te bereiken en te vermijden resultaten) voor het welzijn van de diersoort waarvoor dit houderijvoorschrift geldt weergegeven. Handhavers monitoren op de (afwezigheid van) negatieve resultaten. Houders zorgen er voor dat negatieve resultaten afwezig zijn en zouden bovendien moeten streven naar het vóórkomen van positieve resultaten.

Best practices

Vervolgens beschrijven wij de handreikingen voor het houden en verzorgen van deze diersoort, waarmee de beoogde resultaten voor deze diersoort het beste bereikt kunnen worden. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren. Goed dierenwelzijn is namelijk méér dan de afwezigheid van negatieve factoren.

Soortbeschrijving + Habitat, voeding en gedrag in de natuurlijke omgeving

Onderwerp		Literatuurreferenties
Nederlandse naam:	Hamster	
Engelse naam:	Hamster	
Latijnse naam:	Subfamilie: Cricetinae	
Taxonomische plaatsing	ORDER: Rodentia	Pallas, 1773
	FAMILY: Cricetidae	
	SPECIES: Phodopus sungorus (Russische dwerghamster, als model voor 'de hamster')	
	SUB-SPECIES: nvt	
	VARIETEIT: nvt	
	RAS: nvt	
Internationale en nationale beschermingsstatus	<p>IUCN-status: Red List Category & Criteria: Least Concern ver 3.1</p> <p>Year Published: 2008</p> <p>Date Assessed: 2008-06-30</p> <p>Assessor/s: Tsytsulina, K.</p> <p>Reviewer/s: Amori, G. & Temple, H.</p> <p>Justification: A widespread species with no known major threats, hence listed as Least Concern.</p> <p>http://www.iucnredlist.org/details/17037/0</p>	IUCN
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Hamsters zijn kleine knaagdierjes die er met hun bolle wangen, zachte vachtjes en korte pootjes erg aaibaar uitzien en vrij tam kunnen worden. Hamsters slapen overdag, zeker de Syrische hamsters, en</p>	LICG

	<p>kunnen bijten als ze wakker gemaakt worden.</p> <p>Er zijn zo'n twintig verschillende hamstersoorten, die lang niet allemaal als huisdier worden gehouden. Hamsters die geschikt zijn als huisdier zijn onder andere de Syrische hamster (<i>Mesocricetus auratus</i>) en een aantal dwerghamstersoorten. Een dwerghamstersoort die veel als huisdier gehouden wordt, is de Russische dwerghamster (<i>Phodopus sungorus</i>). Daarnaast zijn er ook nog de Campbellei dwerghamster, Roborovski dwerghamsters en de Chinese dwerghamster.</p> <p>De Russische dwerghamster, <i>Phodopus sungorus</i>, staat niet op de positieflijst zoogdieren die in juni 2013 door het ministerie van EZ bekend is gemaakt.</p>	
Morfologie	HOOGTE (indien relevant) (cm/m): [pm]	
	GEWICHT (g/kg): [pm] gram	
	LENGTE (cm/m): [pm] cm	
	KLEUR: De verschillende hamstersoorten komen voor in verschillende kleuren en vachtstructuren. Zo zijn er gladharige hamsters, maar ook dieren met lang haar of een rex-vacht (gekrulde vacht). Syrische hamsters met een goudkleurige vacht (wildkleur) heten goudhamsters, maar de Syrische hamster komt ook voor in andere kleuren.	LICG
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
Fysiologie	HARTSLAG (/min): ? per minuut.	
	LICHAAMSTEMPERATUUR (°C): rectale temperatuur 37,9 C.	
	ADEMHALING (/min): ? per minuut.	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Reproduce during warm time of the year, sometimes in winter too. From April to September has 5-6 litters (in Kazakhstan), with 4-11 young in each. Young start to reproduce when their weight is about 20g.	IUCN
Natuurlijke habitat en voorkomen:	Hamsters zijn schemer- en nachtdieren. Overdag slapen ze graag en laten ze zich niet veel zien. De Russische dwerghamster vormt een uitzondering op de regel, die is ook wel overdag actief. Syrische hamsters en langstaart dwerghamsters zijn goede klimmers, maar de kortstaartdwerghamster soorten leven vooral op de grond.	LICG

	<p>In de natuur houden Syrische hamsters een winterslaap. Dit gebeurt echter doorgaans pas als de temperatuur onder de tien graden Celsius blijft, wat in onze huiskamers niet voorkomt. Het is niet nodig voor de gezondheid van de hamster om een winterslaap te houden. Een hamster in winterslaap ligt half opgerold met de voorpootjes vooruit en voelt koel, maar wel zacht, aan. Is uw hamster toch in winterslaap gegaan en wilt u hem er uit halen, warm hem dan langzaam op.</p> <p>Distributed in dry steppes and semi-deserts of SW Siberia, E Kazakhstan, and in one isolated area in Khakassia (Russia). Solitary. Burrows have multiple passages with one or two cells. Wintering nest can be up to 1 m below the ground. Often uses other rodents' burrows, sometimes lives very close to other species. Does not hibernate.</p>	<p>LICG</p> <p>IUCN</p> <p>IUCN</p>
	<p>KLIMAAT TYPE EN TEMPERATUREN: Inhabits dry plane and mountain steppes, including sandy, solty and rubbly ones.</p>	
	<p>VOCHTIGHEID EN NEERSLAG:</p>	
	<p>HOOGTE: tot 1200m</p>	IUCN
	<p>STREEK OF LAND VAN VOORKOMEN: Zie kaartje Terrestrial</p>	IUCN
Natuurlijke voeding en voerzoek gedrag:	<p>VOERZOEKGEDRAG: Een hamster kan hamsteren, dat wil zeggen dat het dier eten verzamelt in twee grote wangzakken en dit vervolgens meeneemt naar het hol.</p> <p>Feeds on seeds, insects and larvae.</p>	<p>LICG</p> <p>IUCN</p>
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): In winter accumulates a large amount of hypodermic fat that helps them to survive freezing temperatures.</p>	IUCN
Drinken		

Doelvoorschriften

In onderstaand schema zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* voor het waarborgen van het welzijn van de **hamster** weergegeven. Positieve indicatoren duiden er op dat het dier beter dan de minimumnormen gehouden wordt. Negatieve indicatoren zijn een signaal dat risico bestaat dat het dier onder de minimumnormen gehouden wordt. Houders moeten streven naar zo veel mogelijk positieve indicatoren. Negatieve indicatoren moeten aanleiding zijn om de wijze waarop het dier gehouden wordt kritisch te bezien.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op honger/dorst.	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Goede eetlust. • Willen en kunnen eten. • Normaal eetpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Afwijkend eetpatroon. • Slechte lichaamsconditie • Traagheid, sloomheid. • Gebitsafwijkingen
	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Voldoende eetlust. • Voedselzoekgedrag en onderzoeksgedrag willen en kunnen vertonen. 	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Onsuccesvol of geen voedselzoekgedrag. • Gedragsafwijkingen (apathie, stereotypie, traliebijten).
	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Normaal drinkpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Afwijkend drinkpatroon • Slechte lichaamsconditie.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op klimatologische omstandigheden.	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget ('s nachts en in de schemering actief). • Gepaste wisseling van lichaamsconditie al naar gelang de wisselingen van het seizoen. • Gepaste conditie vacht/verenkleed • Afkoeling zoeken en vinden. • Beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte conditie vacht • Lichaamsconditie slechter dan verwacht in relatie tot het seizoen
Passende reactie op verwonding of ziekte.	<ul style="list-style-type: none"> • Goede lichaamsconditie. • Alert en actief, normaal gedrag. • Functioneel immuunsysteem [vlot herstel van ziekte, gepaste wondgenezing]. • Geen schade, beschadigingen of verwondingen. • Rust en beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte lichaamsconditie. • Ziekte gedrag, o.a. lethargie, niet meer alert en actief, slechte eetlust, wegkruipen. • Gevoelig voor ziekten en infectie. • Wonden aanwezig, slechte wondgenezing. • Onregelmatige ademhaling. • Vocalisaties: kreunen/steunen; piepen/krijsen bij aanraking.
Passende respons op sociale interacties	<ul style="list-style-type: none"> • Passende reactie op sociale en niet sociale omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Is alert op de omgeving. • Succesvolle voortplanting, produceren van vitale nakomelingen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Veel vluchten/wijken voor elkaar. • Vechten • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, vermagering, slechte vacht. • Voortplantingsstoornissen, te grote sterfte jongen

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Vertonen van soortspecifiek gedrag in de juiste vorm op het juiste moment	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget ('s nachts en in de schemering actief). • Passende reactie op sociale en niet sociale uitdagingen en omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Soortspecifiek voedselzoekgedrag en exploratiegedrag (Knagen en klimmen) willen en kunnen vertonen. • Voldoende beweging zoeken en vinden. • Goede uitscheiding en ook locatie kunnen vinden. • Rust- en slaapplekken zoeken en vinden. • Sociaal en solitair poetsgedrag willen en kunnen uitvoeren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verschuivingen in tijdsbudget (te veel slapen of te veel actief). • Sloomheid, apathie. • Geen spelgedrag vertonen. • Geen exploratie vertonen. • Redirectie agressie naar soortgenoot en/of eigenaar. • Gedragsafwijkingen (traliebijten). • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, slechte vacht.
Het volledige spectrum van emotionele statussen ervaren en daar passend op reageren	<ul style="list-style-type: none"> • Het uitoefenen van angstgerelateerd gedrag en stressreacties, evenals speel- en ander pleziergerelateerd gedrag in de juiste context. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet passende emotionele reacties (traagheid, overreactie); afwezigheid van passende emotionele reacties

Handreiking voor de houderij

Hieronder vindt u de handreiking voor het houden en verzorgen van de **Hamster**. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren.

Onderwerpen	Aandachtsgebied	Referentie (bron)
Voeding en drinken	<p>VOEDING EN VOERMETHODEN:</p> <p>Alle hamstersoorten hebben dierlijke eiwitten nodig om gezond te blijven. In de natuur eten ze bijvoorbeeld insecten om in deze behoefte te voorzien. In compleet hamstervoer zitten alle voedingsstoffen die een hamster nodig heeft. Het is beter om biks te voeren dan om gemengd voer te geven. Uit het gemengde voer snoept een hamster vaak de lekkere zaden en noten die erg vet zijn en weinig calcium bevatten. Hierdoor wordt het voer te eenzijdig en kan het dier bijvoorbeeld gaan lijden aan botontkalking.</p> <p>De hoeveelheid biks is tien tot twaalf gram per dier per dag. Dit kan aangevuld worden met groenten of fruit, of bijvoorbeeld een klein stukje kaas of ei. Ook kunt u soms wat katten- of hondenbrokjes geven. Zorg er wel voor dat u de hamster niet overlaadt met extraatjes. Als u ziet dat het dier het speciale hamstervoer laat staan, krijgt hij teveel 'lekkers' en loopt u het risico dat hij belangrijke voedingsstoffen mist. Ook zou hij dan suikerziekte kunnen ontwikkelen.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013
	<p>DRINKEN EN DRINKMETHODEN:</p> <p>Hamsters hebben onbeperkt vers drinkwater nodig. Dit kunt u geven in een bakje of in een drinkflesje. Controleer bij een drinkflesje dagelijks of de drinknippel niet verstopt is geraakt.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):</p> <p>Hamsters moeten kunnen knagen om hun tanden af te laten slijten. Geef daarom takken van bijvoorbeeld wilg en eventueel af en toe noten.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013

<p>Huisvesting</p>	<p>BEHUIZING: Een hamsterkooi moet goed geventileerd en knaagbestendig zijn. Hamsters hebben ruimte nodig. De minimale afmeting voor een hamsterkooi is 70 x 50 of 80 x 40 centimeter, voor Syrische hamsters is groter nog beter. Een verdieping is prettig zodat het oppervlak van de kooi wordt vergroot. Het beste is een kooi met horizontale spijlen, zodat de hamster kan klimmen. Pas wel op dat hij niet van grote hoogte kan vallen. Let bij dwerghamsters op dat de tralies niet te ver uit elkaar staan, want zij kunnen gemakkelijk ontsnappen.</p> <p>De diepte van de onderbak is ook belangrijk: hamsters maken in de natuur een slaapkamer op zo'n 50 centimeter diepte en graven graag. Hoe meer een hamster kan graven, hoe minder hij afwijkend gedrag zal vertonen zoals traliebijten. Een diepte van 40 tot 50 centimeter zou ideaal zijn, maar als dit niet gehaald kan worden geldt: hoe dieper, hoe beter. Er zijn kooien in de handel met een speciale diepe onderbak voor gravende knaagdieren, u doet uw hamster daar een groot plezier mee.</p> <p>Soms worden hamsters in glazen bakken gehouden. Op zich is dat - als de hamster voldoende bewegingsvrijheid heeft - geen probleem, maar een nadeel is wel dat de hamsters niet de gelegenheid hebben tegen de spijlen op te klauteren. Voor kortstaartdwerghamsters zijn deze verblijven wel erg geschikt.</p> <p>De meeste hamstersoorten zijn zindelijk. Het is verstandig om in de hoek van de kooi waar de hamster zijn behoefte doet wat kattenbakvulling op de bodem te leggen. Zo is de toiletplaats gemakkelijk schoon te houden. Kies geen klompvormende korrels, deze kunnen bij inslikken verstopping veroorzaken.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013</p>
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Geschikte bodembedekkers voor hamsters zijn bijvoorbeeld materialen op basis van maïs, houtpulp, papier of hennep. U kunt ook houtkrullen (zaagsel) gebruiken, maar er zijn aanwijzingen dat houtkrullen van naaldhout slecht voor de gezondheid van de hamster kunnen zijn. Bij langharige hamsters zult u een bodembedekker moeten zoeken die niet te veel in het haar blijft hangen, zaagsel is dan niet geschikt. Zorg ervoor dat de bodembedekking goed absorbeert en stofvrij is.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013</p>

	<p>SCHUILMOGELIJKHEDEN: In het hamsterhok is een donkere schuilplaats noodzakelijk, waarin de hamster kan slapen. Hiervoor zijn speciale hamsterhuisjes te koop. Ook is het mogelijk om de hamster zelf een holletje te laten maken, maar dan moet er wel voldoende bodembedekking in de kooi aanwezig zijn.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013
	<p>SOCIAAL: Voor Chinese dwerghamsters en Syrische hamsters geldt dat het solitair levende dieren zijn. In het wild zoeken ze hun soortgenootjes alleen op om te paren, en zodra de moeder haar jongen heeft grootgebracht, verlaten zij het nest om alleen verder te leven. Deze hamsters kunnen dus niet samen met soortgenoten in één verblijf worden gehouden, ze zijn dan agressief tegen elkaar. Dit begint in de puberteit: voor die tijd gaat het vaak nog goed. De vrouwtjes zijn het meest agressief.</p> <p>Sommige hamstersoorten, zoals de Russische dwerghamster, Roborovski dwerghamster en Campbelli dwerghamster leven van nature in kleine groepjes. Toch gaat het samenleven ook bij deze dwerghamsters in gevangenschap vaak niet goed. Bij Roborovski's en soms Campbelli's lijkt dit iets beter te gaan dan bij Russische dwerghamsters: bij Russen loopt dit vaak niet goed af dus houd deze liever alleen. Wilt u van de andere twee soorten meer dan één dwerghamster, neem dan twee hele jonge dieren (van hetzelfde geslacht), bijvoorbeeld uit hetzelfde nest, zodat ze van jongs af aan samen zijn. Zet nooit zomaar een nieuwe hamster bij uw hamster in de kooi. Zorg voor een flinke kooi met meerdere slaaphuisjes en veel speelgoed dat u regelmatig afwisselt, zodat de dieren iets te doen hebben. Controleer regelmatig of de dieren geen wondjes hebben. Merkt u dat uw dwerghamsters ruzie maken, dan zult u hen uit elkaar moeten halen en in twee gescheiden kooien moeten huisvesten.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013
	<p>VERRIJKING: Hooi is ook nodig, zowel als voer als om holletjes mee te maken. Ook papier is geschikt als nestmateriaal. Gebruik géén synthetische 'hamsterwatten', dat kan de wangzakken of de darmen van de hamster verstoppen en draden van het materiaal kunnen zijn pootjes afknellen.</p> <p>Hamsters hebben graag beweging. Als de hamsters niet kunnen ontsnappen en de omgeving veilig is, is het verstandig om ze van tijd tot tijd buiten de kooi de pootjes te laten strekken. Zorg er ook voor dat ze in hun verblijf wat te doen hebben. Daarvoor zijn er hamsterspeeltjes, schuilplaatsen en loopradjes te koop bij de dierenspecialzaak. Kies altijd voor een gesloten looprad zonder spijlen en zonder</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013

	<p>standaard, zodat de hamster niet knel kan komen te zitten met bijvoorbeeld zijn poten of zijn kop. Als de hamster continu in het radje loopt, is het beter om het rad af en toe even weg te zetten zodat het dier zichzelf niet uitput. Zorg voor veel afwisseling in het speelgoed: kartonnen doosjes, wc-rolletjes, ongeverfde houten speeltjes of nestmateriaal om mee te bouwen en te versnipperen houden de hamster bezig. Ook kunt u stukjes droog voedsel verstoppen zodat de hamster dit zelf kan zoeken.</p> <p>Hamsters vinden het prettig om een zandbadje te kunnen nemen. Zet een zware, lage schaal met chinchillazand neer zodat ze er in kunnen rollen.</p>	
	VENTILATIE.	
	LICHTREGIME:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
	TEMPERATUUR:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
	<p>VERZORGING:</p> <p>U moet de kooi regelmatig schoonmaken. Vervang wekelijks het bodemmateriaal. U kunt een deel van het materiaal dat niet erg vies is, laten liggen, zodat de kooi voor de hamster nog als 'thuis' ruikt. Maak ook de inrichting zoals loopradje of slaaphuisje, zandbadje, drinkflesje en voerbakje schoon. Omdat hamsters voedsel in hun nest bewaren, moet u dit dagelijks even controleren. Verwijder voer dat kan bederven.</p> <p>Soms moeten de nagels van een hamster worden geknipt. Om te voorkomen dat u in het leven knipt, kunt u dit door de dierenarts laten doen, maar als u voorzichtig te werk gaat, kunt u het met een</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013</p>

	<p>speciaal nageltangetje zelf doen.</p> <p>Als u een langharige hamstersoort heeft, moet de vacht regelmatig (voorzichtig!) ontward en gekamd worden.</p>	
	VEILIGHEID (inslikgevaar; beschadiging):	
	REFERENTIES:	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):	
	VOEDSEL ZOEK EN VOEROPNAME GEDRAG:	
Gezondheid	<p>ZIEKTEN (beschrijf hier bijzonderheden omtrent medische aandoeningen bij deze soort): Een gezonde hamster heeft een glanzende vacht en een levendige uitstraling. De oogjes zijn helder en droog, en de nagels niet te lang. Een gezonde hamster ademt rustig en regelmatig.</p> <p>Hamsters zijn over het algemeen sterke dieren. Ze worden niet snel ziek maar als u ziet dat het dier sloom, lusteloos of apathisch is, is de kans groot dat hij iets onder de leden heeft. Ook is het verstandig alert te zijn op de volgende verschijnselen: een opgetrokken rug, sterke vermagering, een mottige vacht, veel water drinken en diarree (vaak herkenbaar aan plakkerige ontlasting in de vacht).</p> <p>Het is vaak moeilijk om te zien of een hamster niet goed eet of drinkt. Als een hamster geen eetlust heeft, blijft het dier nog wel hamsteren. Het voerbakje raakt in dat geval dus wel leeg, maar het holletje ligt vol ongebruikt voedsel. Om te voorkomen dat een hamster ziek wordt, is het zaak de kooi goed schoon te houden, en ervoor te zorgen dat het dier gezonde, uitgebalanceerde voeding binnenkrijgt.</p> <p>De wangzakken van de hamster worden gebruikt om voedsel in te verzamelen, maar ze kunnen ook verstopt raken door bijvoorbeeld synthetisch, onverteerbaar nestmateriaal of kleverig snoepgoed. Dat kan ook voorkomen als de hamster niet goed kan kauwen doordat zijn tanden en kiezen niet goed op elkaar aansluiten.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013

	<p>Diarree bij de hamster kan komen door verkeerde voeding of door een infectie met een bacterie die darmontstekingen veroorzaakt. Dat laatste wordt ook wel natstaart of 'wet tail' genoemd en komt vooral voor bij jonge hamsters. Hierbij is snelle behandeling nodig om de bacterie te remmen en uitdroging te voorkomen. Stress is een factor in het ontstaan van de ziekte. Diarree kan ook ontstaan na gebruik van antibiotica, omdat deze de darmflora aantasten waardoor ongewenste bacteriën kunnen uitgroeien.</p> <p>Hamsters kunnen hartklachten krijgen als ze ouder worden, vanaf zo'n anderhalf jaar, waarbij ze snel gaan ademen, sloom worden, slecht eten en koude pootjes hebben. Met behulp van medicijnen kan daar soms iets aan worden gedaan.</p> <p>Bij hamsters komt soms suikerziekte (diabetes) voor. Dit kan erfelijk zijn maar ook voeding is een belangrijke factor. Om diabetes te voorkomen is het belangrijk een goede kwaliteit voer te geven, de hamster niet te overvoeren en spaarzaam te zijn met snoepgoed en vette voedingsmiddelen.</p> <p>Andere aandoeningen bij hamsters zijn verwondingen, tandproblemen, en soms verkoudheid of longontsteking. Raadpleeg bij twijfel over de gezondheid van uw hamster altijd een dierenarts.</p> <p>Hamsters hebben geurklieren op hun flanken, en bij mannetjes zijn deze meer ontwikkeld; ze zijn soms te zien doordat de vacht daar wat vochtig is.</p> <p>Vrouwelijke hamsters scheiden elke vier dagen een witte substantie uit, dit hoort bij hun normale cyclus en is geen reden tot ongerustheid.</p>	
Gedrag	<p>BIORITME</p> <p>De hamster is een knaagdier dat 's nachts en in de schemering actief is. De Syrische hamster ('goudhamster') en de Chinese dwerghamster leven solitair en kunnen absoluut niet samen met soortgenoten worden gehouden. De andere dwerghamsters kunnen soms wel met meerdere dieren gehuisvest worden, maar ook dat gaat lang niet altijd goed en vaak is het verstandiger om voor één dier te kiezen. Hamsters worden tussen de twee en drie jaar oud.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013</p>

	<p>EXPLORATIEGEDRAG: Wanneer hamsters los mogen lopen, kunnen ze door knagen veel schade veroorzaken. Pas op met snoeren, en let ook op dat het dier niet in een ruimte kruipt waar hij niet meer uit kan komen (bijvoorbeeld onder het aanrecht). Het is beter om een deel van de kamer af te zetten met een ren (met smalle spijltjes of gesloten schotten!) en er bij te blijven als u de hamster wilt laten rondlopen.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013
	<p>LOCOMOTIE GEDRAG: Hamsters hebben graag beweging.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013
	<p>VOORTPLANTINGSGEDRAG EN OPGROEI: Het verschil tussen mannetjes en vrouwtjes is bij jonge hamsters te zien als u onder de staart kijkt. Bij vrouwtjes is de afstand tussen de anus en de plasopening veel kleiner dan bij mannetjes. Bij vrouwtjes is daar bovendien de vulva te zien, terwijl er bij mannen haar groeit tussen beide openingen. Bij volwassen hamsters is het geslachtsonderscheid gemakkelijker te maken: als u van bovenaf kijkt, ziet u dat vrouwtjes een afgerond achterwerk hebben. Dat van mannetjes loopt toe in een punt.</p> <p>Hamsters zijn op een leeftijd van vier tot vijf weken al vruchtbaar (oborovski's en Chinese dwerghamsters meestal iets later, maar als ze erg jong zijn, zijn ze nog niet in staat een nestje groot te brengen. Roborovski dwerghamsters planten zich in de natuur pas voort na hun eerste winter, maar inmiddels planten ze zich in gevangenschap ook wel voort zonder eerst een koudere periode te hebben doorgemaakt.</p> <p>Zet nooit zomaar een mannetje en een vrouwtje bij elkaar, ze kunnen dan gaan vechten. Een hamstervrouwtje is eens per vier dagen bereid te paren. De draagtijd is afhankelijk van de soort: ongeveer 16 dagen bij de Syrische hamster, rond 18 dagen bij de Campbelli dwerghamster, zo'n 19 dagen bij de Russische dwerghamster en 21 dagen bij de Roborovski en de Chinese dwerghamster. Per keer worden er ongeveer vijf tot acht jongen geboren.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013

	<p>Pasgeboren hamsters zijn kaal en blind, en erg klein. Als de moeder zich bedreigd of niet op haar gemak voelt, bestaat de kans dat ze haar jongen doodt of opeet. Als de jongen twee weken oud zijn, nemen ze al regelmatig een kijkje buiten het nest. Op de leeftijd van drie tot vier weken (vier bij Roborovski's) kunnen ze apart van de moeder gehuisvest worden. Zorg ervoor dat mannetjes en vrouwtjes van elkaar gescheiden worden.</p>	
	<p>HANDLING: Hamsters kunnen bijten, maar doen dit niet vaak. Als een hamster bijt, is dit meestal omdat hij ziek is, ergens pijn heeft of omdat hij te hardhandig wordt opgepakt. Ook wanneer hamsters uit hun slaap gewekt worden, kunnen ze erg schrikken en dan bijten. Hamsters kunnen erg tam worden. Het is verstandig de hamster van jongs af aan regelmatig op te pakken en te aaien, zodat hij eraan went.</p> <p>Til het diertje altijd voorzichtig op door hem van voren of opzij rustig in uw handen te scheppen en laat hem in het kommetje van uw hand zitten. Een hamster kan het als bedreigend ervaren als u hem onverwachts van boven oppakt, en zal dan proberen te vluchten of bijten. Hamsters zijn erg snel, let dus op dat ze niet uit de hand of van tafel springen. Vooral Roborovski dwerghamsters zijn razendsnel en moeilijk te vangen als ze ontsnappen! Laat ze daarom niet door kleine kinderen hanteren.</p> <p>Voor alle hamsters geldt dat ze klein en teer zijn, daarom is het zaak kinderen te leren dat ze er heel voorzichtig mee om moeten gaan. Blijf erbij als de kinderen een hamster willen oppakken. Een hamster is te klein en te teer om daadwerkelijk geknuffeld te worden.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013</p>
	<p>DAG-NACHTRITME: Hamsters zijn 's nachts en in de schemering actief.</p>	<p>LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013</p>
	<p>THERMOREGULEREND GEDRAG:</p>	

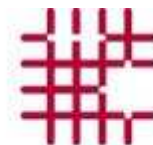
Overigen:	<p>VEILIGHEID MENS (fysiek gevaar):</p> <p>Hamsters kunnen bijten, maar doen dit niet vaak. Als een hamster bijt, is dit meestal omdat hij ziek is, ergens pijn heeft of omdat hij te hardhandig wordt opgepakt. Ook wanneer hamsters uit hun slaap gewekt worden, kunnen ze erg schrikken en dan bijten. Hamsters kunnen erg tam worden.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013
	MATE VAN INVASIVITEIT (overlevingskans bij ontsnapping) en SCHADE:	
	IDENTIFICATIE & REGISTRATIE:	
	<p>AANSCHAF:</p> <p>U kunt een hamster aanschaffen bij een fokker, een dierenspecialzaak of een asiel of knaagdierenopvang. De prijs van een hamster hangt af van de soort, vachtkleur en vachtsoort.</p> <p>Over het algemeen kunt u voor minder dan twintig euro slagen. Een hamsterkooi, compleet ingericht met huisje, drinkflesje en voerbak is bij de dierenspecialzaak te koop vanaf ongeveer vijftig euro, maar dit is ook afhankelijk van het formaat van het verblijf. Terugkerende kosten zijn die voor hooi, bodembedekker en voer. Daarnaast kunt u voor kosten komen te staan als uw dier onverhoopt ziek wordt.</p>	LICG huisdierenbijsluiter Hamster, juni 2013

HOUDERIJVOORSCHRIFT

Diersoort: **Cavia**

Voorbeeld houderijvoorschrift, opgesteld op basis van de informatie van het LICG, het Diergeneeskundig Memorandum (jubileumeditie 2013) en het IUCN

Indiener : RDA-bureau

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHENEDEN

Contactgegevens drs. L. Hoedemaker, secretaris | 070-378 5258 | L.Hoedemaker@rda.nl

Versienummer 1.0

Datum, plaats: 26 november 2013, Den Haag

Checklist relevante wetgeving:

Houden toegelaten onder wet- en regelgeving omtrent gevaar voor de volksgezondheid (besmetting en zoönosen):

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

Houden toegelaten onder gestelde regelen Gevaarlijke dieren:

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

Houden toegelaten onder de in de Flora- en Faunawet gestelde regelen (o.a. mb.t. invasieve soorten):

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

Houden toegelaten onder de CITES reglementen, EU Richtlijnen m.b.t. soortbescherming?

Ja Nee Referentie: [pm referentie invoegen]

Overig te melden:

Indien aan al het bovenstaande voldaan, dan kunnen specifieke houderijvoorschriften opgesteld worden voor de betreffende soort.

NB: deze checklist valt ook onder de toetsing door de Toetsingscommissie.

Zorgen voor dieren

Zorgplicht

De zorg van een huisdier vereist een grote verantwoordelijkheid van een (potentiële) eigenaar. Sommige dieren zijn moeilijker te houden dan andere, maar voor elk dier geldt dat de eigenaar de plicht heeft er goed voor te zorgen, passend bij de behoeften van het dier. Uiteraard liggen die verplichtingen ook elders in de keten van de dierhouderij: van aanschaf tot houden, dan wel bij andere deelnemers die rollen en (zorg)taken op zich hebben genomen ten aanzien van huisdieren: van importeur/exporteur, detaillist, kweker of fokker, liefhebbersverenigingen, maar ook dierenartsen, asielen en opvang, etc. Ieder vanuit zijn eigen rol, kennis en kunde.

Verantwoording afleggen

In de zienswijze *Verantwoord houden* (RDA,2009) is het uitgangspunt dat diegene die een dier houdt, aanspreekbaar moet zijn op de wijze waarop hij zijn dier houdt. De dierhouder dient op de volgende wijze invulling aan zijn verantwoordelijkheden te geven: *“...Alvorens een dier te houden dient hij zich op de hoogte te stellen van de behoeften van het dier en hoe daarin kan worden voorzien. Hij dient het dier zo goed mogelijk te verzorgen en te huisvesten en dient zijn kennis en kunde op dit gebied actueel te houden Hij dient daartoe, in eerste instantie op sectorniveau, verantwoording aan de maatschappij af te leggen...”*

Welbevinden is de norm

Het optimale niveau van dierenwelzijn, inclusief diergezondheid, dient naar de mening van de Raad het vertrekpunt te zijn. *Welbevinden* is de norm en daar mag men alleen van afwijken als er zwaarwegende belangen in het spel zijn. Overigens is de Raad van mening dat dieren^{leed} helemaal niet mag voorkomen (RDA/2009).

Extra aandachtspunten

Het mag voor zich spreken dat de dierhouderij vele aanverwante facetten kent, die verder strekken dan alleen het dier in de huiskamer of tuin houden. Sommige mensen wensen competitieve elementen te verbinden aan hun houderij en doen mee aan tentoonstellingen en keuringen, weer anderen kweken of fokken met hun huisdier of houden een dier voor de sport. Uiteraard kan elke houderijvorm weer andere aandachtsgebieden met zich meebrengen ten aanzien van dierenwelzijn. Denk maar aan onderwerpen als transport (diersoort specifiek), quarantaine, specifieke kweek- en fokprocedures (geboorte, moeder-nakomelingzorg), maar ook nazorg en opvang: wat te doen bij overlijden van een houder of als een houder niet meer in staat is om voor zijn dier te zorgen door welke reden dan ook?

Deze houderijvoorschriften geven aan wat er nodig is om het welzijn en de gezondheid van genoemde huisdiersoort te toetsen en te bevorderen.

Uitgangspunten voor de houderijvoorschriften

Dierenwelzijn wordt als volgt gedefinieerd:

Een dier verkeert in een positieve staat van welzijn indien het in staat is om adequaat te reageren op: honger, dorst en onjuiste voeding; thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en chronische stress, en het de vrijheid heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, die het dier in staat stellen om zich aan te passen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden, zodat het dier een staat bereikt die het als positief ervaart.

(Uit: *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen*, RDA (2012))

Minimumnormen en plusnormen

De Raad is van mening dat minimumnormen moeten worden opgesteld om te borgen dat een dier de vrijheid heeft om adequaat te reageren op honger, dorst, onjuiste voeding, thermaal en fysiek ongemak, verwondingen en ziekten, angst en chronische stress. Lijden mag niet meer voorkomen.

Tegelijkertijd moet er naar gestreefd worden om een dier de vrijheid te geven om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen en om het de mogelijkheid te bieden een staat te bereiken die het als positief ervaart. Dit streefniveau wordt vastgelegd in private, bovenwettelijke 'plusnormen'. Overigens zou de Raad graag zien dat het vertonen van normale, soortspecifieke gedragspatronen binnen afzienbare tijd ook onderdeel worden van de minimumnormen.

Doelvoorschriften

In de Houderijvoorschriften geeft de Raad de voorkeur aan *doelvoorschriften* boven *middelvoorschriften*. Ten eerste zijn de middelvoorschriften (hokmaat, etc.) wetenschappelijk vaak moeilijk te onderbouwen. Ten tweede is het welzijn van het dier nog niet geborgd met het voldoen aan de minimumvereisten voor de verschillende houderielementen, maar gaat het om het nettoresultaat van het houden en verzorgen. In het schema na de soortbeschrijving zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* (de te bereiken en te vermijden resultaten) voor het welzijn van de diersoort waarvoor dit houderijvoorschrift geldt weergegeven. Handhavers monitoren op de (afwezigheid van) negatieve resultaten. Houders zorgen er voor dat negatieve resultaten afwezig zijn en zouden bovendien moeten streven naar het vóórkomen van positieve resultaten.

Best practices

Vervolgens beschrijven wij de handreikingen voor het houden en verzorgen van deze diersoort, waarmee de beoogde resultaten voor deze diersoort het beste bereikt kunnen worden. De Raad kiest daarbij voor *best practices*, omdat deze naast het waarborgen van een minimumniveau van dierenwelzijn ook de ruimte bieden om een positief welzijnsniveau te faciliteren. Goed dierenwelzijn is namelijk méér dan de afwezigheid van negatieve factoren.

Soortbeschrijving + Habitat, voeding en gedrag in de natuurlijke omgeving

Onderwerp		Literatuurreferenties
Nederlandse naam:	Cavia	
Engelse naam:	Guinee pig	
Latijnse naam:	<i>Cavia porcellus</i>	
Taxonomische plaatsing	ORDER: Rodentia	Pallas, 1766
	FAMILY: Caviidae	
	GENUS: Cavia	
	SPECIES: Cavia porcellus	
	SUB-SPECIES: nvt	
	VARIETEIT: nvt	
	RAS: nvt	
Internationale en nationale beschermingsstatus	IUCN-status: Vijf van de zes verwante cavia-soorten hebben de status <i>Least Concern</i> (ver 3.1)	IUCN
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):</p> <p>Cavia's (Cavia) of Guinese biggetjes is een geslacht van kleine Zuid-Amerikaanse knaagdieren uit de familie Caviidae. Het zijn geen varkentjes en ze komen niet uit Guinea. Ze worden in bepaalde Zuid-Amerikaanse landen als voedseldier gefokt. In de meeste andere landen zijn ze tamelijk populaire, makkelijk te houden huisdieren.</p> <p>De cavia is een knaagdier dat veel als huisdier gehouden wordt. Cavia's hebben een langwerpige, wat plomp lichaam met korte pootjes en kleine oortjes en ze hebben geen staart. Ze planten zich snel voort. Een volwassen cavia kan dertig centimeter lang worden en weegt rond 1 kilo. Een zeugje (vrouwetje) weegt vaak wat minder dan een beertje (mannetje).</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013

	<i>Cavia's zijn echte planteneters en hebben een knaagdierengebit met doorgroeiende tanden en kiezen. Er moet extra aandacht besteed worden aan de vitamine C voorziening in het voer. De gemiddelde levensverwachting van een cavia ligt tussen vier en acht jaar. Bij ver doorgefokte rassen ligt dit gemiddelde meestal iets lager.</i>	
	HOOGTE (indien relevant) (cm/m): nvt	
	GEWICHT (g/kg): ca 1 kg	LICG
	LENGTE (cm/m): 30 cm	LICG
	KLEUR: De cavia komt in veel verschillende kleurslagen voor.	LICG
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Er zijn verschillende rassen cavia's, die van elkaar verschillen in vachttype en kleur. Een aantal vachttypen zijn Gladharig, Teddy (met rechtopstaande, zachte haartjes), Rex (met stugge, rechtopstaande en iets gekrulde haartjes), Borstelharig (met iets langer haar en overal op het lichaam kruinen of 'rozetten'), Gekruind (gladharig met een kruin op de kop) en Langharig (o.a. 'Peruvian', 'Sheltie' en 'Coronet', met hele lange haren). Er bestaan zelfs cavia's zonder vacht: de Skinny, met alleen wat haar op de kop, en de Baldwin, helemaal kaal.	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013
Fysiologie	HARTSLAG (/min): pm per minuut.	
	LICHAAMSTEMPERATUUR (°C): rectale temperatuur pm C.	
	ADEMHALING (/min): pm per minuut.	
	OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Cavia's kunnen zelf geen vitamine C aanmaken, dus het is erg belangrijk dat ze voldoende binnenkrijgen via de voeding.	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013
Natuurlijke habitat en voorkomen:	De wilde cavia komt voor op open vlaktes in Zuid-Amerika. De dieren leven daar in groepen met een strenge rangorde. Cavia's zijn een groot deel van de dag bezig met het zoeken naar voedsel en zijn daarbij vooral actief in de ochtend- en avondschemering. Ze slapen in holen die ze vinden of zelf graven. Al 9000 jaar geleden werd de wilde cavia door de Inca's gehouden voor het vlees. Later is de cavia gedomesticeerd en verder ontwikkeld tot het dier dat we nu als huisdier kennen.	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013
	KLIMAAT TYPE EN TEMPERATUREN: Zie beschrijving onderaan	
	VOCHTIGHEID EN NEERSLAG:	
	HOOGTE:	

Natuurlijke voeding en voerzoek gedrag:	VOERZOEKGEDRAG: Cavia's zijn echte planteneters en hebben een knaagdierengebit met doorgroeiende tanden en kiezen. Cavia's zijn een groot deel van de dag bezig met het zoeken naar voedsel en zijn daarbij vooral actief in de ochtend- en avondschemering.	
	<i>Bijzonderheden</i>	
Drinken		

Doelvoorschriften

In onderstaand schema zijn de belangrijkste *doelvoorschriften* voor het waarborgen van het welzijn van de **Cavia** weergegeven. Positieve indicatoren duiden er op dat het dier beter dan de minimumnormen gehouden wordt. Negatieve indicatoren zijn een signaal dat risico bestaat dat het dier onder de minimumnormen gehouden wordt. Houders moeten streven naar zo veel mogelijk positieve indicatoren. Negatieve indicatoren moeten aanleiding zijn om de wijze waarop het dier gehouden wordt kritisch te bezien.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op honger/dorst.	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Goede eetlust. • Willen en kunnen eten. • Normaal eetpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	VOEDING <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Afwijkend eetpatroon. • Slechte lichaamsconditie. • Traagheid, sloomheid. • Gebitsafwijkingen (te lange tanden, witte tanden) • Oogafwijkingen (staar)
	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Voldoende eetlust. • Voedselzoekgedrag en onderzoeksgedrag willen en kunnen vertonen. 	EETGEDRAG <ul style="list-style-type: none"> • Slechte eetlust. • Onsuccesvol of geen voedselzoekgedrag. • Gedragsafwijkingen (apathie, locomotie stereotypie).
	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Normaal drinkpatroon. • Goede lichaamsconditie. 	DRINKEN: <ul style="list-style-type: none"> • Afwijkend drinkpatroon (let op te veel drinken) • Slechte lichaamsconditie.

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Passende reactie op klimatologische omstandigheden.	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (specificeren). • Gepaste wisseling van lichaamsconditie al naar gelang de wisselingen van het seizoen. • Gepaste conditie vacht/verenkleed • Afkoeling zoeken en vinden. • Beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte conditie vacht/verenkleed • Lichaamsconditie slechter dan verwacht in relatie tot het seizoen • Oververhitting
Passende reactie op verwonding of ziekte.	<ul style="list-style-type: none"> • Goede lichaamsconditie. • Alert en actief, normaal gedrag. • Functioneel immuunsysteem [vlot herstel van ziekte, gepaste wondgenezing]. • Geen schade, beschadigingen of verwondingen. • Rust en beschutting zoeken en vinden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte lichaamsconditie. • Ziekte gedrag, o.a. lethargie, niet meer alert en actief, slechte eetlust, wegkruipen. • Gevoelig voor ziekten en infectie. • Wonden aanwezig, slechte wondgenezing. • Onregelmatige ademhaling. • Vocalisaties: kreunen/steunen; piepen/krijsen bij aanraking.
Passende respons op sociale interacties	<ul style="list-style-type: none"> • Passende reactie op sociale en niet sociale omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Is alert op de omgeving. • Succesvolle voortplanting, produceren van vitale nakomelingen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Veel vluchten/wijken voor elkaar. • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, vermagering, slechte vacht. • Voortplantingsstoornissen, te grote sterfte jongen

	Positieve indicatoren	Negatieve indicatoren
Vertonen van soortspecifiek gedrag in de juiste vorm op het juiste moment	<ul style="list-style-type: none"> • Normaal gedragspatroon/normaal tijdsbudget (specificeren). • Passende reactie op sociale en niet sociale uitdagingen en omstandigheden [zowel toenaderings- als vermijdingsgedrag]. • Soortspecifiek voedselzoekgedrag en exploratiegedrag willen en kunnen vertonen. • Voldoende beweging zoeken en vinden. • Goede uitscheiding en ook locatie kunnen vinden. • Rust- en slaapplekken zoeken en vinden. • Sociaal en solitair poetsgedrag willen en kunnen uitvoeren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verschuivingen in tijdsbudget (te veel slapen of te veel actief). • Sloomheid, apathie. • Geen spelgedrag vertonen. • Geen exploratie vertonen. • Redirectie agressie naar soortgenoot en/of eigenaar. • Gedragsafwijkingen (specificeren). • Hogere ziektegevoeligheid. • Verwondingen, slechte vacht.
Het volledige spectrum van emotionele statussen ervaren en daar passend op reageren	<ul style="list-style-type: none"> • Het uitoefenen van angstgerelateerd gedrag en stressreacties, evenals speel- en ander pleziergerelateerd gedrag in de juiste context. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet passende emotionele reacties (traagheid, overreactie); afwezigheid van passende emotionele reacties

Handreiking voor de houderij

Hieronder vindt u de handreiking voor het houden en verzorgen van de **Cavia**, waarmee de beoogde resultaten voor deze diersoort het beste bereikt kunnen worden. De Raad kiest daarbij voor *best practices* in plaats van minimumnormen, omdat in de door de Raad gehanteerde definitie van dierenwelzijn ook positieve elementen een belangrijke rol spelen. Goed dierenwelzijn is méér dan de afwezigheid van negatieve factoren. *Best practices* bieden ook ruimte voor positieve elementen.

Onderwerpen	Aandachtsgebied	Referentie (bron)
Voeding en drinken	<p>SOORT VOEDING:</p> <p>U kunt uw cavia een dieet geven van hooi, droogvoer en groenten en beperkt fruit. Hooi en droogvoer is verkrijgbaar bij de dierenpeciaalzaak. Droogvoer kan bestaan uit korrels (pellets) of gemengd voer. Bij gemengd voer loopt u het risico dat de cavia's selectief gaan eten en daardoor voedingsstoffen missen. Kies daarom liever voor korrels die alle voedingsstoffen bevatten.</p> <p>Cavia's kunnen zelf geen vitamine C aanmaken, dus het is erg belangrijk dat ze voldoende binnenkrijgen via de voeding. Droogvoer dat speciaal gemaakt is voor cavia's bevat genoeg vitamine C, in tegenstelling tot algemeen knaagdierenvoer. Let wel op dat het vitamine C gehalte na de uiterste houdbaarheidsdatum niet meer voldoende is. Voor de zekerheid kunt u uw cavia dagelijks een kwart tabletje vitamine C (van 50 mg) geven. De cavia's gaan dit na een aanvankelijke aarzeling vaak als een traktatie zien.</p> <p>Twintig gram droogvoer per dag is genoeg. Het is belangrijk dat uw cavia de hele dag toegang heeft tot voedsel, vooral hooi moet altijd beschikbaar zijn! Een wilde cavia is namelijk ook een groot deel van de dag bezig met eten. Tussendoor kunt u bijvoorbeeld wortelloof, andijvie, radijsblad, paprika en witlof bijvoeren, en als traktatie kunt u af en toe een klein stukje wortel of fruit zoals aardbei, peer of banaan geven. Verder kunt u de cavia nog wat gras geven. Pas wel op met bermgras; dat kan vervuild zijn door uitlaatgassen. Wees bovendien voorzichtig met het voeren van nieuwe soorten voedsel: de darmen van de cavia moeten hier langzaam aan wennen dus begin met hele kleine stukjes.</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013

	<p>Cavia's ontwikkelen vroeg in hun leven een voorkeur voor bepaalde soorten voedsel en weigeren later soms voedsel dat ze niet kennen, het is daarom handig hen op jonge leeftijd aan meerdere soorten voer te wennen.</p>	
	<p>VOERMETHODEN:</p>	
	<p>VOER- EN DRINK METHODEN: Er moeten een drinkflesje en voerbakje in het hok aanwezig zijn.</p>	
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):</p> <p>Cavia's kunnen zelf geen vitamine C aanmaken, dus het is erg belangrijk dat ze voldoende binnenkrijgen via de voeding. Droogvoer dat speciaal gemaakt is voor cavia's bevat genoeg vitamine C, in tegenstelling tot algemeen knaagdierenvoer. Let wel op dat het vitamine C gehalte na de uiterste houdbaarheidsdatum niet meer voldoende is. Voor de zekerheid kunt u uw cavia dagelijks een kwart tabletje vitamine C (van 50 mg) geven. De cavia's gaan dit na een aanvankelijke aarzeling vaak als een traktatie zien.</p>	
<p>Huisvesting</p>	<p>BEHUIZING:</p> <p>Cavia's zijn groepsdieren, dus kunnen het beste samen gehuisvest worden. Er zijn verschillende combinaties mogelijk. Een paartje kan, maar dan moet het mannetje uiteraard gecastreerd zijn en daarna moet men nog zes tot acht weken wachten voor men de dieren bij elkaar kan zetten. Twee of meer zeugjes bij elkaar kan ook, liefst vanaf jonge leeftijd bij elkaar. Een combinatie van twee of meer zeugjes en eventueel een gecastreerd beertje werkt over het algemeen goed. Twee beertjes kunnen vaak ook wel samenleven als ze van jongs af aan bij elkaar zitten en er geen vrouwtjesdieren in de buurt zijn. Door de rangorde binnen een groep cavia's kunnen niet alle cavia's zonder problemen bij elkaar in een hok leven, en twee cavia's die elkaar niet kennen zullen eerst de rangorde moeten bepalen. Niet alle dieren combineren goed met elkaar, dus laat ze langzaam wennen en let op of het wel goed blijft gaan.</p> <p>Een geschikt hok voor twee cavia's heeft een oppervlakte van ongeveer 120 bij 50 centimeter. Cavia's kunnen niet goed klimmen of hoog springen, dus het hok hoeft niet hoger te zijn dan 50 centimeter. Wel moeten de dieren ook kunnen rennen, daarvoor kunt u het beste een ren aan het hok koppelen of de dieren regelmatig elders in een ren laten lopen.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>

	<p>Als bodembedekking kunt u bijvoorbeeld hennepvezel gebruiken. Pas wel op dat de cavia hier niet steeds van eet, dat kan verstopping geven. Zaagsel (houtvezel) wordt ook veel gebruikt, maar pas op dat dit niet stoffig is, kies liefst voor ontstoft zaagsel. Er zijn aanwijzingen dat zaagsel van naaldhout op termijn ongezond zou kunnen zijn. Er bestaat ook ontharst zaagsel.</p>	
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Hoewel men soms een konijn en een cavia bij elkaar zet, is dat in de meeste gevallen niet aan te raden. Ze begrijpen elkaar niet, het konijn kan de cavia verwonden, ze hebben beide ander voer nodig en soms eet de cavia aan de vacht van het konijn. Konijnen kunnen bovendien een bacterie (<i>Bordetella</i>) bij zich dragen die dodelijk kan zijn voor de cavia. Geef uw cavia daarom liever een soortgenoot als gezelschap!</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>
	<p>SCHUILMOGELIJKHEDEN: Er moet het liefst een schuilplaats zijn waar uw cavia's zich kunnen verstoppen.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>
	<p>VERRIJKING: Bij de dierenspecialzaak zijn speeltjes te koop, zoals een hooibal.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>
	<p>VENTILATIE.</p>	
	<p>LICHTREGIME:</p>	
	<p>TEMPERATUUR: De optimale omgevingstemperatuur ligt tussen de 18 en 21 graden Celsius. Zorg ervoor dat de temperatuur niet boven 26 graden komt, cavia's raken snel oververhit.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort): Sommige mensen kiezen ervoor om hun cavia's buiten te huisvesten. Wanneer u uw cavia's buiten wilt houden, is het belangrijk dat ze een wind- en waterdicht hok hebben, met een dikke laag bodembedekking en hooi. Laat de cavia's in het voorjaar naar buiten gaan, zodat ze langzaam kunnen wennen aan de koudere buitentemperatuur. Cavia's kunnen zich beter warm houden als er meerdere dieren bij elkaar zitten. Als het een paar dagen vriest, is het verstandig om het hok bijvoorbeeld in de schuur te zetten. Let bij warm zomerweer op dat de cavia's schaduw hebben en dat het niet te warm wordt in het hok.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>

	<p>VERZORGING:</p> <p>De bodembedekking moet minstens eens per week verschoond worden. Ververs dagelijks het water en haal oude restjes groenvoer weg. Maak drinkflesjes en voerbakjes minstens eens per week goed schoon. Vergeet daarbij de nippel van de fles niet.</p> <p>De nagels van een cavia moeten regelmatig worden geknipt. U kunt dit bij de dierenarts of eventueel bij de fokker of een kinderboerderij laten doen, maar na uitleg is het ook goed zelf te doen. Als de cavia niet de beschikking heeft over vezelrijk voedsel (bijvoorbeeld hooi), kunnen er problemen met het gebit optreden. Het is alleen mogelijk om zelf de tanden te zien, die dan te lang worden. Controleer dit regelmatig.</p> <p>Langharige cavia's moeten dagelijks voorzichtig helemaal doorgekamd worden. Dit is flink bewerkelijk. Het is handiger en ook prettiger voor de cavia om de lange haren gedeeltelijk te knippen als u er niet mee wilt showen, maar ook dan moet de cavia regelmatig gekamd worden om klitten en vervilten te voorkomen. Kortharige cavia's kunt u eens per week even doorborstelen om vuil en losse haren uit de vacht te halen.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>
	<p>VEILIGHEID (inslikgevaar; beschadiging):</p>	
	<p>OPMERKINGEN (beschrijf hier bijzonderheden voor de soort):</p>	
	<p>Cavia's zijn groepsdieren, dus kunnen het beste samen gehuisvest worden. Er zijn verschillende combinaties mogelijk. Een paartje kan, maar dan moet het mannetje uiteraard gecastreerd zijn en daarna moet men nog zes tot acht weken wachten voor men de dieren bij elkaar kan zetten. Twee of meer zeugjes bij elkaar kan ook, liefst vanaf jonge leeftijd bij elkaar. Een combinatie van twee of meer zeugjes en eventueel een gecastreerd beertje werkt over het algemeen goed. Twee beertjes kunnen vaak ook wel samenleven als ze van jongs af aan bij elkaar zitten en er geen vrouwtjesdieren in de buurt zijn. Door de rangorde binnen een groep cavia's kunnen niet alle cavia's zonder problemen bij elkaar in een hok leven, en twee cavia's die elkaar niet kennen zullen eerst de rangorde moeten bepalen. Niet alle dieren combineren goed met elkaar, dus laat ze langzaam wennen en let op of het wel goed blijft gaan.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>

	VOEDSEL ZOEK EN VOEROPNAME GEDRAG:	
Gezondheid	<p>ZIEKTEN (beschrijf hier bijzonderheden omtrent medische aandoeningen bij deze soort):</p> <p>Bekende aandoeningen zijn schimmelinfecties en parasieten die de huid aantasten.</p> <p>Een tekort aan vitamine C kan optreden bij verkeerde voeding of voeding die te lang wordt bewaard. Verschijnselen van vitamine C gebrek zijn een ruwe vacht, slecht of niet eten, diarree, tandenknarsen en andere tekenen van pijn, langzaam herstel van wondjes, kreupelheid en gevoeligheid voor infecties.</p> <p>Een veel voorkomende aandoening is het doorgroeien van de tanden, wat kan komen doordat de tanden niet netjes recht tegenover elkaar staan. Hierdoor kan de cavia niet goed meer eten. Controleer de tanden regelmatig of laat de dierenarts dit doen. Als de tanden te ver doorgroeien, moeten deze worden ingekort. Dit kan het beste gebeuren door ze te slijpen, want door veelvuldig knippen kunnen de tanden splijten en kunnen ontstekingen ontstaan.</p> <p>Ook kiezen kunnen doorgroeien of er kunnen haakjes ontstaan als het gebit niet goed op elkaar afslijt. Dit kunt u zelf niet zien, laat de dierenarts daarom de kiezen van uw cavia controleren als u merkt dat het dier minder goed eet, als hij kwijlt of een natte vacht heeft bij zijn mond. Kiezen kunnen geslepen of gevijld worden. Een verkeerde stand van het gebit is vaak deels erfelijk.</p> <p>De darmen van een cavia zijn gevoelig. Het is belangrijk dat ze altijd goed blijven werken, en daarvoor zijn voldoende vezels nodig zoals uit hooi. Als een cavia iets verkeerd gegeten heeft, ergens pijn heeft, gebitsproblemen heeft of last heeft van stress, kan het zijn dat hij minder gaat eten, waardoor zijn darmen minder goed gaan werken en zelfs stil komen te liggen. Dat is gevaarlijk! Als uw cavia minder of helemaal niet wil eten, moet u contact opnemen met uw dierenarts en niet te lang afwachten. Als de cavia niet eet, is dwangvoeren vaak nodig.</p> <p>Voetproblemen kunnen voorkomen bij cavia's die veel op harde ondergrond lopen of bodembedekking hebben die te hard of scherp voor hen is. Er ontstaan dan bobbellets op de voetzolen en ontstekingen. Dit heet pododermatitis. Vooral cavia's die te dik zijn en cavia's die te weinig bewegen hebben hier snel last van. De ontstekingen kunnen helemaal doortrekken naar de botten van de cavia. Pododermatitis is pijnlijk voor het dier en moeilijk te behandelen. Voorkom het daarom door de juiste ondergrond en</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013

	<p>bodembedekking te kiezen, te zorgen dat deze schoon blijft en niet vochtig is, en te voorkomen dat uw cavia te dik wordt.</p> <p>Bij zeugjes komt geregeld beiderzijdse kaalheid voor op oudere leeftijd. Deze kaalheid gaat niet gepaard met jeuk. Dit komt door teveel productie van oestrogenen (vrouwelijke hormonen) door aanwezigheid van cysten (met vocht gevulde holten) op de eierstokken. Verwijderen van de eierstokken is dan de enige zekere oplossing. Het op jonge leeftijd preventief castreren van vrouwelijke cavia's voorkomt dat de cavia op latere leeftijd cysten op de eierstokken ontwikkelt. De castratie zelf is echter ook niet zonder risico, omdat het een echte operatie is. Kies als u belist voor castratie in elk geval een dierenarts die ervaring heeft met het castreren van vrouwelijke cavia's.</p> <p>Bij satijncavia's, die een speciale, glanzende vacht hebben, komt satijnziekte voor. Dit is een stofwisselingsziekte die de botten aantast. Vroeger dacht men dat dit een vorm van osteodystrofie was, maar dat blijkt niet te kloppen. De ziekte kan zich op elke leeftijd openbaren en begint vaak met moeilijk bewegen, doordat de gewrichten door botwoekeringen gehinderd worden. De dieren proberen vaak hun pootjes te ontzien, bijvoorbeeld door te gaan liggen of door ze omhoog te trekken. Ook worden de botten broos, waardoor ze sneller dan normaal kunnen breken. Satijnziekte is waarschijnlijk een erfelijke afwijking en er is geen behandeling tegen. Om de exacte oorzaken van satijnziekte te achterhalen en wellicht de ziekte bij het fokken te kunnen voorkomen is meer onderzoek nodig.</p>	
Gedrag	<p>BIORITME Cavia's zijn een groot deel van de dag bezig met het zoeken naar voedsel en zijn daarbij vooral actief in de ochtend- en avondschemering.</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013
	<p>EXPLORATIEGEDRAG:</p>	
	<p>LOCOMOTIE GEDRAG:</p>	

	<p>VOORTPLANTINGSGEDRAG EN OPGROEI: Het onderscheid tussen een beertje en een zeugje is niet altijd makkelijk te maken. Wanneer een cavia op zijn rug ligt, is bij de meeste beertjes net boven de anus een penis te zien, en zijn de balletjes (en het penisbotje) te voelen. Bij jonge dieren kan het wat lastiger te zien zijn.</p> <p>Een zeugje dat samen met een volwassen beertje gehouden wordt, kan al na vier weken vruchtbaar zijn. De draagtijd van de cavia ligt tussen 65 en 72 dagen. Als de jongen geboren worden, wegen ze ongeveer 60 tot 110 gram en zijn ze volledig ontwikkeld. Een cavia krijgt gemiddeld twee tot vier jongen per worp. Omdat een zeugje direct na het werpen weer vruchtbaar is, en gezien het feit dat jonge cavia's zich al na enkele weken voort kunnen planten, is het verstandig de jongen bij de moeder weg te halen als zij ongeveer 300 gram wegen en ook de jonge zeugjes en beertjes van elkaar te scheiden. Bij kleine nestjes moet u de mannelijke jongen na vier weken bij de moeder weghalen.</p> <p>Een beertje kan, als het de bedoeling is dat hij bij één of meer vrouwtjes komt te zitten, gecastreerd worden vanaf een leeftijd van twee maanden. Als het beertje nog niet bij vrouwtjes zit, kan de castratie worden uitgesteld tot na een leeftijd van drie maanden zodat het dier beter uitgroeit; beertjes die gecastreerd worden voor ze geslachtsrijp zijn, blijven vaak wat kleiner.</p> <p>Een castratie van een zeug is een zwaardere operatie en wordt door de meeste dierenartsen onder normale omstandigheden niet gedaan. Een dierenarts met ervaring kan de eierstokken wel verwijderen, waarmee de mogelijkheid tot het ontwikkelen van afwijkingen aan de eierstokken voorkomen wordt.</p> <p>Als u een nestje wilt, is het het beste om een zeugje voor het eerst te laten dekken als ze niet ouder is dan zo'n 6 maanden, en het eerste nestje op een leeftijd van uiterlijk acht tot negen maanden te laten krijgen. Als u langer wacht groeien de twee bekkenhelften vast, en kan het zeugje mogelijk niet meer op een natuurlijke manier jongen krijgen. Al vanaf acht tot tien maanden kunnen de bekkenhelften van het vrouwtje minder makkelijk scheiden om de jongen door te laten en wordt het geboortekanaal bovendien verkleind doordat er meer vet aanwezig is. Vooral als het nest klein is en de jongen daardoor relatief groot</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013
--	---	---

	<p>zijn kan dit problemen opleveren bij de geboorte.</p> <p>Te vroeg laten dekken is uiteraard ook niet goed, het zeugje moet wel grotendeels uitgegroeid. Een leeftijd van vier en een half tot zes maanden lijkt daarom optimaal te zijn voor een eerste dekking. Fok echter nooit zomaar met uw cavia's, want lang niet elke combinatie van ouderdieren is geschikt.</p>	
	<p>HANDLING: Als een cavia valt, kan dit zeer ernstige verwondingen tot gevolg hebben. Wees dus voorzichtig bij het vasthouden van uw cavia. Til een cavia altijd met twee handen op, waarbij u ook het achterlijf ondersteunt. Een cavia kan het als bedreigend ervaren als u hem onverwachts van boven oppakt, en zal dan proberen te vluchten. Leer kinderen daarom het dier voorzichtig te benaderen en houd altijd een oogje in het zeil als ze een cavia willen oppakken.</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013
	DAG-NACHTRITME:	
	THERMOREGULEREND GEDRAG:	
Overigen:	<p>VEILIGHEID MENS (fysiek gevaar):</p> <p>Cavia's kunnen bijten, maar doen dit bijna nooit. Als een cavia bijt, kan dit zijn omdat hij ziek is of ergens pijn heeft, maar ook dan zal hij niet snel bijten. De reactie van een cavia op gevaar is om te 'bevriezen' of, als hij de kans krijgt, ineens weg te schieten. Het is wel mogelijk dat uw cavia uw vingers voor iets lekkers aanziet als hij gewend is dat u hem voedsel door de tralies aangeeft. Steekt u vervolgens uw vingers zonder voedsel in het hok, dan kan het dier zich vergissen.</p>	LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013
	MATE VAN INVASIVITEIT (overlevingskans bij ontsnapping) en SCHADE:	
	IDENTIFICATIE & REGISTRATIE:	

	<p>AANSCHAF:</p> <p>Cavia's kunt u aanschaffen bij een dierenspecialzaak, een fokker of bij een asiel of knaagdierenopvang. Let op of de cavia levendig is, een schone vacht heeft, schone oren, ogen en neus heeft en of de tanden niet doorgroeid zijn. Een gezonde jonge cavia zal eerder voor u vluchten dan naar u toe komen. Denk hieraan als u een cavia uitzoekt. Zoekt u gezelschap voor uw oudere cavia, dan kan men u bij de knaagdierenopvang vaak helpen om een cavia te vinden die goed met uw eigen cavia combineert.</p> <p>De prijs van een cavia kan variëren, mede afhankelijk van het ras, en loopt uiteen van een tot enkele tientjes. Een caviakooi, compleet ingericht met huisje, drinkflesje en voerbak is te koop vanaf ongeveer 65 euro. Een ren kost enkele tientjes. Houd rekening met bijkomende kosten, zoals eventuele castratiekosten van een beertje. Terugkomende kosten zijn die voor hooi, bodembedekking en droogvoer, dit kost u vanaf honderd euro per jaar. Daarnaast kunt u voor kosten komen te staan als uw dier onverhoopt ziek wordt.</p>	<p>LICG, huisdierenbijsluiter Cavia, januari 2013</p>
--	---	---

Colofon

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een raad van deskundigen die op verzoek van de minister en staatssecretaris van Economische Zaken en op eigen initiatief vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn, diergezondheid en dierethiek behandelt. De Raad baseert zich daarbij op de meest recente wetenschappelijke, maatschappelijke en ethische ontwikkelingen. De RDA bestaat uit wetenschappelijke experts en praktijkdeskundigen die op persoonlijke titel, zonder last of ruggespraak, zitting hebben in de Raad.

Deze zienswijze van de Raad is voorbereid door een werkgroep van De Raad. De raadsleden die zitting hadden in deze werkgroep zijn in onderstaande lijst met een * gemarkeerd. De conceptzienswijze is ter beoordeling voorgelegd aan alle raadsleden. Uiteindelijk heeft de RDA-voorzitter met inachtneming van de reacties uit deze *Horizontale Toetsing* de zienswijze vastgesteld. Deze zienswijze is – daarmee – nadrukkelijk een product van de gehele Raad.

De Raad voor Dierenaangelegenheden bestaat uit de volgende deskundigen:

De heer prof. dr. ir. J.A.M. van Arendonk	De heer prof. dr. F. van Knapen
Mevrouw dr. H.M.G. van Beers-Schreurs	De heer prof. dr. P.A. Koolmees
De heer mr. A. Dijkhuis	De heer ir. J. Lokhorst
De heer W.H.B.J. van Eijk *	De heer dr. F.J.M. Meijboom
Mevrouw prof. mr. A.A. Freriks	Mevrouw prof. dr. F. Ohl, <i>voorzitter</i>
De heer prof. dr. L.J. Hellebrekers *	De heer dr. A. Ploeg
De heer prof. dr. ir. W.H. Hendriks	Mevrouw drs. P.I. Polman, MPH
Mevrouw dr. S.A. Hertzberger	De heer ir. F.C. van der Schans
Mevrouw J.E. Hesterman	Mevrouw prof. dr. M.M. Sloet van Oldruitenborgh - Oosterbaan
De heer A.J.M. van Hoof	De heer prof. dr. J.A. Stegeman
De heer dr. ing. H. Hopster	De heer ir. M.H.A. Steverink, MFM
De heer prof. dr. ir. R.B.M. Huirne	De heer H.W.A. Swinkels
De heer ir. M.J.B. Jansen	Mevrouw drs. H.M. van Veen
De heer prof. dr. ir. M.C.M. de Jong *	De heer P.J. Vingerling
Mevrouw ir. M. de Jong-Timmerman	De heer W. Zwanenburg
De heer J.Th. de Jongh	
De heer drs. J. Kaandorp *	

Voor het opstellen van deze zienswijze heeft de Raad dankbaar gebruik gemaakt van de expertise van dr. Claudia M. Vinke, faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht.

Meer informatie over de Raad voor Dierenaangelegenheden vindt u op onze website: www.RDA.nl. Daar kunt u ook alle eerder uitgebrachte adviezen downloaden. U kunt zich tevens abonneren op onze nieuwsbrief.

Raad voor Dierenaangelegenheden
Postbus 20401, 2500 EK 's-Gravenhage
T: 070-3785266 | www.RDA.nl